

CELE TREI CRIȘURI

Revistă de cultură

Director: Antonio FAUR

Statuia ecvestră a Regelui Ferdinand I
din Piața Centrală a orașului Oradea (perioada interbelică)

COLABORATORII ACESTUI NUMĂR:

**Ionel CIOARĂ, Dumitru COLȚEA, Corneliu CRĂCIUN, Antonio FAUR,
Flaminia FAUR, Viorel FAUR, Augustin GAVRA, Olivian MUREȘAN,
Crăciun PARASCA, Gabriela-Ioana PERȚE, Mircea Gh. POPA,
Mircea PORA, Radu ROMÎNAȘU, Florica ȘTEFĂNESCU**

CELE TREI CRIȘURI
Director-fondator: George BACALOGU
Director (seria a II-a): Dr. Viorel FAUR

Revista apare cu sprijinul Consiliului Municipal Oradea

REDACȚIA:

Viorel FAUR, secretar
general de redacție

Redactori – istorie:

Mihai D. DRECIN
Barbu ȘTEFĂNESCU
Ioan HORGA

Redactori – literatură:

Corneliu CRĂCIUN
Miron BLAGA
Viorel HORJ

Redactori-actualitate:

Constantin MĂLIŢĂ
Flaminia FAUR
Radu ROMÎNAȘU
Florin ARDELEAN

CELE TREI CRIȘURI
ISSN-1221-5716

Revistă de cultură
Redacția: Oradea, Aleea
Rogerius, nr. 1,
Bl. G6, Ap.78
Tipar: Metropolis SRL Oradea
Tel.: 0259 472 640, 0788 845 160

CUPRINSUL:

CULTURĂ ȘI SOCIETATE

• **Viorel FAUR**, *Asociaționismul cultural transilvănean în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (considerații generale)* 1

• **Flaminia FAUR**, *Piese muzicale din programele (25 decembrie 1911,1912,1913) Societății de lectură „Samuil Vulcan” din Beiuș* 5

• **Radu ROMÎNAȘU**, *Reuniunea Culturală „Cele trei crișuri”* 9

• **Mircea Gh. POPA**, *Revista „Cele trei crișuri”* 21

• **Olivian MUREȘAN**, *Aspecte ale organizării și activității despărțământului Hălmașu al Astei în perioada interbelică* 28

ISTORIE

• **Augustin GAVRA**, *Solidarități țărănești în comunitățile rurale din comitatele Crasna și Solnocul de Mijloc la 1848* 34

• **Antonio FAUR**, *Considerații în legătură cu ordinele ultimative (din 28 februarie 1945) ale comisiei aliate (sovietice) de control* 38

(continuarea pe coperta a treia)

C U P R I N S U L :
(continuare de pe coperta a doua)

POEZIE

• Gabriela-Ioana PERȚE , <i>Picături</i>	46
<i>Constatări</i>	46
<i>Litera Ț</i>	46

PROZĂ

• Mircea PORA , <i>Zilele „REFLEX”</i>	47
• Corneliu CRĂCIUN , <i>Crucea și casca</i>	54

SOCIOLOGIE

• Florica ȘTEFĂNESCU , <i>Statutul sociologiei ca știință în concepția lui A.D. Xenopol</i>	59
--	----

FILOSOFIE

• Ionel CIOARĂ , <i>Experimentum mundi</i>	63
---	----

ETHNOS

• Crăciun PARASCA , <i>Folcloriști și etnografi bihoreni - prof. Dumitru Colțea (1914-1991)</i>	69
• Dumitru Colțea , <i>Nunta în satul Petid (anul 1974)- fragment</i>	71

CRONICI, RECENZII ȘI PUNCTE DE VEDERE

• Viorel FAUR , <i>Răspuns unui începător în ale istoriografiei</i>	76
--	----

CULTURĂ ȘI SOCIETATE

Viorel FAUR

ASOCIAȚIONISMUL CULTURAL TRANSILVĂNEAN ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA (CONSIDERAȚII GENERALE)

Dr. Viorel FAUR,

Profesor la Universitatea din Oradea,
specialist în istoria modernă a
României, mai ales în istoria
culturală și politică

În spațiul transilvănean au apărut, spre finele secolului al XVIII-lea, în contextul unor acțiuni menite să marcheze procesul „redeșteptării” naționale, o serie de inițiative de factură culturală, care s-au constituit în mărturii importante ale iluminismului, curent cultural cu un conținut specific fiecărei naționalități. Aceste căutări și demersuri, ca efect al unor aspirații firești, au vizat domenii variate, de la crearea unor dramaturgii în limbile naționale (și a unor trupe teatrale, care să pună în scenă piese originale), la tipărirea unor periodice, de la înființarea de școli și până la constituirea primelor asociații culturale, care au avut, în concepția organizatorilor, menirea de a cultiva limba și literatura națională, teatrul și cugetarea filosofică, ideile unei jurisdicții moderne, între care și *dreptul la asociere*, prin practicarea acestuia realizându-se un cert progres în viața culturală.

Cu tot controlul sever al autorităților (exercitat nu numai în momentul aprobării *statutelor*, în

temeiul cărora vor funcționa organismele culturale, ci și pe tot parcursul activității acestora, fiind urmărite mai ales manifestările de natură politică, interzise *ab initio* și sancționate drastic), scoaterea la suprafața vieții publice a tendințelor de asociere a însemnat un câștig real pentru intelectualii și tinerii studiosi (studenți și elevi), care au beneficiat de posibilitatea de a-și exprima, într-un cadru organizat, convingerile și încercările de a concretiza o parte a dezideratelor culturale. Statul austriac, la fel ca și cele din Occidentul Europei, a reușit- prin atitudinea sa permisivă- ca să contrabalanseze activitatea unor societăți secrete, oferindu-le celor care nu erau, cu adevărat, subversive șansa de a se manifesta public, astfel că li se puteau mai ușor anihila așa-zisele scopuri antistatale.

După această etapă a mișcării asociaționiste, în prima jumătate a secolului al XIX-lea au fost continuate eforturile, cu unele rezultate, în direcția întemeierii de asociații culturale. Evenimentele revoluționare din anii 1848-1849 au determinat o spectaculoasă afirmare a spiritului național al tuturor locuitorilor Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, cu un puternic impact asupra modului de a înțelege rostul unor alcătuiri culturale, prin intermediul cărora să poată fi valorificate disponibilitățile creatoare, literare și științifice. În documentele pașoptiste, ori în cele elaborate în primii ani după înfrângerea Revoluției, apar consemnate strădaniile de a întemeia societăți culturale, care au fost însă blocate, cu mici excepții, de oficialitățile habsburgice, acestea impunând, din luna august (1849), măsuri represive asupra revoluționarilor și instaurând, pentru mai bine de un deceniu, un regim neo-absolutist, caracterizat prin intoleranță față de orice tentativă de exprimare liberă a naționalităților.

Se cuvine a menționa, totuși, faptul că imperialii au făcut unele concesii, mai ales pentru români (care, în 1848-1849, au fost loiali Casei de Austria). Este vorba de acordul pentru înființarea unor catedre de limbă și literatură română în acele gimnazii în care învățau elevi români, pentru apariția în 1853 a periodicului *Telegraful român* (oficios al bisericii ortodoxe române) și, desigur, pentru fondarea Societății de lectură din Oradea¹, care a și început să funcționeze din vara anului 1852, fiind singura asociație culturală românească- cu toate că s-a încercat și în alte orașe ca să se obțină aprobarea autorităților pentru înființarea și a altor structuri asociative similare- de dincoace de Carpați, care a existat până în anul 1861, când s-a produs un veritabil reviriment sub acest aspect.

Este, după opinia noastră, semnificativ faptul că habsburgii nu au mai îngăduit constituirea de asociații culturale, pe cea din Oradea urmărind-o îndeaproape, pentru a o determina să se limiteze exclusiv la programul ei cultural, orice manifestare de natură politică fiindu-i interzisă prin chiar prevederile ei statutare².

Fiind introdus în anul 1860 un sistem de guvernare mai liberal, care a durat până în 1866, s-au făcut multiple demersuri pentru organizarea de asociații culturale cu o mai largă cuprindere, cum a fost *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*³ (ASTRA, întemeiată la 4 noiembrie 1861, în orașul Sibiu), *Asociațiunea pentru cultura poporului român*

din Maramureș⁴ (1861) și *Asociațiunea națională arădană pentru cultura și conversarea poporului român*⁵ (1862). Neîndoielnic, Astra a fost cea mai importantă asociație culturală românească din Imperiul Habsburgic, cu menirea de a fortifica naționalitatea (prin cultivarea limbii, propagarea unei culturi etnice distincte, prin afirmarea valorilor naționale proprii, cu deosebire a istoriei și tradițiilor populare), tot mai expusă în anii dualismului (1867-1918) unei politici de asimilare națională, mai exact de maghiarizare. Asociații asemănătoare au constituit și naționalitățile slave din Imperiu, acestea fiind cunoscute sub numele de „mătiță”. Astfel, în anul 1864 *Matița Srpska*⁶ și-a stabilit sediul la Novi Sad, pe când *Matița Ilirska*⁷ (cu sediul la Zagreb) a acționat pentru emanciparea culturală a croaților.

Este evidentă voința elitei intelectuale a naționalităților de a-și construi veritabile instituții culturale, cum au fost asociațiile, pentru a-și putea exprima aspirațiile naționale, într-o perioadă istorică în care și cultura s-a asociat eforturilor politice, în vederea consolidării conștiinței naționale, ca factor determinant al luptei pentru drepturi și eliberarea de sub dominația străină.

Pe de altă parte, sesizând acest *militantism* promovat de mișcarea asociaționistă- care și-a extins câmpul de acțiune-, autoritățile statului dualist au încercat, prin diverse șicane (ca, de pildă, formularea unor cerințe greu de acceptat vizavi de conținutul *statutelor* acestor asociații, pe care nu le-au aprobat numai atunci când ele au fost modificate) și presiuni care să restrângă șansele de realizare a unor programe culturale menite să apere identitatea națională a locuitorilor. Este de remarcat, în acest context, și faptul că oficialitățile guvernamentale n-au subvenționat nici o societate culturală a naționalităților, făcând acest lucru doar în beneficiul culturii maghiare, care era susținută de stat. S-a configurat o competiție în care dezvoltarea culturii unei singure etnii din stat (cea maghiară) era privilegiată, celelalte exprimări culturale, ale multor naționalități, fiind discriminate. A fost împiedicată chiar și manifestarea lor pleneră, printr-un control polițienesc sever și măsurile arbitrare luate împotriva lor, cum a fost desființarea celor mai combative (ca, de exemplu, Societatea de lectură din Oradea, a cărei activitate a fost interzisă în anul 1875,⁸ dispărându-i tot atunci arhiva și biblioteca, care au conținut o informație de certă valoare pentru reconstituirea unui istoric cât mai complet al acesteia).

În pofida dificultăților create de autorități, care au perceput activitatea asociațiilor culturale ca pe un pericol pentru existența Imperiului austro-ungar, naționalitățile, între care și cea română din Transilvania, au procedat la întărirea acestor „redute” culturale și la înființarea altora⁹, în acele zone în care pulsa o vie viață națională, dezvoltându-se o autentică *mișcare culturală*, care conține *elementele modernității*. Au fost organizate, în unele sate cu un potențial demografic și economic deosebit, reuniuni muzicale,¹⁰ coruri și trupe teatrale, care au dinamizat viața spirituală a acestor așezări, contribuind totodată la răspândirea de idei politice naționale, cu efect decisiv în planul conștiințelor. Se poate afirma că și prin aceste organisme culturale, ca și prin intermediul presei, au fost

pregătite conștiințele pentru evenimentele de la sfârșitul epocii moderne, care au culminat cu hotărârea din 1 decembrie 1918, de la Alba-Iulia, de unire a Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România.

Într-un stat cum a fost cel austro-ungar, în care oficialitățile nu au acordat nici un sprijin mișcării asociaționiste a naționalităților, s-a ajuns în situația de a fi depășite, cu mari eforturi, dificultățile permanente create de guvernanți. Concomitent cu această politică a statului dualist, de anihilare culturală, s-a produs o reacție contrară din partea naționalităților, care au făcut o chestiune vitală din apărarea numeroaselor asociații (mari și mici, cu profil cultural, literar, muzical, profesional, etc.), ele devenind adevăratele lor *instituții*, la fel de importante ca și biserica și școala, presa și institutele bancare. Acestea sunt rațiunile pentru care considerăm că examinarea peisajului spiritual al timpului, la diversificarea și alimentarea căruia au colaborat și asociațiile culturale, constituie una din datoriile istoriografiei românești contemporane.

NOTE:

¹ Viorel Faur, *Societatea de lectură din Oradea, 1852-1875 (Studiu monografic)*, Editura Muzreului Țării Crișurilor, Oradea, 1978, 336 p.

² *Ibidem*, p. 252-263

³ V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, Editura Științifică, București, 1968, p. 59-139

⁴ *Ibidem*, p. 44-47

⁵ *Ibidem*, p. 48-58

⁶ *Ibidem*, p. 13

⁷ *Ibidem*

⁸ Viorel Faur, *op. cit.*, p. 68-71

⁹ Idem, *Cultura românilor din Bihor (1849-1918)*, Editura Fundației Culturale „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1992, p. 15-106; Constantin Cuza, Maria Lambucă, *Societatea pentru crearea unui fond de teatru român*, Editura Casei Județene a Creației Populare, Brașov, 1971, p. 9-15; Eugenia Glodariu, *Asociațiile culturale ale tineretului român studios din Monarhia Habsburgică (1860-1918)*, Cluj-Napoca, 1998, p. 33-147; Corneliu Crăciun, *Societățile academice române din Viena (1860-1918)*, Editura Logos, Oradea, 2001, p. 37-340

¹⁰ Viorel Faur, *Considerații în legătură cu statutele societății corale din Girișu Negru (jud. Bihor)*, în *Analele Universității din Oradea, Istorie-Arheologie*, 1994-1995, p. 126-133

PIESELE MUZICALE DIN PROGRAMELE (25 DECEMBRIE 1911, 1912, 1913) SOCIETĂȚII DE LECTURĂ „SAMUIL VULCAN” DIN BEIUȘ

Flaminia FAUR,

profesor, cu preocupări literare
(proză și poezie) și de istorie
culturală a Bihorului

Contribuția profesorilor Liceului „Samuil Vulcan” din Beiuș la viața culturală și politică a românilor este, în general vorbind, destul de cunoscută din lucrările anterioare¹. În cadrul acestui liceu² a funcționat, din 1862, când autoritățile i-au aprobat *statutele* (document în baza căruia își putea desfășura, în mod legal, manifestările proprii, care vizau diverse aspecte culturale și chiar științifice), o societate de „lectură” (de fapt o veritabilă asociație culturală) a elevilor din clasele finale (a VII-a și a VIII-a) ale liceului, care, până la urmă, a luat numele fondatorului școlii secundare românești din depresiunea Beiușului: episcopul greco-catolic Samuil Vulcan. Societatea de lectură „Samuil Vulcan” a avut o existență autonomă, deoarece ea activa în deplină legalitate și completa – prin formele sale de exprimare a disponibilităților spirituale ale celor mai înzestrați elevi - programul educațional al școlii, realizând și o implicare directă în viața locuitorilor din sudul Bihorului, prin ședințele *publice* (deci, cele la care puteau lua parte nu numai profesorii și elevii, ci și alte persoane din Beiuș și împrejurimi), care erau considerate ca fiind *adevărate evenimente*

culturale, așteptate cu nerăbdare de locuitori și pregătite foarte atent și serios de organizatori. Între acestea, la un loc privilegiat, au fost așa-zisele *ședințe „festive”* organizate de membrii societății, în fiecare an, la 25 decembrie, în memoria fondatorului Samuil Vulcan, care a murit la 25 decembrie 1839. Era o manifestare comemorativă, cu un impact deosebit asupra comunității locale, fiindcă liceul din Beiuș avea o mare însemnătate în regiune, dar și pentru învățământul românesc în ansamblu, fiind prima instituție școlară de nivel liceal pentru elevii români din Banat, Crișana și Maramureș (întemeiată în 1828).

Preocupările Societății de lectură „Samuil Vulcan” din Beiuș au constituit obiect de studiu pentru mai mulți istorici și cercetători³, care au pus în evidență modalitățile sale de afirmare în plan cultural, precum și implicațiile în cel politic. A fost, totodată, remarcată și preocuparea acesteia pentru activitățile cu caracter muzical⁴, fără să se ajungă la stadiul elaborării unui studiu monografic cuprinzător asupra componentelor muzicale (corale, orchestrale, instrumentale și solistice) ale programelor ei publice. Până la realizarea acestui deziderat, credem că este necesară publicarea unor *documente inedite* și republicarea unora mai puțin cunoscute (din cele editate) cu privire la aceste aspecte ale istoriei societății, care sunt interesante și sub alte raporturi (ca mărturii despre modul ei de funcționare, prezența sa în viața culturală a comunității, cultivarea unor demersuri muzicale de o certă eficacitate, etc). Acest lucru îl facem și noi prin introducerea în circuitul științific a două documente necunoscute și valorificarea informației conținute de „darea de seamă” despre Societatea de lectură „Samuil Vulcan” din Beiuș (în anul școlar 1911-1912), din care am extras punctele *programului*⁵ din 25 decembrie 1911 al ședinței publice dedicate fondatorului liceului din Beiuș. Înainte de a ne referi la acesta, reținem aprecierile formulate cu privire la eforturile profesorului-conducător al societății (dr. Alexandru Pteancu), care „a avut grijă ca activitatea societății să fie întotdeauna în consonanță cu spiritul studiilor școlare”, îndemnându-i pe membri ca să-și „descopere și dezvolte puterile lor sufletești liber, fiecare după aplecările sale, îndeosebi ca să-și câștige curajul și deprinderea de a exprima gândurile frumos și corect, atât cu vorba, cât și în scris”⁶.

Este de menționat faptul că, din cele 16 puncte ale programului (între care au figurat o conferință despre Samuil Vulcan și declamări din poeziile lui Panait Cerna, Csengey Gustav, I. Cristescu, Fr. Schiller), majoritatea au fost de factură muzicală⁷:

1. *Imnul patronului* (Samuil Vulcan), cor mixt (dirijat de Francisc Hubic), cu acompaniament de pian (datorat domnișoarei Valeria Ștefănică)
2. *Ave Maria* (de F. Krenn), sopran, acompaniament de orchestră
3. *Dulce Bucovină* (de Teodosiu), cor bărbătesc
4. *Frunză verde* (compoziție de Francisc Hubic)
5. *Menuette* (de G. Rosetti)
6. *Morceau caracteristique* (de F. Mendelsohn)
7. *À la Hongrois* (de Hubay Jenő), cvarteturi la violină

8. *Cucule cu pană galbenă* (de I. Popovici)
9. *Puișorul* (de I. Cristescu), cor de copii, acompaniat la pian (de Valeria Ștefănică)
10. *Die Meistersinger von Nürnberg* (de R. Wagner) (parte de operă), cor mixt, cu acompaniament la pian
11. *Trubadurul* (după Goethe), muzică de Pembauer, executată la pian
12. *Bubue tunul* (de I. Cristescu), cor bărbătesc, cu acompaniament la pian.

Așadar, acest program al ședinței festive din 25 decembrie 1911, compus din 12 puncte muzicale (care ne determină să afirmăm că a fost preponderent un program muzical), a avut un real succes, faptul datorându-se nu numai pieselor interpretate (aparținând unor compozitori români și universali), ci și concursului „prețios” al Valeriei Ștefănică și, mai ales, al dirijorului și compozitorului Francisc Hubic⁸, care era și profesor de muzică la liceu, personalitate cu reputație recunoscută încă din această perioadă a vieții sale.

Cel de-al doilea document (pe care-l dăm publicității) este, de fapt, un *Proces verbal* al ședinței extraordinare (din 17 decembrie 1912) a Societății de lectură „Samuil Vulcan”⁹, în cadrul căreia a fost stabilit („definitiv”) programul ședinței festive din 25 decembrie 1912, care, de asemenea, cuprinde un număr de piese muzicale, după cum urmează:

1. *Psalmul XLI* (de J. Sebastian Bach), cor mixt
2. *Requiem, fiam halálora* (Recviem la moartea copilului meu), de Bihari, cvartet la violină, „executat” de orchestră
3. *Ce am greșit ?* (de I. Cristescu), cor mixt
4. *Sonatina* (de I. Kuhlau), executată la pian de G. Cosma și G. Szirmai, elevi în clasa a VII-a
5. *Cântecul miresei* (de Kiriac), cor mixt
6. *Militarsimfonie* (de Haydn), executată de orchestră¹⁰.

În cea de-a doua ședință a Societății de lectură „Samuil Vulcan” (din 15 decembrie 1913) a fost aprobat *programul* ședinței comemorative din 25 decembrie 1913, în care figurează și următoarele piese muzicale:

1. *Codrul* (de Mendelsohn), cor mixt
2. *Requiem, fiam halálora* (de Bihari-Bloch), cavartet, cu orchestră
3. *Cântece populare din Bihor* (de Fr. Hubic), cor mixt
4. *Fuga* (de Mozart), cvartet, cu orchestră
5. *Dulci cântări* (de Küchen), duet interpretat de Fersigan și Tr. Golumba, elevi în clasa a VIII-a
6. *Mincinosul* (de Cucu), cor mixt¹¹.

Analizând, comparativ, cele trei programe ale manifestărilor publice (comemorative) ale Societății de lectură „Samuil Vulcan” (din zilele de 25 decembrie 1911, 1912, 1913), putem formula unele constatări demne de interes:

- din cele 44 de puncte ale programelor respective, 24 sunt piese muzicale, deci mai mult de jumătate, prin urmare muzica a constituit o preocupare majoră a membrilor societății;

- sunt menționate două formații corale: corul bărbătesc și corul *mixt* (cel mai frecvent), ceea ce înseamnă că, alături de elevi ai liceului, au participat și tinere din orașul Beiuș;

- de asemenea, sunt consemnate și interpretările orchestrale și cele instrumentale, ca realizări muzicale de nivel urban;

- la loc de cinste au figurat compozițiile lui Fr. Hubic (multe de inspirație populară), el fiind și dirijorul corurilor;

- o bună parte din piese aparțin unor compozitori români (G. Teodosiu, G. Rosetti, I. Popovici, I. Costescu, Kiriace, Cucu și Fr. Hubic);

- nu lipsesc din program nici lucrările unor compozitori străini (F. Krenn, F. Mendelsohn, Hubay Jenő, R. Wagner, Pembauer, J. Sebastian Bach, Bihari-Bloch, Kuhlau, Haydn, Mozart și Küchen);

- colaborează la realizarea acestor programe și persoane din Beiuș, care s-au manifestat în viața muzicală (ca, de pildă, Valeria Ștefănică).

Ca furnizoare de cultură pentru diverse categorii sociale, Societatea de lectură „Samuil Vulcan” din Beiuș a acordat o atenție justificată manifestărilor muzicale (corale, orchestrale, solistice și instrumentale), prin intermediul cărora a contribuit la educarea publicului în spirit național și la familiarizarea acestuia cu formele culte ale vieții muzicale. Prin implicarea elevilor în asemenea activități, ea a stimulat aptitudinile lor în domeniul literar și muzical.

NOTE:

¹ Ne referim la cele două monografii ale acestui așezământ școlar: Trian I. Farcaș, *Istoria gimnaziului gr.-cat. de Beiuș (1828-1895)*, Beiuș, 1896; Constantin Pavel, *Școalele din Beiuș (1828-1928)*, Beiuș, 1928

² Până în anul 1918, în documente și periodice, numele acestuia apare astfel: *gimnaziul superior greco-catolic din Beiuș*.

³ Victor Chereșteșu și colab., *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, (București), Ed. Acad. R.P.R., 1961, p. 427 (nota 1); V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, Editura Științifică, 1968; Viorel Faur, *Contribuții la istoricul Societății de lectură „Samuil Vulcan”*, în *Familia*, 1968, nr. 9, p. 5; Idem, *Considerații despre societatea „Samuil Vulcan din Beiuș*, în *Familia*, 1974, nr. 1, p. 10; Idem, *Societatea literară „Samuil Vulcan din Beiuș*, în *Crisia*, 1974, p. 245-300; Idem, *Cultura românilor din Bihor, 1849-1918*, Ed. Fundației Culturale Cele trei Crișuri, Oradea, 1995, p. 44-59; Corneliu Crăciun, *Societatea de lectură „Samuil Vulcan” de la liceul din Beiuș*, în *Pagini de ucenicie*, Beiuș, 1968, nr. 1, p. 12; Lucian Drimba, *Date noi despre Societatea de lectură „Samuil Vulcan” a elevilor beiușeni*, în *Lucrări științifice, Filologie*, Oradea, 1972, p. 77-88

⁴ Viorel Faur, *Din istoricul vieții muzicale beiușene (1866-1918)*, în *Crisia*, 1976, p. 89-119

⁵ Vezi Anexa documentară, nr. 1.

⁶ *Programa Gimnaziului superior greco-catolic și a Școlii populare elementare gr. cat. din Beiuș pe anul școlar 1911-1912*, Belenyés, 1912, p. 136

⁷ *Ibidem*, p. 137-138

⁸ *Ibidem*, p. 138

⁹ Vezi anexa documentară nr. 2.

¹⁰ Arhiva Colegiului Național „Samuil Vulcan” din Beiuș, *fond. I*, dos. 2/1911, f. 69

¹¹ *Ibidem*, p. 74-75

REUNIUNEA CULTURALĂ “CELE TREI CRIȘURI” (1919 – 1940)

Deși Reuniunea culturală “Cele Trei Crișuri” s-a evidențiat pe tărâm cultural local și național, ea nu a beneficiat de redactarea unei monografii cuprinzătoare, care să prezinte laborioasa sa activitate pusă în slujba promovării culturii naționale la granița de vest a țării. Informații despre inițiativele culturale ale Reuniunii sunt prezentate în revistele și ziarele vremii (*Familia, Tribuna, Gazeta de vest* și *Noua Gazetă de vest*). Un scurt istoric al Reuniunii “Cele Trei Crișuri” este cuprins în *Monografia almanah a Crișanei. Județul Bihor*, redactată de Aurel Tripon¹.

Pentru perioada contemporană, trebuie să amintim cărțile, studiile și articolele istoricului Viorel Faur, care, cercetând viața culturală și politică a românilor bihoreni, a pus în valoare și contribuțiile Reuniunii în propășirea culturii în părțile de nord-vest ale României. Astfel, în studiul intitulat *Contribuția Reuniunii “Cele Trei Crișuri” din Oradea la configurarea unor semnificative tradiții muzeistice*², autorul, după ce schițează modul de organizare a Reuniunii, se referă la principalele expoziții de artă patronate de asociația culturală bihoreană. În cadrul expozițiilor - subliniază autorul – se organizau și șezători artistico-literare, care au contribuit la fortificarea conștiinței naționale și la luminarea poporului, precum și la afirmarea artiștilor, indiferent de naționalitate. În finalul studiului este scos în evidență rolul important al Reuniunii în perpetuarea artei populare românești și mai ales noul drum deschis spre muzeistica locală.

Activitatea Reuniunii în direcția înființării de biblioteci și de înzestrare a acestora cu carte românească este temeinic analizată, de același autor, în lucrarea *Contribuții la istoricul bibliotecilor românești din Crișana (1830 – 1940)*³. Sunt trecute în revistă bibliotecile rurale constituite de Reuniune atât în județul Bihor, cât și în zonele limitrofe acestuia. Printr-un asemenea efort cultural a fost stimulat interesul pentru lectură al locuitorilor din așezările vestice ale țării.

Un alt aspect al propagandei culturale inițiate de Reuniunea “Cele Trei Crișuri” este reliefat în cartea *Contribuții la cunoașterea istoriei Bihorului (I)*⁴. În paginile acesteia sunt reconstituite câteva inițiative culturale bihorene din anii interbelici, al cărui motor este aceeași reuniune. Astfel, sunt inventariate eforturile Reuniunii “Cele Trei Crișuri” de a ridica busturile unor mari reprezentanți ai culturii naționale: Iosif Vulcan, Barbu Ștefănescu-Delavrancea și Mihai Eminescu. Acestora li se adaugă numele lui Ștefan O. Iosif și Alfonso Castaldi, autorii imnului patriotic “*La arme*”, ce au fost inscripționate pe o plachetă de bronz.

Reuniunea culturală “Cele Trei Crișuri” din Oradea a constituit obiect de cercetare și pentru Ion Bradu⁵, care i-a dedicat un studiu. În partea inițială a acestuia este reliefată ideea înființării unei reuniuni culturale bihorene în noile cadre ale României Mari. În continuare sunt examinate statutele Reuniunii și structura sa organizatorică. În cadrul formelor și mijloacelor de activitate sunt prezentate principalele priorități ale asociației culturale: înființarea de biblioteci publice, organizarea de șezători culturale, concerte muzicale și expoziții de artă populară, instituirea unor școli pentru adulți în care să se învețe limba română (mai ales pentru minorități), elaborarea și tipărirea unor broșuri de propagandă pentru ridicarea culturii maselor. În final, Ion Bradu subliniază rolul cultural al Reuniunii “Cele Trei Crișuri”, atât la marginea de vest a țării, cât și în marea mișcare culturală națională.

Toate studiile și articolele prezentate surprind numai o parte din intensă activitate culturală a Reuniunii “Cele Trei Crișuri”. De aceea, credem că această temă rămâne disponibilă pentru o cercetare mai aprofundată în cadrul unui studiu monografic, care să definească rolul cultural al Reuniunii în viața spirituală națională și locală.

Conform precizărilor unor contemporani, ideea înființării unei reuniuni culturale a apărut în 1917, la Iași, unde o seamă de intelectuali aflați în cadrele armatei și-au manifestat nevoia de a fi împreună, lucru care n-a fost posibil, deoarece n-au existat localuri libere. Totuși, s-a apelat la scena teatrului, cu cortina închisă. Aici unii citeau versuri, alții participau la mici ansambluri artistice. Între ei s-a făcut cunoscut și colonelul de artilerie Gheorghe Bacaloglu, care mânua foarte bine arcușul.

Într-o asemenea ambianță, acesta mărturisea că mai “sunt multe lucruri de făcut, după ce războiul se va sfârși cu bine”. Bacaloglu avea planurile sale, pe care nu le-a abandonat.

La Oradea, în vârtejul unor frământări, i-a încolțit din nou gândul înființării unei reuniuni culturale care “să activeze pentru trezirea conștiinței românești, imboldul spre spiritualitate pentru ridicarea deasupra a mărunțișurilor și necazurilor vieții zilnice și înnobilarea sufletului în ceea ce poate avea adânc”⁶. În consecință, la 21 octombrie 1919, George Bacaloglu (sosit în aceeași lună din București la Oradea) a prezentat, într-o ședință publică, la care au participat “frunțașii ținutului”, textul “*apelului-program*” al viitoarei reuniuni. Acesta conținea, în formulări explicite, cele mai acute deziderate culturale ale populației românești din Bihor. În documentul la care ne referim se afirma că România, ca stat unitar, a fost cuprinsă de multiple prefaceri, punându-se un justificat accent pe dezvoltarea culturală, și pe educația maselor, care trebuiau îndrumate “pe căi solide, căci ele constituiesc temelia existenței noastre de popor civilizat și conștient de menirea sa... Fiecare colț de țară are, așadar, o datorie sfântă de a conlucra ... pentru înfăptuirea unor strânse legături intelectuale și sufletești între toți fiii neamului”⁷. Se pune un necesar accent asupra virtuților poporului nostru, a comorilor sale

artistice, făcându-se totodată remarcată “bogăția sufletească a femeii” și, în general, “gustul ei estetic”, conchizându-se că, în toate împrejurările, “cultura se dobândește prin propaganda sănătoasă a tiparului și vorbei”⁸.

Reuniunea își propunea să realizeze, cu concursul celor mai reprezentativi intelectuali, o însemnată activitate de “refacere națională” în teritoriile românești unite cu patria-mamă în memorabilul an 1918. Era, desigur, vorba de reducerea unui handicap istoric și conexarea vieții culturale din părțile vestice (Banat, Crișana și Maramureș) la fluxul real, profund al spiritualității naționale, impedimentele anterioare în această direcție fiind depășite⁹.

Participanții la această ședință aveau conștiința că sunt martorii unui eveniment de seamă, în care se pun bazele unei reuniuni cu o nobilă menire, o societate care-și închina rosturile ei de luptă ridicării culturale a oamenilor din “cele mai înapoiate meleaguri ale țării”¹⁰.

Adeziunea intelectualilor bihoreni la “*apelul-program*” reiese fără echivoc din procesul verbal încheiat la sfârșitul întrunirii: “Noi, Lucia dr. Zigre, Elia colonel N. Batar, Elena Horvath, Valeria dr. Lazăr, prefect dr. Zigre, vicar episcopal Ciorogariu, protoereu Andrei Horvath, dr. Aurel Lazăr, Livia dr. Cosma, Gheorghe Tulbure și colonel Bacaloglu Gh., cu adjutantul său sublocotenent Leon, întrunindu-ne azi, în 21 Octombrie 1919, la prefectura județului și luând cunoștință de *apelul-program* al Dl. colonel Gh. Bacaloglu, Comandantul Reg. 33 artilerie, referitor la organizarea acțiunii intelectuale, culturale și sociale ale județului Bihor și orașului Oradea-Mare, l-am primit cu toată însuflețirea, ca fiind în conformitate cu marile noastre necesități și am pus bazele unui comitet de acțiune al Marei Adunări, care va purta numele de “Cele Trei Crișuri”¹¹.

Dorința afirmată de George Bacaloglu a atras atenția și intelectualilor din zonele limitrofe Bihorului. Astfel, profesorul universitar G. Bogdan-Duică din Cluj îi adresează acestuia o scrisoare, datată 23 martie 1920, prin care îl încuraja în acțiunea de fortificare culturală la granița de vest a țării, unde cultura maghiară era bine reprezentată: “Avem datoria, pe care D-ta ai înțeles-o așa de bine, ca pe marginea maghiaro-română să sprijinim mai energic decât oriunde cultura română. Sprijinind-o, vom concura cu foștii copii răsfățați ai Ungariei, cari au rămas printre noi; nu îi vom suprima pur și simplu, ca găzii culturii maghiare (aluzie la politica antiromânească promovată de Apponyi și Tisza – n.n.). Concurența ni se va admite de toată lumea. Zona noastră va fi deci o zonă de concurență culturală!... Linia întâi a tranșeelor culturale va trece prin: Caransebeș, Timișoara, Arad, Oradea-Mare, Careii-Mari, Satu-Mare, Sighetul-Marmăției. Oradea-Mare cade tocmai la mijloc; trei orașe în dreapta, trei în stânga. Pare predestinată să concentreze conducerea acțiunilor în zona de concurență culturală... Aceste șapte centre trebuie să lucreze în acelaș sens, ca grănicerii culturali; ele trebuie să se înțeleagă asupra faptelor de săvârșit...”¹².

În răspunsul său, George Bacaloglu subliniază necesitatea conjugării eforturilor culturale românești la granița de vest a țării, un rol important în această direcție avându-l – în accepțiunea colonelului – orașul Cluj. Conducătorul reuniunii

prezintă succint și situația culturală a Bihorului la venirea sa în Oradea (octombrie 1919): “Perdeaua culturală formată din cele 7 puncte de reazim de pe frontieră, cu rezerva ei Clujul, ... este o idee care trebuie să atragă o serioasă atențiune.

Încă de la socirea mea în Oradea, ... mă gândeam la o asemenea problemă pe tărâmul militar și cultural în legătură cu stabilirea noiei frontiere. Știam că măsurile isolate nu sunt suficiente: ce s-a făcut până acum în Bihor, a fost numai o experiență la fața locului a unei inițiative metodice și perseverență, la frontiera mai puțin luminată, și mai lipsită de vibrațiile dragostei de neam. Recolta acestei munci regionale a fost bogată, fructul rumen și atrăgător a fost aruncat din Bihor și l-a prins Clujul – lui i se cere acum a beneficia de sămânță, ceia-ce oamenii luminați și patrioți au înțeles și pus în practică”¹³.

Însemnătatea acțiunii întreprinse de George Bacaloglu este reliefată și de I. Simionescu: “Nu odată am căutat să scot în relief marele merit al acelor cari, cu multă muncă și perseverență, încearcă să creieze nuclee sănătoase culturale, în diferitele centre din țară... E calea sănătoasă spre o învingere generală. Energii, altfel amenințate cu amorțirea deplină, își găsesc câmp de activitate, folositoare obștei. Cu atât mai mult curaj se cere și cu atât mai salutară este activitatea, când e dusă într-un mediu neprielnic sau chiar ostil manifestărilor culturii naționale. Lupta e mai grea... Meritul celor care cari o duc, cu iscusință și răbdare, cu hotărârea convingerii în fapta bună nu trebuie lăsat în tăcere... Înființată în 1919, când steagul nostru fâlfâie dincolo de Tisa, este condusă de un inimos oștean, călit în lupte, d. colonel G. Bacaloglu. Cunosător al metodelor de a ajunge la executarea unui plan bine stabilit, însuflit de dragoste de neam, cărturar încercat și înzestrat cu mult simț artistic, d. G. Bacaloglu și-a îndreptat întreaga energie, încă în plină putere, pentru a trezi conștiința națională în mulțimea de nord-vest a țării...”¹⁴.

Din numeroasele articole de presă, care elogiază înființarea Reuniunii “Cele Trei Crișuri”, spicuim doar unul singur, publicat în marele cotidian *Universul* din București, în anul 1928: “În 1919, pe când, deși victorioasă, armata română nu izbutise încă să înăbușe prin stăpânirea ei influența educației maghiare ce apăsase vreme îndelungată românismul rob, o instituție culturală bazată pe un întreg program de activitate și hotărâtă de a-l realiza, s-a afirmat cu puterea unei necesități sociale și culturale românești. E vorba de instituția culturală “Cele Trei Crișuri””¹⁵.

George Bacaloglu avea tăria intelectuală și morală pentru a constitui o reuniune culturală la granița de vest a țării, deoarece provenea dintr-o familie ce se manifesta fecund în cultura noastră națională. Victor Babeș, în cadrul unei conferințe, a punctat principalele repere din cariera lui George Bacaloglu: “Familia Bacaloglu a dat țării numeroși intelectuali, distinși naționaliști și savanți... Colonelul George Bacaloglu, născut la București, în 1877, a trecut cu succes școlile militare și cele speciale de Geniu și Artilerie... A luptat în timpul războiului la Armata de la Dunăre, Mărășești și în Basarabia... În anul 1919, plecând din funcția de Director al Artileriei din Ministerul de Război, fu însărcinat cu organizarea și

comanda noului Regiment de Artilerie creat la Oradea Mare după alipirea Ardealului ... și apoi la Cluj.

În această calitate, și în aceea de Prefect al județului Bihor, a luat contact intim cu oamenii de seamă din Ardeal și cu sufletul poporului ardelean. Părăsirea armatei a fost datorită exclusiv unei trebuințe sufletești, de a-și mări orizontul activității pe tărâm național. A renunțat la o carieră bine împlinită, nu ca să umbrească un trecut sau să tragă foloase materiale, ci spre a deschide o cale nouă, întărind sufletul românesc la granițele României Mari...

A ajutat pe alții în nevoile și luptele lor speciale și a păstrat pentru sine sarcina mai grea și mai modestă, în aparență, a trage prin crearea instituției "Cele Trei Crișuri", paralel cu "Astra", o brazdă nouă culturală în primele timpuri ale alipirii nouilor provincii, conform cu problemele vremii, a știut să se facă iubit și să dea o pildă de spirit împăciuitoare cu minoritățile, fără a sacrifica nimic din patrimoniul național și din programul românesc. Cu sufletul lui vibrator, a înființat la Oradea Mare instituțiunea de cultură și propagandă românească "Cele Trei Crișuri", denumită după cele trei râuri care străbat Munții Apuseni ai Ardealului¹⁶.

De un interes evident, din perspectiva lucrării noastre, sunt și afirmațiile lui Eugeniu Speranția cu privire la opera culturală a Reuniunii "Cele Trei Crișuri". El scoate în evidență marile eforturi ale intelectualilor orădeni, grupați în jurul lui George Bacaloglu, pentru promovarea culturii românești la granița de vest a țării: "Un suflu de adâncă încredere patriotică și de nădejdi promițătoare a străbătut inimile noastre, ale tuturor, sub vraja sărbătoririi naționale a unirii neamului. Am dirijat munca noastră în trei direcții ce corespundeau nevoilor imediate: propaganda la sate, propaganda la orașe și legăturile cu minoritățile prin cultură. Nu s-a pregetat nici o clipă pentru desăvârșirea acestui plan inițial ce ne-a călăuzit, nu s-a pregetat nici o jertfă în acest parcurs, în seninătatea anilor ce au urmat, realizându-se numeroase și variate manifestări, îndeobște cunoscute în țară și peste hotare"¹⁷.

Statutele Reuniunii culturale "Cele Trei Crișuri" cuprindeau 29 de articole, care au fost prezentate în forma lor definitivă de George Bacaloglu, la 4 noiembrie 1919, într-o consfătuire a fruntașilor bihoreni: "Astăzi, patru Noembrie, anul unamie nouă sute nouăsprezece, subsemnații, întruniți în saloanele prefecturii județului Bihor, am dat ascultare statutelor Marei Reuniuni "Cele Trei Crișuri", întocmite după a noastră îndemnare de către colonelul Bacaloglu Ghe., comandantul Reg. 33 Artilerie din Oradea Mare și l-am votat cu unanimitate, fiind studiate și aprobate în prealabil de o comisie aleasă și compusă din D-nii Prefect Dr. Nicolae Zigre, dr. Aurel Lazăr, Dr. Gh. Tulbure, Dr. Miculaș, Colonelul Nicolae Batar, colonel Gh. Bacaloglu.

Totdeodată, semnăm aderarea noastră ca membrii fondatori ai Marei Reuniuni "Cele Trei Crișuri", și anume: episcopii Dimitrie Radu și Roman Ciorogariu, general Constantinescu, Evanti gen. Constantinescu, dr. Zigre, prefect, cu soția, dr. Iacob Radu, Gh. Tulbure, dr. Aurel Lazăr, dr. Gh. Miculaș, dr. Gh. Roxin, dr. Justin Ardelean cu soția, dr. Emil Fildan, Iosif Diamandi, dr. Sever

Andru, Elena dr. Pteancu, Colonel Batar, Colonel Stănescu, Colonel Gh. Bacaloglu”¹⁸.

În anul 1920, Statutele reuniunii au fost publicate în paginile revistei “Cele Trei Crișuri”¹⁹. Ele au fost tipărite și popularizate într-o broșură, încă din 1919.

Publicarea statutelor nu avea numai un scop propagandistic, ci constituia și o contribuție substanțială la însușirea și cunoașterea directă a unor probleme strâns legate de caracterul militant al reuniunii. Căci, la ședința de constituire, din octombrie 1919, s-au ivit numeroase opinii și propuneri referitoare la difuzarea și cunoașterea largă a proiectului de statute. Modificările impuse de cei care au luat cuvântul la votarea statutelor s-au referit la câteva precizări legate de obiectivele urmărite de reuniune, la îndatoririle pe care trebuie să le aibă membrii ei, la sfera de cuprindere a locuitorilor de la orașe și sate²⁰.

Dacă în primele două articole ale statutelor se prezenta caracterul (“cultural, educativ și social”) și sediul (“Oradea-Mare, având sucursale în principalele centre din județ”) Reuniunii culturale “Cele Trei Crișuri”, în următorul articol era stipulat scopul acesteia, *“de a strânge legăturile intelectuale și sufletești între fiii poporului nostru din orașe și sate și a întinde influența prietenească și binevoitoare asupra locuitorilor de orice neam, dornici de o viață liniștită și fructuoasă, pentru a obține, în cât mai largă măsură, consolidarea vieții sociale”*²¹ (subl.ns. – R.R.).

Din cele de mai sus, constatăm din partea Reuniunii o înțelegere reală și profundă a vremurilor de după Marea Unire de la 1918, când energiile naționale trebuiau direcționate spre propășirea culturală a românilor și, într-un context mai larg, a tuturor cetățenilor țării.

Tendința reuniunii de a-și “întinde influența prietenească și binevoitoare asupra locuitorilor de orice neam” era un semn de maturitate, care îndepărta din start orice manifestare de rea credință față de celelalte etnii minoritare conlocuitoare.

Din punct de vedere organizatoric, Marea Reuniune “Cele Trei Crișuri” cuprindea trei secțiuni, prezentate în articolul patru al Statutelor. Prima între acestea a fost Salonul de artă permanent “Crișul Alb”, la care s-a asociat și sucursala “Amicii Muzicei” din București. Acest *salon* a fost, de fapt, o expoziție permanentă de pictură, sculptură, caricatură, cusături și costume naționale, broderii, artă decorativă, etc. Pe lângă produsele județului și Oradiei, se puteau expune lucrări ale artiștilor de diferite naționalități, ce proveneau din alte regiuni ale țării sau din străinătate²².

Reuniunea, prin aceste prevederi statutare, dorea să contribuie la apropierea tuturor artiștilor, indiferent de naționalitate, pentru ca aceștia să se exprime unitar în cadrul culturii naționale. Această primă secție avea ca scop menținerea și perpetuarea legăturilor cu naționalitățile²³.

Obiectele expuse – se menționa în statute – puteau fi vândute de proprietari, urmând ca lipsurile să fie completate cu alte exponate, astfel încât expoziția să aibă un caracter permanent. Obiectele, înainte de a fi prezentate publicului, erau

examinare de o comisie specială, care își dădea acordul în privința primirii acestora în expoziția respectivă.

Reuniunea găsea necesară organizarea, pe lângă aceste expoziții, a unor “ședințe de muzică, cu artiști locali sau din alte părți din țară sau străinătate, fără deosebire de naționalitate”²⁴, care să întregască atmosfera de efervescență culturală.

Despre preocupările culturale ale acestei secții ne informează și revista “Cele Trei Crișuri”: “Această secție se adresează societății culte, care are nevoia și plăcerea unei înțelegeri a frumosului pe tărâmul artelor sau lucru manual, contribuind astfel la perfecționarea culturii proprii, îndrumarea educației și desfătarea sufletului... Această secțiune artistică se va mai ocupa cu încurajarea asociațiilor muzicale existente, cu festivaluri și serbări muzicale în toată țara, dezvoltarea cântului oral, concerte, întruniri și conferințe de propagandă a muzicii naționale și artei în general. Crearea unei biblioteci muzicale pentru operele de valoare ale compozitorilor de seamă, crearea unei scene și salon propriu pentru expoziții de artă și încurajarea muzicii. Va propune comitetului central elementele tinere, cari se disting pe tărâmul profesional sau artistic, pentru a li se acorda burse temporare de perfecționare în țară și străinătate”²⁵.

Secțiunea de propagandă “Crișul Negru”, cea de-a doua componentă a Reuniunii, și-a orientat activitatea pe tărâmul publicațiilor, bibliotecilor, conferințelor, șezătorilor, reprezentațiilor teatrale, cinematografului, diferitelor serbări etc. Ea s-a ocupat, în mod special, de înființarea librăriilor, școlilor, pe care le va sprijini și le va înzestra cu carte românească. Și biserica a fost prezentă în atenția acestei secțiuni, care va urmări cu insistență strângerea legăturilor intelectuale cu capitala și celelalte centre ale țării²⁶. De aici rezultă dorința și eforturile Reuniunii de a se manifesta unitar cu “centrul”, dar și cu celelalte “bastioane culturale” din țară, în vederea promovării interesului național, care să fortifice conștiința românilor în limitele moului stat constituit în 1918.

Această secțiune avea menirea de a face propagandă culturală la orașe, unde timpurile cereau o activitate intensă din punct de vedere spiritual și național²⁷.

Casele Naționale “Crișul Repede”, ca secție a Reuniunii, cu sucursale în diferite centre rurale și urbane ale județului, are ca scop “dezvoltarea culturii și educației și educarea maselor, în special a populației rurale”. Deci ultima secțiune corespundea propagandei culturale la sate: “Sucursalele vor lucra cu sprijinul centralei din Oradea-Mare, cu acelaș program de activitate”.

În continuare sunt trecute în revistă principalele mijloace de acțiune: “răspândirea publicațiilor create prin secțiunea “Crișului-Negru”, crearea caselor proprii, cu scop de a se întruni populația la serbări populare, dansuri naționale, muzică populară, teatre, cinematograf, expoziții agricole și naționale, produse manuale ale școlilor și populației din jurul acelui centru, excursii în corpore, care alegorice, concursuri diferite, etc”.

Scopul urmărit a fost “unitatea și cultura națională, legăturile sufletești între populația rurală și din orașe, distracția, variația în viața de toate zilele, încurajarea

muncei, dezvoltarea gustului de lucru național la femei, răsplata muncii prin vânzarea produselor, prin acordarea de recompense și premii în bani sau obiecte casnice etc”²⁸. Revista “Cele Trei Crișuri” a făcut referire la aceleași Case Naționale, care “se vor organiza pe aceleași baze, ca cele în ființă din Regat, asimilându-le după regiunea căreia îi aparțin. Se va urmări ca fiecare sătean să-și procure costume naționale, tot cu caracter local. Se va înființa o sală de lectură, conferință și festivități în localul propriu, având biblioteci literare, istorice și științifice populare. Se va îndrepta atenția asupra stărei sanitare, făcându-se educația igienei, înființându-se băi, spitale, etc. Sporturile vor fi încurajate și practicate, căci e nevoie de minte sănătoasă în corp sănătos.

În aceste case naționale își vor da întâlnire toate comitetele organizate, cari doresc a lucra în interesul general. În fiecare din aceste centr se va alege câte un comitet local, pentru a organiza și duce mai departe opera începută cu sprijinul centrului.

În sfârșit, aceste Case Naționale sunt centre de răspândire a culturii românești și “locul de întâlnire a întregii populații din întreaga regiune... Se va cere Înalta prezenție de onoare și protecțiune iubitei noastre Suverane M.S. Regina Maria”.

Pentru a fi cunoscuți, sunt menționați și conducătorii Reuniunii “Cele Trei Crișuri”: președinții activi ai comitetului (episcopul Dr. Demetriu Radu, vicarul Roman R. Ciorogariu, Comandantul diviziei XVII, generalul Marcel Olteanu), vicepreședinții (Secția I – colonel George Bacaloglu, Secția II – dr. Aurel Lazăr și colonel Nicolae Batăr, Secția III-a prefectul județului, dr. Nicolae Zigre) și membrii comitetului central (Aurel Bârsan, general Constantinescu, Viora ciordaș, Livia Cosma, dr. Egry, Alexandra Gera, Andrei Horvat, dr. Ghe. Miculaș, Aurelia Pop, Cornelia Popa, dr. Nicolae Popovici, dr. Alexandru Pteancu, dr. Stan Florian, colonelul Teodor Stănescu, colonelul N. Trușculescu, Gh. Tulbure, Amelia Vulcan, secretar general decan Gheorghiu²⁹).

Începând cu articolul 5, Statutele prezintă categoriile de membri și modalitățile alegerii acestora. Existau trei categorii de membri:

a) *fondatori* – aici au fost incluse personalitățile cunoscute din ținuturile Bihorului și Oradea-Mare, putând, în mod excepțional, a fi înscriși ca membrii fondatori și alte persoane din restul țării. Toți acești membrii urmau să fie admiși în urma votului comitetului central din Oradea.

Numărul membrilor din exteriorul județului nu putea depăși a treia parte din membrii fondatori, care, la rândul lor, nu puteau depăși cifra de o mie.

b) *activi* – putea fi orice persoană cinstită care, prin acțiunea sa, contribuia la propășirea Reuniunii. Comitetul Central urma să hotărască admiterea au respingerea lor.

c) *participanți* – persoanele care nu aveau domiciliul stabilit în Oradea și care doreau, pentru un interval de timp, să se implice în activitatea Reuniunii³⁰.

Fondurile Reuniunii "Cele Trei Crișuri", stipulate în articolul 6, se vor compune din donații diverse (bani, obiecte de artă, cărți de citire, manuscrise de valoare, imobile etc.), cotizații (membrii fondatori plăteau o sumă benevolă de minimum 100 lei, la înscriere, după care, potrivit articolului 7, urmau să plătească periodic o sumă de 6, 12 sau 24 lei, în timp de 3, 6 luni sau un an; membrii activi trebuiau să plătească o taxă de înscriere obligatorie de 10-25 lei, după care vor plăti acea cotizație periodică la fel ca și membrii fondatori; membrii participanți erau scutiți de orice taxă) și veniturile încasate de cele trei secțiuni.

În ceea ce privește conducerea, aceasta era apanajul Comitetului Central, compus din 24 de membrii, proveniți din județul Bihor. Prezența unei persoane în acest Comitet Central îi dădea posibilitatea de a se număra și printre membrii fondatori, care puteau fi și femei. Comitetul alegea din rândurile sale președinții, vice-președinții, șefii celor trei secțiuni și trei cenzori.

Potrivit articolului 9, fiecare secțiune era condusă de un subcomitet compus din persoane locale (nu mai multe de 20). Șeful secțiunii avea dreptul să facă parte din Comitetul Central. Subcomitetele lucrau independent, având dreptul să facă reclamă, dări de seamă, invitații, etc. în scopul progresului cultural. Programele de activitate erau elaborate separat pentru fiecare secțiune. Datele fixate de secțiune pentru serbări, festivități, etc. trebuiau anunțate din timp conducerii centrale a reuniunii, pentru a nu se ajunge la desfășurarea mai multor programe culturale în același timp.

Biroul administrativ al Reuniunii va fi numit de Comitetul central și va fi compus dintr-un director, căruia i se adăugau: un director adjunct, un secretar general, un casier, un funcționar, un registrator-arhivar, un custode și numărul de curieri necesari corespondențelor. Modul de funcționare a Biroului va fi specificat de Comitetul Central.

Activitatea Comitetului Central și a subcomitetelor (secțiuni) va fi consemnată în procese verbale sumare, redactate separat de cele două organe administrative. În sarcina subcomitetelor cădea și obligația redactării unei dări de seamă lunare, care trebuia citită într-o ședință obligatorie a Comitetului Central. Numai în acest fel se putea lua act de activitatea respectivei secțiuni și de propunerile formulate în cadrul ei.

În ceea ce privește gestiunea, Comitetul Central era separat de secțiuni, care vor colabora doar pe teren cultural, veniturile încasate din activitățile culturale trebuind vărsate cu acte legale Biroului Central în cel mult opt zile de la închiderea diverselor manifestări artistice. Biroul Central va gestiona mijloacele financiare ale celor trei secțiuni, în mod separat, încasările și cheltuielile fiind operate de același Birou, cu mențiunea secției³¹.

Pe aceeași linie de conducere trebuie prezentată și activitatea Biroului Administrativ central, care răspundea față de cenzori și Comitetul Central de buna rânduială administrativă.

El trebuia să prezinte situația financiară a Reuniunii, la cererea comitetului.

Cu ocazia adunării lunare a Comitetului Central era prezentată situația casei, care era verificată de cenzori și consemnată în procesul verbal al ședinței³².

Adunarea generală a tuturor membrilor, fondatori și activi, trebuia să se realizeze o singură dată pe an. Ea se desfășura de obicei în luna mai, data fiind fixată de Comitetul Central.

Darea de seamă anuală (generală) ce era întocmită de Biroul Comitetului Central cuprindea: activitatea Comitetului și secțiunilor Marii Reuniuni, destinația fondurilor inițiale, proiectul de buget pe anul în curs și pentru anul următor, alegerea sau realegerea Comitetului, propuneri, etc.

Propunerile trebuiau înaintate Adunării generale, care le transfera mai departe comitetului spre aprobare, cu opt zile înaintea ședinței.

Adunarea generală extraordinară se ținea din trei în trei ani, ea fiind convocată doar la cererea specială a 50 de membri fondatori sau activi.

Începând cu articolul 18 sunt formulate și dispozițiile tranzitorii. Astfel, se specifică faptul că Reuniunea "Cele Trei Crișuri" nu va avea o durată limitată. Ea nu putea fi desființată sau împărțită, numai în condițiile unui vot majoritar de 3/4 din numărul membrilor fondatori sau în cazul dispariției acestora, 2/3 din voturile membrilor fondatori și activi ai Reuniunii. Totuși, în caz de desființare, Adunarea, care va proceda la aceasta, va hotărâ și destinația ce o va lua întregul avut al Reuniunii³³.

Articolul 20 promova accesul nelimitat al tuturor cetățenilor, indiferent de naționalitate, la toate ședințele, serbările, conferințele organizate sub egida Reuniunii. Exclusivismul etnic, politic și religios era îndepărtat de țelurile culturale ale Marii Reuniuni.

Comitetul central, în funcție de veniturile agonisite, va hotărâ anual acordarea unui număr de burse, în țară și străinătate, tinerilor de ambele sexe care dovedesc aptitudini artistice și profesionale.

Articolul 22 descria sigilul Reuniunii "Cele Trei Crișuri". Acesta prezenta în interior o emblemă pe care erau desenate "Cele trei Crișuri", un sore răsărind (luminarea poporului – n.n.), o harpă și o țărancă cu fuior (munca). Această stampilă va fi aplicată pe întreaga corespondență, pe cărți, reviste, etc³⁴.

Președinții activi aveau dreptul de a inspecta personal sau prin delegați secțiile culturale și sucursalele lor.

Articolul 25 arăta faptul că Reuniunea era o organizație apolitică, care nu s-a implicat în susținerea partidelor sau asociațiilor politice (ea luptând nu pentru efemere succese politice, ci pentru cultura națională).

Dispozițiile statutelor puteau fi modificate în urma propunerilor înaintate de membrii Comitetului Central adunării generale, care era singura în măsură să opereze schimbări în aplicarea lor.

În ultimul articol (29) se arăta că statutele au fost votate în unanimitate de adunarea generală a fruntașilor orașului Oradea și județului Bihor, în data de 4 noiembrie 1919, în saloanele prefecturii de județ³⁵.

Statutele (în copie) și procesul verbal de constituire a Reuniunii au fost înaintate prefecturii municipiului Oradea, în octombrie 1921, printr-un act semnat de directorul revistei “Cele Trei Crișuri”, George Bacaloglu: “Fiind în posesia stimatei D-voastră adrese No. 2259 din 28 septembrie a.c. primită astăzi, avem onoarea a vă înainta alăturat, în copie, Statutele de înființare și procesul verbal de constituire a Reuniunii noastre, spre a D-voastră știință, rugându-vă totodată, a confirma primirea lor”³⁶.

Reuniunea nu a așteptat recunoașterea sa juridică, ci a început să acționeze fertil în direcția scopurilor propuse, astfel că “mijloacele și formele sale de activitate s-au conturat și au primit o expresie definitivă”³⁷.

Reuniunea culturală “Cele Trei Crișuri” a fost recunoscută ca persoană morală și juridică în anul 1923. Acest fapt a și fost făcut public în paginile revistei reuniunii, de unde reiese marea bucurie a importantului eveniment: “*Monitorul oficial* No. 143 din 29 Septembrie 1923, publică *Decretul Regal No. 4484* prin care Reuniunea “Cele Trei Crișuri” - culturală și de propagandă națională – a fost recunoscută de parlament ca persoană morală și juridică. După patru ani de muncă rodnică pentru binele neamului, pe regiunile de graniță, unde apăsarea culturei streine, sub vechia stăpânire jertfise sentimentul național, iar graiul românesc era influențat de aceiași apăsare – suntem fericiți să vestim marelui public această înaltă consacrare de existență a acestei instituțiuni, iar pentru noi va fi și mai departe un nou imbold de muncă și jertfe pentru binele neamului nostru românesc și al țării întregite”³⁸.

În Bihor, Reuniunea nu era unica societate culturală apărută. Au mai existat și altele cu ani în urmă, care, într-un fel sau altul, se apropiiau de acest drum. De la 1852, când luase naștere “Societatea de leptură” din Oradea, s-au constituit pentru intelectuali casele române, apoi în 1898, despărțămintele “Astrei”, care și-au arborat steagul de luptă și în fostul “comitat Bihor”, acestea confirmându-se ca factori autentici ai unei mișcări culturale de largă cuprindere socială.

Apariția Reuniunii culturale “Cele Trei Crișuri” poate fi considerată ca un răsunet stârmit de încercările și inițiativele anterioare anului 1919, care au format un curent de opinie pentru răspândirea culturii în medii variate, curent care corespundea necesităților sociale ale vremii.

În cazul de față, el s-a concretizat în concepția și elanul unui grup de intelectuali, tineri și vârstnici, conștienți de țelurile culturii naționale, de formele ei de pătrundere în rândurile celor mulți.

Dorind acest lucru, inițiatorii, prin nivelul lor cultural, conștiința lor socială și dragostea față de scopurile urmărite, au reușit, în ultima instanță, să confere reuniunii culturale un specific nou, prin priceperea lor, în raport cu nevoile curente³⁹.

NOTE:

- ¹ *Monografia almanah a Crișanei Județul Bihor*, redactată de Aurel Tripon, Tipografia Diecezană, Oradea, 1936, p. 179
- ² Viorel Faur, *Contribuția Reuniunii "Cele Trei Crișuri" din Oradea la configurarea unor semnificative tradiții muzeistice în Revista Muzeelor și Monumentelor*, 1982, nr. 5, p. 50-55
- ³ Idem, *Contribuții la istoricul bibliotecilor românești din Crișana (1830-1940)*, Fundația Culturală "Cele Trei Crișuri", Oradea, 1995, p. 129-149
- ⁴ Idem, *Contribuții la cunoașterea istoriei Bihorului*, vol. I, Editura Muzeului Județean Bihor, Oradea, 1970, p. 99-110
- ⁵ Ion Bradu, *Reuniunea culturală "Cele Trei Crișuri" din Oradea*, în *Contribuții culturale bihorene*, Comitetul de Cultură și Educație al Județului Bihor, Oradea, 1974, p. 169-193
- ⁶ *Ibidem*, p. 171
- ⁷ Viorel Faur, *Contribuția Reuniunii...*, p. 50
- ⁸ Ion Bradu, *op.cit.*, p. 170
- ⁹ Viorel Faur, *op.cit.*, p. 50-51
- ¹⁰ Ion Bradu, *op.cit.*, p. 170
- ¹¹ Arhivele Naționale – Direcția Județeană Bihor(în continuare: AN-DJBh), *fond Primăria Municipiului Oradea*, inv. 98, dos. 10/1921, f. 77
- ¹² *Cele Trei Crișuri*, 1920, nr. 1, p. 26
- ¹³ *Ibidem*, nr. 2, p. 28
- ¹⁴ *Ibidem*, 1931, nr. 5-6, p. 75
- ¹⁵ *Ibidem*, 1928, nr. 11-12, pag. 182-183
- ¹⁶ AN-DJBh, *fond Reuniunea Culturală "Cele Trei Crișuri"*, dos. 3, f. 82-83
- ¹⁷ Eugeniu Speranția, *50 de ani de la întemeiere - Cele Trei Crișuri*, în *Familia*, 1970, nr. 4, p. 17
- ¹⁸ AN-DJBh, *fond Primăria Municipiului Oradea*, inv. 98, dos. 10/1921, f. 78
- ¹⁹ Ion Bradu, *op.cit.*, p. 172-173
- ²⁰ *Ibidem*, p. 173
- ²¹ *Marea Reuniune "Cele Trei Crișuri" din Județul Bihor și Oradea Mare. Statute*, Tipografia societății pe acțiuni A. Sommenfeld, Oradea-Mare, 1919, p. 3
- ²² *Ibidem*, p. 4
- ²³ *Cele Trei Crișuri*, 1928, nr. 11-12, p. 183
- ²⁴ *Marea Reuniune...*, p. 4-5
- ²⁵ *Cele Trei Crișuri*, 1920, nr. 1, p. 33-34
- ²⁶ *Marea Reuniune...*, p. 5
- ²⁷ *Cele Trei Crișuri*, 1928, nr. 11-12, p. 183
- ²⁸ *Marea Reuniune...*, p. 5-6
- ²⁹ *Cele Trei Crișuri*, 1920, nr. 1, p. 34-35
- ³⁰ *Marea Reuniune...*, p. 7
- ³¹ *Ibidem*, p. 8-11
- ³² *Ibidem*, p. 12
- ³³ *Ibidem*, p. 13-14
- ³⁴ *Ibidem*, p. 15
- ³⁵ *Ibidem*, p. 16
- ³⁶ AN-DJBh, *fond Primăria Municipiului Oradea*, inv. 98, dos.10/1921, f. 76
- ³⁷ Ion Bradu, *op.cit.*, p. 173
- ³⁸ *Cele Trei Crișuri*, 1923, nr. 9, p. 148
- ³⁹ Ion Bradu, *op.cit.*, p. 175-176

REVISTA „CELE TREI CRIȘURI”

Este singura revistă românească din Bihorul interbelic care acoperă aproape toată perioada dintre cele două războaie mondiale: din 15 aprilie 1920 până în decembrie 1940, când a fost expulzată, în urma „diktatului” de la Viena. A reapărut apoi, imediat, la București, până în martie 1944.

Având subtitlul „Revistă pentru cultură”, cu apariție bilunară, trăsătura definitorie a acestei publicații a fost perseverența și statornicia cu care a promovat – număr de număr – temeiurile susținerii și încurajării spiritualității românești, într-o zonă de graniță puternic marcată de cultura maghiară. Ceea ce-și dorea directorul și fondatorul revistei, Gheorghe Bacaloglu, era „să consolideze sufletește un teritoriu, să realizeze o strângere a forțelor culturale românești și o întrebuintare firească a lor ca elemente de atracție spre tot ce putea fi mai uman, mai bun, mai înalt”.¹ Pentru realizarea planului său ambițios, directorul revistei, care se considera și reprezentantul armatei, cerea sprijinul celorlalți doi factori principali naționali, biserica și școala, astfel că în anul 1920, pe frontispiciul revistei, în afară de colonelul G. Bacaloglu, apăreau vicarul episcopal, viitor episcop ortodox, Roman Ciorogariu și Alexandru Pteancu, directorul general al învățământului.

Ideea constituirii unei puternice zone culturale la granița de vest preocupa multe spirite din acea vreme. Constituirea unei Zone culturale de Vest a suscitât și interesul lui Camil Petrescu, în 1925, care considera că realizarea acestui deziderat ar fi depins atât de înființarea unui teatru, cât și de sprijinirea editării unor reviste și ziare, a unei activități editoriale orientate înspre educarea și luminarea poporului, ca și de înființarea de școli pentru fiii de țărani, cu internate și burse.² Dincolo de bunele intenții, însă, scrisul lui G. Bacaloglu, este excesiv de retoric atunci când abordează subiecte legate de sentimentul național, de menirea și realizările revistei, sau în elogiile la adresa regilor României. Acest retorism exagerat compromite nivelul publicației, care se dorea o revistă de cultură și se adresa intelectualității. În ciuda acestor exagerări, parțial scuzaibile, având în vedere conjunctura social-politică, revista și-a câștigat de la început un mare număr de colaboratori, unii dintre ei fiind personalități de marcă ai culturii românești: Nicolae Iorga, Lucian Blaga, Eugeniu Speranția, Ion Agârbiceanu, Ion Petrovici, Eugen Ionescu, Mihail Dragomirescu, Camil Petrescu, Ioan Slavici, Dimitrie Gusti, Sextil Pușcariu, Paul Negulescu, Emil Isac, Alexandru Lapedatu, Gala Galaction, Constantin Rădulescu Motru, Cezar Petrescu, Ioan Lupaș, Hortensia Papadat Bengescu, Mateiu I. Caragiale, Theodor Capidan, G. Bogdan Duică, Ovidiu. O. Densușianu, Vasile Bogrea, Victor Babeș, Grigore Gafencu, I.

Zamfirescu, Nicolae Cartojan, Ion Marin Sadoveanu, I. Alexandru Brătescu Voinești, Simion Mehedinți ș.a.³

De-a lungul celor douăzeci de ani de referință (24 de existență neîntreruptă), valoarea revistei nu a fost constantă. Colaborările notabile fiind din ce în ce mai rare, cu trecerea timpului se observă o scădere de tonus publicistic. Din anul 1928, subtitlul revistei devine *Anale culturale*, iar din 1929 revista optează pentru numerele tematice consacrate unor personalități, sau unor probleme de interes general. O enumerare, fie și aleatorie a subtitlurilor alese pentru aceste numere, este elocventă în ce privește opțiunile tematice ale redacției: *Hotarele noastre*, *Minoritățile*⁴; *Italia*⁵; *Probleme culturale și naționale*⁶; *Umorul românesc în artă și literatură*⁷. Numărul 9 - 10 din 1933 îi era consacrat lui Barbu Ștefănescu Delavrancea, numărul 9 - 10, din 1928, era închinat Dobrogei, iar numărul 7 - 8, din anul 1929, având drept subtitlu *Franța și România*, conținea și numeroase articole în limba franceză. De altfel, cu diverse ocazii, revista era difuzată și în străinătate. Din august 1920 și până în august 1922, secretar de redacție a fost M. G. Samarineanu, pentru ca în continuare singurul nume menționat pe coperta revistei să rămână cel al colonelului G. Bacaloglu ca director-fondator, iar din 1940 director fondator-proprietar. Din momentul în care Reuniunea „Cele trei Crișuri” achiziționează o tipografie modernă și o librărie⁸ prezentarea grafică este foarte bună și revista bogat ilustrată cu fotografii reprezentând personalități politice sau culturale, edificii publice, peisaje, sau reproduceri după opere de artă.

Prestigiul unor personalități de primă mărime ale culturii românești, prezența cu scrisul lor în paginile acestei publicații, se răsfrânge și asupra revistei, care a știut să le câștige colaborarea. Deosebit de profitabilă a fost pentru revista orădeană contribuția profesorilor de la Universitatea clujeană. Într-un discurs rostit cu ocazia aniversării a 16 ani de activitate a Reuniunii „Cele trei Crișuri” și publicat în revistă⁹, Bacaloglu regretă mutarea Facultății de drept de la Oradea la Cluj. Au părăsit atunci Oradea, dar nu și revista *Cele trei Crișuri*, Eugeniu Speranția, Bogdan Ionescu, Gheorghe Șofronie, Tiberiu Moșoiu, Al. Anghelescu și Ercea Petrescu. Revista a fost – înainte de toate – o cronică a vieții social-politice și culturale a epocii, pe care și-a luat sarcina să o înfățișeze așa cum a înțeles-o în amplul său studiu *Presa românească – începuturile, varietatea și evoluția ei*.¹⁰

Bacaloglu vedea presa ca fiind „pulsăția prin care simțul social își manifestă zi de zi accelerările și mersul”. Pledând pentru o presă independentă, onestă și de bună credință, el considera că, prin funcția ei formativă și informativă, presa deține un loc foarte important în societate. Revista *Cele trei Crișuri*, ca și editorialul pe care directorul revistei îl publica în fiecare număr, încerca să valideze practic aceste convingeri.

Dintre toți colaboratorii, s-a remarcat prin atașament Eugeniu Speranția. Om cu o cultură solidă, Eugeniu Speranția credea în forța cuvântului tipărit într-o revistă și de aceea aproape toate articolele lui le vorbeau cititorilor despre nevoia

de cultură, de carte: „Nu ești și nu devii om în tot înțelesul cuvântului dacă nu-ți însușești nimic din produsele spirituale care, călătorind peste veacuri, ne unesc cu cele mai alese cugete ale lumii [...] Spiritul se caută pe sine în tot ce-l înconjoară”.¹¹ Acest intelectual de mare probitate era preocupat și de o altă problemă esențială a culturii, și anume de destinele învățământului. El a criticat metodele didactice care urmăreau acumularea de cunoștințe în detrimentul educației și examinarea elevilor doar pentru ceea ce știu să debiteze: „Fără să se întrebe ce pricep realmente și mai ales ce idei preocupă mintea tânărului. Preocuparea culturală, adică științifică, filosofică sau artistică dezinteresată, e o floare rară pe pământul nostru”.¹² De destinele învățământului românesc se arăta îngrijorat și Simion Mehedinți, care considera că: „îndrumarea tineretului e pentru noi o chestie de viață și de moarte”.¹³

Pentru răspândirea culturii, reuniunea și revista Cele trei Crișuri au înțeles că era nevoie de biblioteci bine întocmite și eficiente. În consecință, au înființat Biblioteca „Cele trei Crișuri” în Oradea și numeroase alte biblioteci la sate, obținând, în acest scop, substanțiale donații de carte. Într-o altă intervenție, Speranția făcea trimitere la biblioteca din Memphis, înființată acum patruzeci de secole de faraonul Osymandias, bibliotecă pe ușa căreia stătea scris: „Leac pentru suflet”.¹⁴ Revenind în actualitate, se cerea bibliotecarului să fie mai mult decât un supraveghetor și înregistrator automat de cărți, să fie un om de cultură, pentru că „un bibliotecar ignorant, lipsit de cultură, de pregătire de specialitate și de bunăvoință, este ca avarul care ține încuiate bunuri pe care are datoria să le dea și altora”.

O constantă a atitudinii politice a lui Bacaloglu este adeziunea la politica internă și externă a celor ce conduceau statul român, îndeosebi la adresa regilor României. O anumită doză de simpatie pentru politica mussoliniană sau nazistă este prezentă în paginile revistei. Sub semnăturile lui O. Densușianu - fiul, Elena Bacaloglu și Radu Cosmin apăreau în revista Cele trei Crișuri articole - chiar elogioase - despre Italia lui Mussolini sau Germania lui Hitler. Chiar și Dimitrie Gusti, pe atunci ministrul Instrucțiunii Cultelor și Artelor, admira - cu moderație - transformările politice din Italia fascistă.¹⁵ Față de bolșevismul din Rusia, revista are o atitudine de condamnare fermă. Interesant în acest sens este articolul lui Ion Marin Sadoveanu Moaștele din Piața Roșie, în care scriitorul găsește o definiție a comunismului rusesc: „Textul evangheliei bolșevice ar suna astfel: nu există decât o masă de oameni. Oameni însă nu există și nu au existat niciodată”.¹⁶ Tot în această revistă, profesorul Vasile Bogrea contestă, în 1920, că ar exista un pericol bolșevic pentru România, deși această ideologie cuprinsese tot mai multe spirite, nu numai în Rusia, dar și în Bulgaria și Ungaria.¹⁷ „În numele libertății sfinte - arăta și Gheorghe Pteancu, referindu-se la același subiect - s-au comis în lume cele mai multe abuzuri, cele mai înfricoșătoare siluiri și nedreptăți, cele mai grozave omoruri, furturi, răpiri, bestialități.”¹⁸

Dar viața politico-socială poate fi reconstituită și din alte luări de poziție. Astfel, C. Rădulescu-Motru deplângea lipsa de respect pentru „lucrul public” la

politicieni și funcționarii statului: „Cum boierii aveau moșiile, așa politicienii și funcționarii, mai puțin onorabilele excepțiuni, aveau serviciile publice, care erau considerate bunuri de folosință personală”.¹⁹

Problema relațiilor dintre români și maghiari a fost deseori dezbătută în revistă, iar nr. 3 - 4 din 1934, dedicat acestei probleme, poartă subtitlul *Hotarele noastre. Minoritățile*. Indiferent de manifestările diferiților actori, rămâne clară promovarea ideii de bună înțelegere între românii și maghiarii din țară, iar atitudinea față de Ungaria și politica ei iredentistă rămâne critică. Interesantă a fost și ancheta întreprinsă de revistă printre scriitorii și oamenii politici români și maghiari. Ancheta avea două întrebări:

- 1) Este posibilă o apropiere sinceră între românii și ungurii din România?
- 2) Dacă este posibilă, pe ce tărâm? Politic? Economic? Sau cultural?

Răspunsurile la anchetă au fost diferite ca orientare, iar concluziile au fost formulate de Kereszturi Sandor, care are în cuprinsul revistei numeroase articole în problema apropierii interetnice.

De altfel, Reuniunea „Cele trei Crișuri” a inițiat și întreținut apariția revistei *Aurora*, cu text paralel (român și maghiar) și cuprinzând și numeroase traduceri reciproce din cele două literaturi. Legătura cu minoritățile prin cultură a fost unul din obiectivele prioritare ale reuniunii, iar acel experiment interesant și exemplar, care s-a numit revista *Aurora*, face obiectul unui subcapitol aparte.

Contestând regionalismul cultural, revista își dorea să mențină o strânsă legătură cu celelalte zone ale țării, prezentând mai ales în primii ani de apariție aspecte ale vieții social-economice și culturale din Craiova, Sătmăruș, București, Cluj, Arad și Timișoara, pe baza informațiilor primite de la corespondenții de presă locali. O anumită pondere o are interesul pentru viața economică a țării²⁰, ilustrată prin prezența rubricii „Cronica economică”.

Mai puțin reprezentată, poezia este prezentă, mai ales în primii ani de apariție a revistei, prin producțiile lui Aron Cotruș. Lirica militantă, potrivită profilului și anilor de început ai revistei, semnată de acest poet important al Ardealului, ca și de Radu Gyr, este – la ambii poeți – remarcabilă prin profunzimea ideilor și prin șlefuirea expresiei artistice, mai întâlnim reproduceri din Alexandru Macedonski, mort chiar în anul apariției revistei orădene, poezii originale de Lucian Blaga, cunoscut deja pentru volumul „Poemele luminii”.²¹ Se mai remarcă Emil Isac, cu poeziile „Voi fi sincer”, „Mureșul”, „Copilul lui Ștefan”, „Terezia”. Importantă rămâne colaborarea lui Ion Pillat²² și cea a lui Victor Efimiu²³. Merită atenție în acest sens, acela al valorii, semnăturile lui G.M. Zamfirescu, Al. T. Stamatiad, Emanoil Bucuța și epigramele lui Cincinat Pavelescu sau poeziile semnate de Zaharia Bârsan, Elena Văcărescu, Horia Furtună, Demostene Botez.

Proza literară este reprezentată în primul rând de Ion Agârbiceanu. Povestirile lui, pline de tâlc, dar și de farmec, legate de marile adevăruri ale vieții au slujit, în epocă, drept modele pentru tinerii literați.²⁴ Acestor povestiri li se adaugă proza semnată de Gala Galaction, sau de Hortensia Papadat-Bengescu.

Un număr special, nr. 10, din anul 1929, a fost dedicat nuvelei românești și cuprinde semnături celebre: Ioan Al. Brătescu-Voinești, M. Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Cezar Petrescu, Regina Maria a României (Carmen Sylva) și Alexandru Cazaban.

În ce privește critica literară, sunt de semnalat colaborările ocazionale ale lui Eugen Lovinescu și Mihail Dragomirescu, dar revistei i-a lipsit punctul de referință al unui critic de autoritate în evaluarea fenomenului literar și în promovarea valorilor autentice. Rămân remarcabile contribuțiile celor doi critici. Eugen Lovinescu publica în 1931, articolul Poezia lirică de după război până azi²⁵, iar Mihail Dragomirescu semna Starea actuală a literaturii române²⁶. Important este și studiul amplu al lui Ovid Densusianu despre teatrul lui Henrik Ibsen²⁷. Tot acestui domeniu îi aparține și colaborarea lui Constantin Rădulescu-Motru, despre Caragiale²⁸, din perspectiva celui care l-a cunoscut îndeaproape.

O secțiune căreia i s-au acordat spații destul de largi în revistă a fost cea care cuprindea articole de istorie, filosofie, teatru, și cultură în general. Astfel, Gheorghe Ciuhandru a semnat un ciclu de articole generic intitulate Vechi urme de cultură românească în Bihor, publicate chiar în primul an de apariție a revistei. Tot aici apar scrieri despre Adunarea Națională de la Alba Iulia, subiect abordat de Ioan Lupaș, G. Bogdan Duică și A. Ciura. Revista avea în vedere și cultivarea folclorului românesc și a limbii române, nr. 9 - 10 din 1934 fiind dedicat literaturii și poeziei populare. În cuprinsul revistei sunt întâlnite: strigături, descântece și legende populare.

În același sens apărea, în Cele trei Crișuri, studiul Dialecte din ținuturile locuite de români de I. A. Candrea, Ov. Densusianu și Th. D. Speranția. Numere întregi erau dedicate situației românilor de dincolo de granițele țării²⁹.

În aceeași arie tematică se înscrie articolul lui Th. Capidan, intitulat Soarta românismului în Balcani 30 sau cel al lui Sextil Pușcariu despre Românii din Istria³¹.

În domeniul filosofiei am notat articolul Naturalismul filosofic³².

Mai apar o serie de aspecte ale confluențelor spirituale și istorice ale culturii românești, care fac obiectul preocupărilor constante ale publicației. Astfel, părintele bibliografiei românești, primul custode al Bibliotecii Naționale a României, Ion Bianu, ardelean și el, semnează un studiu interesant despre cartea veche românească³³. De menționat că nr. 3 - 4 din 1935 este subintitulat Probleme culturale și naționale. Aspecte legate de artele plastice, arhitectură și muzică nu își găsesc în aceeași măsură spațiu în revista orădeană. Este de notat, totuși, studiul lui G. Oprescu³⁴.

Având în vedere caracterul preponderent informativ al acestor publicații, o mare parte o ocupă în ansamblul revistei articolele și notele cu privire la actualitatea social-culturală în primul rând de interes local, dar este vorba de multe ori și de noutăți cu privire la alte zone din țară, sau chiar din actualitatea internațională. Aceste informații sunt interesante și pentru cititorul de azi, pentru că ele, prezentând fapte autentice de viață, sunt în stare să reconstituie crâmpeie

din atât de frământata realitate interbelică și permit – totodată – constatarea unor neașteptate și semnificative similitudini cu timpul nostru. Astfel, revista își informa permanent cititorii despre acțiunile organizate de Reuniunea „Cele Trei Crișuri”, prezenta programele șezătorilor literare, pe care, într-o perioadă, le organiza săptămânal și unde aveau loc programe artistice, conferințe și recitaluri de poezie. Mai apar informații referitoare la premiile Academiei, ultimele descoperiri științifice, aniversări culturale, sau politice, legate sau nu de personalități. Acestea sunt inserate în rubrici precum „Noutățile zilei”, „Memento”, „Note”, „Spirite și moravuri”. Revista se încheia cu o rubrică de umor (mai mult sau mai puțin reușit).

Concluziile referitoare la revista Cele trei Crișuri trebuie să aibă în vedere scopul declarat al celor care i-au dat viață, îndeosebi Gheorghe Bacaloglu, care a avut în vedere susținerea și promovarea valorilor naționale în cadrul așa-numitei ofensive culturale la granița de vest. Naționalismul, uneori bombastic enunțat făcea casă bună cu eforturile pentru încurajarea concilierii și buneii înțelegeri dintre români și maghiari. Menirea revistei era de a influența prin cultură și de a afirma valorile spiritualității românești.

De la un număr la altul, valoarea revistei a fost inegală, iar stilistic a fost – inerent – eclectică. Lumea culturală interbelică a primit-o diferit. A avut mai mult succes la public decât la critică, dar judecata timpului le dă dreptate cititorilor.

Se cuvine ca, în încheierea acestei succinte prezentări a revistei orădene, să notăm câteva date despre Reuniunea „Cele trei Crișuri”, înființată de către colonelul Gh. Bacaloglu, la puține zile după încorporarea Bihorului în trupul României Întregite.

Gheorghe Bacaloglu a fost exponentul unei familii care a dat țării intelectuali patrioți, cu contribuții remarcabile. Un unchi al său a fost atașat militar la Constantinopol în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, alți membri ai familiei s-au remarcat ca administratori, savanți, militari sau publiciști, trăsătura comună a acestora fiind efortul reușit de a se face utili patriei.

Scopul declarat al Reuniunii „Cele trei Crișuri” a fost de a face propagandă culturală românească. Guvernul român era perfect conștient de faptul că aici, în Crișana, locuitorii români dispuneau de posibilități mai restrânse de culturalizare decât cei de naționalitate maghiară. Sprijinită de Ministerul Instrucției Publice, reuniunea avea de împlinit trei scopuri: propaganda culturală la sate, la orașe și legătura cu populația maghiară. Acestea s-au materializat prin crearea de biblioteci și școli românești, prin publicarea unor reviste culturale, ridicarea unor monumente închinat intelectualilor români, organizarea de întâlniri culturale și expoziții.

Revista Cele trei Crișuri a fost una din realizările majore ale acestei foarte inspirate și benefice reuniuni care a activat la Oradea în perioada interbelică. Perenitatea acestei publicații, audiența la cititori, probată pe o arie mult mai largă decât arealul celor trei Crișuri, ne dau putința să considerăm că și-a împlinit scopul.

NOTE:

1. G. Bacaloglu, *Drumul nostru*, în *Cele trei Crișuri*, 1921, nr. 1-2, p. 2.
2. Camil Petrescu, *Teatre sau reviste*, în *Cele trei Crișuri*, 1925, nr. 2, p. 24.
3. I. Hangiu, *Dicționar al presei literare românești (1790-1982)*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1987, p. 74.
4. *Cele trei Crișuri*, 1934, nr. 3 - 4.
5. *Idem*, 1933, nr 7 - 8.
6. *Ibidem*, 1935, nr. 3 - 4.
7. *Ibidem*, 1930, nr. 3 - 4.
8. Note, în *Cele trei Crișuri*, 1922, nr. 1-2, p. 28.
9. G. Bacaloglu, *Discursul D-lui Bacaloglu*, în *Cele trei Crișuri*, 1935, nr 3 - 4, p. 20.
10. *Cele trei Crișuri*, 1940, nr. 3 - 4, p. 57; nr. 5 - 6, p. 106; nr. 7 - 8, p. 160; nr. 9 - 10, p. 191.
11. Eugeniu Speranția, *Ce trebuie să fie o carte*, în *Cele trei Crișuri*, 1937, nr. 11 - 12, p. 218.
12. *Idem*, *Prefaceri academice*, în *Cele trei Crișuri*, 1926, nr. 6 - 7, p. 85.
13. S. Mehedinți, *O lunecare primejdioasă*, în *Cele trei Crișuri*, 1921, nr. 4, p. 99.
14. E. Speranția, *Biblioteci și bibliotecari*, în *Cele trei Crișuri*, 1925, nr. 5, p. 1
15. D. Gusti, *Italia și transformările politice contemporane*, în *Cele trei Crișuri*, 1933, nr. 7 - 8, p. 74.
16. *Op. cit.*, în *Cele trei Crișuri*, 1940, nr. 7 - 8, p. 141.
17. V. Bogrea, *Cucuvăi patriotice*, în *Cele trei Crișuri*, 1920, nr. 5, p. 6.
18. Gh. Pteancu, *Libertatea bolșevică*, în *Cele trei Crișuri*, 1920, nr. 6, p. 15.
19. C. Rădulescu-Motru, *Biserica și politica*, în *Cele trei Crișuri*, 1940, nr. 1 - 2., p. 1.
20. Mitică Constantinescu, *Rolul Băncii Naționale a României în redresarea economică a țării*, în *Cele trei Crișuri*, 1940, nr. 3, p. 70.
21. L. Blaga, *Amurg de toamnă*, în *Cele trei Crișuri*, 1921, nr. 5, p. 136.
22. Ion Pillat, *Biserica lui Horea*, *Cele trei Crișuri*, 1928, nr. 1, p. 11.
23. V. Eftimiu, *Odă limbii române*, în *Cele trei Crișuri*, 1934, p. 35.
24. Ion Agârbiceanu, *Cosașul*, în *Cele trei Crișuri*, 1920, nr. 2, p. 5.
25. Eugen Lovinescu, *op. cit.*, în *Cele trei Crișuri*, 1931, nr. 1 - 22, p. 10.
26. *Op. cit.* în *Cele trei Crișuri*, 1925, nr. 1, p. 2.
27. O. Desușianu, *Henrik Ibsen*, în *Cele trei Crișuri*, 1928, nr. 3 - 4, p. 61.
28. C. Rădulescu-Motru, *Caragiale*, în *Cele trei Crișuri*, 1932, nr. 1 - 2, p. 2.
29. *Românii din străinătate*, în *Cele trei Crișuri*, 1935, nr. 7 - 8 ; *Românii de peste Nistru*, nr. 11 - 12.
30. *Cele trei Crișuri*, 1920, nr. 7, p. 16.
31. *Cele trei Crișuri*, 1930, nr. 11, p. 5.
32. D. Petrovici, *op. cit.* în *Cele trei Crișuri*, 1940, nr. 11 - 12, p. 215.
33. Ion Bianu, *Cartea veche românească*, în *Cele trei Crișuri*, 1926, nr. 8 - 9, p. 107.
34. G. Oprescu, *Pictura românească în secolul al XIX-lea*, în *Cele trei Crișuri*, 1940, nr. 1 - 2, p. 19.

Olivian MUREȘAN

ASPECTE ALE ORGANIZĂRII ȘI ACTIVITĂȚII DESPĂRȚĂMÂNTULUI HĂLMAGIU AL ASTREI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Despărțământul Hălmagiu se numără printre despărțămintele întemeiate înainte de primul război mondial. El a fost înființat la inițiativa protopopului Cornel Lazăr, în noiembrie 1907¹. Acest despărțământ cuprindea 5 membri ordinari: Joldea Enea, diacon Hălmagiu, Cornel Lazăr, protopop Hălmagiu, directorul despărțământului, Traian I. Mager, paroh, Saturău-Gurahonț, dr. Teodor Pop avocat Hălmagiu și dr. Nicolae Rob, medic Hălmagiu².

În 1912 se propune reorganizarea despărțământului acțiune de care să se ocupe dr. Teodor Pop, avocat în Hălmagiu³. În urma reorganizării despărțământului în 9 martie 1914, director este același Cornel Lazăr, protopop⁴. Nu știm ce s-a întâmplat în continuare, deoarece a venit războiul, care a făcut ca activitatea despărțământului să se restrângă foarte mult.

În ce privește situația membrilor "Astrei" hălmăgene, după război, în 1919 era consemnat 1 membru activ, Cornel Lazăr, protopop, la Hălmagiu, directorul despărțământului⁵.

Deși din luna iulie 1921, vechiul director al despărțământului, protopopul Cornel Lazăr, a fost rugat

Olivian MUREȘAN,

profesor, cu preocupări de istorie culturală a Aradului

să reorganizeze acest despărțământ, acesta nu a prezentat nici un raport despre reorganizare și nici despre activitatea acestui despărțământ pe 1922⁶.

Despărțământul Hălmașiu al „Astrei” s-a reorganizat în 23 septembrie 1922 cu concursul dr. Pavel Opriș, directorul despărțământului Brad⁷. În 1924 și în anul următor director al despărțământului era tot Cornel Lazăr, protopresbiter în Hălmașiu⁸.

Între 1924-1925 despărțământul cuprinzând 33 comune avea 6 cercuri culturale și 5 biblioteci populare cu 270 volume și 500 cititori⁹.

În 1925 membrii despărțământului au fost în total de 150: 5 fondatori, 26 pe viață, 73 activi și ajutători 46¹⁰. Despărțământul Hălmașiu al „Astrei” cuprindea următoarele comune identificate de noi: *Aciuța, Avram Iancu, Bănești (cu satele Cristești, Ionești), Bodești(cu satul Mermești), Bonțești, Brusturi, Dumbrava (cu satul Budești), Gurahonț (satele Băltele și Honțisor), Gura Văii (cu satul Răstoci), Hălmașel (cu satele Sârbi și Târnăvița), Hălmașiu, Iacobenii (cu Zeldiș și Satu Rău), Leasa (cu Lescioara), Lazuri (cu satul Lazuri), Lunșoara (cu Văzdoci), Mădrijești(cu Bucia), Măgulița (cu Vidra), Ochiuri (cu satele Ociu și Ocișor), Pleșcuța, Poiana (cu Brusturesc), Poienari (cu satul Țohești), Secaș, Tisa, Tălagiu, Țarmure (cu satul Ionești) Vârful (fost Ciuci), Valea Mare, Zimbru (cu satul Dulcele).*

Prezentăm în continuare câteva din reperele cele mai importante ale” Astrei” hălmașene. Punctele sale de contrafort în cuprinsul plasei au fost *cercurile culturale*, urmate de *bibliotecile populare*. Cercurile culturale erau 9: 1. Hălmașiu. 2. Hălmașel. 3. Bănești. 4. Bodești. 5. Brusturi. 6. Lunșoara. 7. Tisa. 8. Zimbru. 9. Lazuri, dar care nu dezvoltă activitate¹¹.

În general înființarea de cercuri culturale s-a făcut în paralel cu cea a bibliotecilor populare. În 1925 despărțământul Hălmașiu avea 9 biblioteci, în agenturile sus înșirate, în total 618 cărți, în valoare de 2.506 lei și un număr total de 805 cititori¹². În 1925 în despărțământul Hălmașiu sunt menționați 6 membri fondatori, 25 membri pe viață și 34 activi¹³. Același număr de cercuri culturale și biblioteci populare figurează și în anul 1926. Biblioteci sătești puse sub oblăduirea „Astrei” s-au format în 30 decembrie 1934 la Hălmașiu și în 12 ianuarie 1935 la Gurahonț¹⁴. În 1938 despărțământul Arad al „Astrei”, a organizat o nouă bibliotecă culturală donată de Societatea “Concordia”, în comuna Brusturi¹⁵.

Cercuri culturale s-au înființat între 1938-1939 în acest despărțământ la Avram Iancu (26 iunie 1938)¹⁶, Gurahonț Bonțești și Guravăii¹⁷.

În ceea ce privește *conferințele și șezătorile culturale* în comunele plasei ele au fost destul de puține. În cazul când ele s-au ținut s-a ajuns la o benefică colaborare între intelectualii locali și membrii societăților locale. Între conferențieri s-au remarcat: protopopul Cornel Lazăr, profesorul Traian Mager, dr. A. Petroescu, preotul Valer Cristea, Pavel Opriș, directorul despărțământului Brad, dr. Aurel Sirban, dr. Antoniu Rîșcuția și alții. De notat este colaborarea dr. Pavel Opriș, directorul despărțământului Brad al “Astrei” în cadrul despărțământului hălmașean.

Acesta prin activitatea sa de reorganizare a activității despărțământului hălmăgean a adus o contribuție deosebită la impulsionarea activității acestui despărțământ¹⁸.

În cadrul acestora s-au pus bazele unor activități în comun cu cercul cultural al învățătorilor. Cu ocazia adunării de primăvară a Asociației clerului "A. Șaguna", care a avut loc, în 19 martie 1925, în colaborare cu despărțământul "Astrei" s-a ținut o conferință despre reuniunile de înmormântare. La 15 septembrie 1925, tot cu ocazia întrunirii asociației clerului la Vața de Jos, preotul Valer Cristea a ținut o prelegere populară despre albinărit, la care a luat parte un numeros public. Cu ocazia aniversării zilei de 1 Decembrie, despărțământul "Astrei", în colaborare cu cercul cultural al învățătorilor și a Societății meseriașilor „Avram Iancu” din Hălmagiu au ținut în localitate o serbare și o conferință populară iar despre însemnătatea zilei, a vorbit învățătorul director I. Mizeș¹⁹.

Lipsa de activitate, în general, în acest despărțământ din cauza indolenței și sprijinul membrilor îl face pe președintele despărțământului, protopopul Cornel Lazăr să declare următoarele: "sunt mâhnit, - într-adevăr, ni se scrie -, de atâta indolență și lipsă de jertfă a membrilor, care nici taxele nu le plătesc și că nici dintre membri nu se află cine să lucreze. Într-astfel de împrejurări, când numai eu trebuie să lucrez și să aduc jertfe, îmi voi da demisiunea la adunarea generală viitoare"²⁰.

În colaborare cu cercul religios al despărțământului Hălmagiu în perioada 1924-1925 s-au ținut *conferințe și prelegeri populare* în următoarele comune: Poenari: *Despre bolile vitelor* (Victor Uscătescu); Cultura rațională a pământului (Petru Bașturea); în comuna Ociu: Petru Bașturea: *Originea poporului român*; în Pleșcuța: protopresbiter Cornel Lazăr, directorul despărțământului, *Despre îndreptarea calendarului*; în Feniș: preotul Valer Cristea, *Despre albinărit*, iar despre *Unirea Basarabiei*, a vorbit Cornel Lazăr²¹.

La 7 noiembrie 1926, preotul V. Cristea a ținut în comuna Cincu o prelegere despre "Albinărit", iar la 20 martie, protopopul Cornel Lazăr, despre "Luxul la poporul nostru"²².

În primăvara anului 1929, profesorul Traian Mager era delegat pentru a lua parte la serbările sădirii pomilor din mai multe comune din despărțământul Hălmagiu. Serbarea pomilor a avut loc, în 2 aprilie 1929 la Hălmagiu, 3 aprilie la Lunșoara, 4 aprilie la Brusturi și 5 aprilie la Lazuri²³. Aceste serbări au fost organizate, în ținutul Hălmagiului de Direcțiunea a IX-a Silvică, iar din partea "Astrei" arădene a fost delegat pentru a participa profesorul Traian Mager²⁴. Prin aceste activități se urmărea necesitatea creerii unei conștiințe forestiere și a cultului pomilor ce se resimte imperios în regiunea despădurită a Hălmagiului. Profesorul Traian Mager „oferea în mod gratuit din pepiniera sa din Arad material necesar în cazul când Camera agricolă nu poate furniza”²⁵.

În perioada 1936-1938 s-au ținut mai multe conferințe în diferite localități ale despărțământului din care menționăm câteva. Astfel, la 20 decembrie 1936 profesorul Traian Mager a conferențiat la Vârfurile, despre *Importanța culegerii folclorului*, la 25 aprilie 1937, Iustin Marșieu a conferențiat la Bontăști despre

Importanța bibliotecilor sătești, iar la 26 iunie 1938, la Brusturi, dr. Octavian Lupaș despre *Biblioteca factor de ridicare a vieții culturale sătești*.

În 20 martie 1938 s-au organizat un ciclu de conferințe pe diferite teme susținute de dr. Antoniu Rișcuția, Livia Bogdan, protopopeasă, dr. T. Micluția și dr. Aurel Sirban, avocat²⁶. Cu prilejul acestor acțiuni culturale se poate constata și activitatea depusă de o femeie conferențiar, Livia Bogdan, protopopeasă, soția protopopului Ștefan Bogdan din Hălmagiu, președintele despărțământului.

În 1926 pentru despărțământul Hălmagiu, printre membrii fondatori sunt menționați: Arsenie Popescu, percepător fiscal, Teofil G. Zbârcea, măsar, Mihai Mara, proprietar, Ioan Giurgiu, tâmplar, Societatea meseriașilor "Avram Iancu", Partenie D. Lupșa, comerciant²⁷.

Deși despărțământul Hălmagiu al „Astrei” exista și activa, cu toate acestea în 13 februarie 1933, Comitetul central de la Sibiu constata că în jurul Despărțământului Arad, până acum existau despărțăminte organizate în cinci plase iar, în plasa Hălmagiu, “nu este încă organizat un despărțământ al Asociațiunii”²⁸. Aceasta credem denotă, pentru o scurtă perioadă, o slabă legătură sau chiar de loc între despărțământul Hălmagiu, cu centrul „Astrei” de la Sibiu.

În cele din urmă despărțământul Hălmagiu al “Astrei” s-a reorganizat în 30 decembrie 1934. La ședința de reorganizare a despărțământului din partea Despărțământului central Arad al “Astrei” au fost prezenți: Ascaniu Crișan, președintele Despărțământului Arad, dr. Iustin Marșieu, președintele Tipografiei Concordia din Arad și de însoțitorii lor din Arad, toți intelectualii din Hălmagiu și din jur și un număr de peste 500 meseriași și țărani²⁹.

Au fost aleși: Ștefan Bogdan, protopop din Hălmagiu, președinte; Petru Sârbu, notar public în Hălmagiu, vicepreședinte; Vichentie Catană, director școlar în Hălmagiu, secretar; Petru Dărău, enoriaș în Hălmagiu; Aurel Sirban, avocat în Hălmagiu, controlor; Ion Giurgiu, meseriaș în Hălmagiu, bibliotecar; iar ca membri: Ion Mizeș, învățător în Hălmagiu, Ion Butariu, țaran din Bodești, Al. Moțica, țaran din Sârbi, Iosif Nicula-țaran din Hălmăgel, Gh. Nicodim, țaran din Brusturi, Todor Gavrilă, țaran din Luncșoara, Dușan I. Nuțu, țaran din Poienari³⁰.

Școala țărăneasă din Avram Iancu, a fost organizată după un sistem propriu de învățătorul Gh. Martin. În acest sens, într-un raport al său, el scria:” Pentru știutorii de carte, am scos revista litografiată ”Gând Curat”. Ea oglindește nevoile satului, făcând legătura cu școala. În ea se scriu și sfaturi diverse, precum și lecții predate în școală. Analfabeții neputând fi aduși la școală din cauza numărului mare și a depărtării de școală trebuiau instruiți altfel. Știința scrisului și cititului , trebuia dusă la casa analfabetului, nu numai de mine, ci și de elevii mei din cursul complementar. Când am propus elevilor să pornim la muncă toți am pornit cu entuziasm. Mulți dintre ei aveau părinți și frați analfabeți. M-am dus la casa fiecărui analfabet cu elevii devotați luptei contra analfabetismului, purtând la braț caiete și creioane iar în suflet entuziasmul luminii, care n-a avut decât să biruie întunericul (...). Sătenii mei nu mai cred în proverbul “Calul bătrân nu-l poți învăța la ham”. Dovadă că au învățat scrisul, Unii mi-au trimis caietele să le văd”³¹.

Activitatea corală în cadrele despărțământului a fost destul de slabă. La Hălmagiu s-a ținut un concert dat de către societatea corală "Armonia" din Arad, sub conducerea lui A. Lipovan³².

În acest despărțământ existau cămine mai vechi înființate sub auspiciile Fundației Culturale Regale "Principele Carol". Este cazul căminului cultural din Gura Văii, înființat în 1934, sub conducerea învățătorului Demetrescu și afiliat Fundației Culturale Regale "Principele Carol"³³.

Anul 1939 a însemnat și pentru acest despărțământ o restructurare a activității în conformitate cu cerințele *Serviciului Social*. S-au înființat cămine culturale și cercuri.

La 23 martie 1939 s-a constituit cercul cultural "Astra" din Gurahonț. În comitet au fost aleși următorii: președinte, preotul Virgil Bulz, vicepreședinte Teodor Babuția, secretar I. Marta, casier Căpitan Nicolae, bibliotecar Ion Grada, controlor Tripaș Nistor, econom Haiduc Petru și membri în comitet: Lazăr Constantin, protopop, Haiduc Pavel, Tripa Ioan, Truța Petru, Tripaș Teodor, Valea Nicolae, Crișan Emil și Herbei Ioan³⁴. Ca și în alte părți sau înființat și noi cămine culturale. Astfel la 29 mai 1939 s-a constituit căminul cultural din Lazuri³⁵.

La 23 iulie 1939 s-a înființat căminul cultural "Constanța Hodoș" din Zimbru și cercul cultural³⁶. Tot la 23 iulie 1939 s-a constituit căminul cultural "Regele Ferdinand" din Dieci³⁷, iar la 20 august 1939 căminul cultural "Voievod Moga" din Hălmagiu, în prezența profesorului Traian Mager delegatul despărțământului central județean Arad³⁸.

La Vârfurile exista căminul cultural experimental "Gh. Ionescu" al Fundației Culturale Regale "Principele Carol". Dintre directorii acestui cămin menționăm pe dr. Pavel Iva și pe Toma Mihuța. Pentru o activitate deosebită în 1939 s-au propus pentru premiere două cămine culturale. Este vorba despre căminul cultural din Gura Văii, condus de învățătorul Demetrescu și căminul cultural "Făclia" din Tisa, condus de învățătorul I. Arpaș. Ambele cămine culturale au activitate demnă de toată lauda, realizată prin puterile proprii ale satelor respective și grație priceperii conducerilor respective care sunt doi dintre cei mai vechi susținători ai ideii de ridicare a satului românesc prin cămin cultural³⁹.

În concluzie, Despărțământul Hălmagiu al „Astrei” este unul dintre cele care s-au înființat înainte de Marea Unire. În perioada interbelică acest despărțământ s-a bucurat de colaborarea cu despărțământul central Arad al „Astrei” și cu despărțământul Brad. Despărțământul s-a remarcat prin activitatea depusă când în conducerea lui s-au aflat oameni precum Cornel Lazăr, protopopul Hălmagiului⁴⁰. De remarcat în cadrul acestui despărțământ ca formă de acțiune cooptarea femeilor în calitate de conferențieri. Este exemplul, Liviei Bogdan, protopopeasă, soția protopopului Ștefan Bogdan, președintele despărțământului hălmașean.

NOTE:

¹ *Despărțăminte noi*, în *Transilvania*, Anul XXXIX, nr. II, nr. 4-7, 1908, p. 22-23.

- ² Consemnarea membrilor "Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român", în *Transilvania*, Anul XXXIX, nr. II, 4-7, 1908, p. 43 și 88.
- ³ *Transilvania*, nr. 4-5, 1913, p. 304.
- ⁴ *Idem*, nr. 7-9, 1914, p. 268.
- ⁵ Consemnarea membrilor..., în *Transilvania*, LI, nr. 5-9, 1920, p. XIX.
- ⁶ Vezi: Activitatea despărțămintelor în cursul anului 1922, în *Transilvania*, anul 54, nr. 8-9, 1923, p. 375
- ⁷ *Ibidem*, anul 55, nr. 10-11, 1924, p. 439.
- ⁸ Vezi: Asociațiunea și directorii despărțămintelor ei, în *Transilvania*, Anul 55, nr. 1-2, 1924, p. 60.
- ⁹ Activitatea despărțămintelor în cursul anului 1924-25, în *Transilvania*, Anul 56, 9-10, 1925, p. 413.
- ¹⁰ Activitatea despărțămintelor în cursul anului 1925, în *Transilvania*, Anul 57, nr. 8-9, 1926, p. 453.
- ¹¹ *Ibidem*.
- ¹² *Ibidem*.
- ¹³ Conspectul sumar al membrilor "Asociațiunii", în *Transilvania*, Anul 56, nr. 9-10, 1925, p. 529.
- ¹⁴ Direcția Județeană Arad a Arhivelor Naționale (în continuare prescurtat D. J. A. A. N.), fond "Astra" despărțământul cultural al județului Arad, dosar 270/1934, f. 6.
- ¹⁵ *Hotarul* (Arad), Anul V, nr. 6-7 și 8, 1938, p. 270.
- ¹⁶ Cercul cultural din Avram Iancu, avea următoarea componență: președinte, Gheorghe Martin, vicepreședinte, Ioan Vujdea, student în drept, secretar Ilie Sas, primar, casier Nicolae Bele, controlor Negru Gheorghe, bibliotecar Gheorghe Martin, econom Nicoară Gheorghe și membri: Vujdea Petru, Miclea Nicolae, Oancea Iosif, D. J. A. A. N., fond "Astra" despărțământul cultural al județului Arad, dosar 312/1939, f. 89.
- ¹⁷ *Ibidem*, dosar 316/1939, f. 20-26.
- ¹⁸ În legătură cu viața și activitatea acestuia, vezi: Sabin Veselie, *Figuri zărândene: dr. Pavel Oprișa*, în *Hotarul* (Arad), Anul VI, nr. 4-8, 1939, p. 161-166.
- ¹⁹ *Ibidem*, p. 453-454.
- ²⁰ *Ibidem*, 454.
- ²¹ Activitatea despărțămintelor în cursul anului 1924-25, în *Transilvania*, Anul 56, nr. 9-10, 1925, p. 413.
- ²² Activitatea despărțămintelor în anul 1926, în *Transilvania*, Anul 59, nr. 10-11, 1927, p. 446.
- ²³ D. J. A. A. N., fond "Astra" Despărțământul cultural al județului Arad, Raportul general al comitetului Despărțământului Arad al Astrei pe perioada 1928-30 iunie 1929, dosar 241/1929, f. 16.
- ²⁴ *Ibidem*, dosar 250/1929, f. 35-36.
- ²⁵ *Ibidem*, dosar 250/1929, f. 35.
- ²⁶ *Ibidem*, dosar 312/1938, f. 70.
- ²⁷ *Ibidem*, dosar 221 / 1924,
- ²⁸ *Ibidem*, dosar 268/1933, f. 32.
- ²⁹ *Ibidem*, dosar 271/1934, f. 1.
- ³⁰ *Ibidem*, dosar 271/1934, f. 2.
- ³¹ *Ibidem*, dosar 312/1938, f. 86-88; Octavian Lupaș, *Dare de seamă despre activitatea despărțământului (martie 1936-martie 1939)*, întocmită de dr. Octavian Lupaș, secretarul despărțământului, Tip. Concordia, Arad., 1939, p. 16.
- ³² Activitatea despărțămintelor în cursul anului 1924/1925, în *Transilvania*, Anul 56, nr. 9-10, 1925, p. 413.
- ³³ D. J. A. A. N., fond "Astra" despărțământul cultural al județului Arad, dosar 322/1939, f. 81.
- ³⁴ *Ibidem*, dosar 317/1939, f. 31.
- ³⁵ *Ibidem*, dosar 321/1939, f. 323-324.
- ³⁶ *Ibidem*, dosar 317/1939, f. 101 și 103.
- ³⁷ *Ibidem*, dosar 317/1939, f. 26-28.
- ³⁸ *Ibidem*, dosar 317/1939, f. 32.
- ³⁹ *Ibidem*, 321/1939, f. 213.
- ⁴⁰ Despre viața și activitatea acestuia, vezi: Gheorghe Țărcuș, Cornel Lazăr, *protopopul Hălmașului*, în *Ziridava*, XVIII, 1993, p. 443-448.

ISTORIE

Augustin GAVRA

SOLIDARITĂȚI ȚĂRĂNEȘTI ÎN COMUNITĂȚILE RURALE DIN COMITATELE CRASNA ȘI SOLNOCUL DE MIJLOC LA 1848

Declanșarea revoluției de la 1848 în imperiul Habsburgic are implicații directe și asupra situației din Transilvania. La 15 martie, 1848, revoluția a ieșit biruitoare, iar la 18 martie Dieta de la Bratislava, a adoptat un program care prevedea printre altele, abolirea obligațiilor iobăgești, unirea Transilvaniei cu Ungaria și anexarea la Ungaria a comitatelor Zărand, Crasna, Solnocul de Milloc și districtul Chioar¹.

Desființarea iobăgiei în comitatele Crasna și Solnocul de Mijloc, tănuită de autorități, este întâmpinată cu entuziasm de țărani. Ei încep să-și facă singuri dreptate și întră astfel în conflict cu autoritățile, care deocamdată nu se gândesc s-o pună în aplicare. Nemulțumirile locuitorilor satelor vis-à-vis de această problemă au fost exteriorizate într-o multitudine de forme; de la comentariile negative în cadrul unor întâlniri comunitare, la forme pasive de rezistență, de tipul refuzului prestării obligațiilor iobăgești, și ajungându-se chiar la omoruri. Din aceste accese de furie colective sau rumori² ale iobagilor în aceste două comitate, găsite în documentele traduse de cercetătoarea Elisabeta Moroti într-un studiu privind revoluția de la 1848 în Sălajul istoric, vom încerca să desprindem solidaritățile satești într-un timp în care țărani supuși unor presiuni "revoluționare" reacționează mai impulsiv. Aceste documente sunt în număr de 257, având scrise între 2 și 24 de rânduri.

Nemulțumirile care îi solidarizează pe țărani este dată la început de faptul că aceștia au auzit de patenta de desființare a iobăgiei "*Pretorul plasei Șimleu raportează (că iobagii) se adună și discută să nu mai efectueze slujbe iobăgești începând din ziua de Sfântul Gheorghe, idei preluate de la târgurile din Marghita și Suplac*"³. Așadar "*prinzând*" informația dintr-un loc specific utilităților sociale "*târgurile din Marghita și Suplac*" și introducând-o în localitățile lor prin cei care au fost acolo, aceste sate vor acționa solidar în manifestarea nemulțumirilor lor.

Aceste solidarități sociale încep la 6 aprilie, "*în localitățile Ip și Marca, (unde) populația nu prea își îndeplinește obligațiile iobăgești*"⁴, sate situate în comitatul Crasna, iar în Solnocul de Mijloc la Cehu-Silvaniei, de unde necesitatea mutării sediului poliției în altă localitate.

De obicei, tonul acestor solidarități sociale rurale îl dau târgurile sau localitățile mai importante, care fiind mai bine informate reacționează primele,

constituindu-se ca localități reper. Astfel, la 8 aprilie în localitățile vecine cu târgul Cehu-Silvaniei, se semnalează acțiuni de “*potolire*” a populației din Nadișul Român, Noțig și Sălățiș⁶, ultima localitate declarând “*că ei urmează exemplul celor din Cehu-Silvaniei și nu mai execută munci iobăgești*”. Aparte este cazul celor din satul Ulciug, care arestează doi comisari ai poliției și acuză autoritățile că ascund scrisorile de eliberare din iobăgie “*Comisia polițienească din Cehu-Silvaniei a hotărât să ceară intervenția armatei împotriva locuitorilor din Ulciug care i-au atacat pe comisarii Vajda Gyorgghi și Csutak Mihali. Acesta din urmă a fost reținut sub pază, și dacă Vajda nu va duce scrisoarea de slobozenie din iobăgie, care se află în lada bisericii din Cehu-Silvaniei, amândoi vor fi uciși*”⁷. Cercul solidarităților sociale se extinde și mai departe, astfel că “*locuitorii (din) Bârsăul de jos, Asuajul de jos, Urmeniș, au declarat că dacă cei din Cehu-Silvaniei nu execută slujbe iobăgești, atunci nici ei nu execută*”⁸. Pe 9 aprilie se constată acțiuni de liniștire a populației în localitățile Babța, Băsești, Băița, Corni și Bicză⁹. Aici locuitorii din Băița au declarat “*că ei nu mai execută robota, eventual o vor răscumpăra cu bani*”, măsură menită să-i scape în cazul în care vor fi trași la răspundere. La fel declară în bloc neexecutarea slujbelor iobăgești și populația localităților Motiș, Oarța de jos, Oarța de sus și Oarța de mijloc¹⁰, culminând cu declarația solgăbirăului din Cehu-Silvaniei din care reiese solidaritatea socială maximă în această regiune “*în plasa sa (Cehu-Silvaniei) oamenii au refuzat să îndeplinească slujbele iobăgești, sunt neliniștiți și agitați, și urmăresc ocuparea unor pământuri alodiale*”.

În plasa Camăr, țăranii refuză și în acest târg executarea slujbelor iobăgești pentru că “*au auzit că cei din Suplac nu mai execută și de aceea au refuzat și ei*”¹¹. Satele din jurul acestei localități nu mai vor să efectueze robota, așa cum rezulă din declarațiile iobagilor din Stârciu, urmați o zi mai târziu de cei din Zăuan, Cosniciu de jos și Cerășa, pentru ca în ziua următoare, în 12 aprilie, să se raporteze “*că este hotărârea generală a satelor ca după Sfântul Gheorghe să nu se mai execute slujbe iobăgești*”¹².

În plasa Pericei, declarațiile țăranilor din localitățile Dioșod, Guruslău și Coșei, în fața morii din Percei, că dacă “*nu se legiferează urbaniul*” până la Paște ei se vor răscula¹³, arată faptul că țăranii animați și de perspectiva neexecutării în viitor a muncii cele mai grele, de solidarizează reciproc și nu ezită să amenințe autoritățile, lucru foarte grav pentru acea vreme.

Ar mai fi de remarcat că această răspândire a solidarităților sociale este favorizată și de locurile de întâlnire ale iobagilor, cum ar fi “*târgurile din Marghita și Suplac*”, “*moara din Pericei*” și “*la ieșirea din biserică*”. Totodată, instigatorii sunt îndeosebi țăranii mai înstăriți sau preoții, ca de exemplu preotul reformat din Leșmir sau judele Petrean Andrei din Unimăt, arestat ca instigator; dar pe ansamblu se poate spune că fruntașii satului contribuie mai degrabă la liniștirea populației, ca de exemplu “*judele din Biușa care cere schimbarea sa din funcție deoarece locuitorii sunt nesupuși*” sau preotul din Lompirt, la fel “*notarul*

din Ip, pe care (țărani) voiau să-l alunge, pe motivul că ține cu domnii de pământ” sau preotul reformat din Șamșud ce încearcă să liniștească turbulenții.

Dacă până acum am arătat solidaritatea țărănească pentru o cauză socială, adică acțiuni ale acestora pentru eliberarea lor din iobăgie, indiferent de etnie, în continuare ne vom referi la alt tip de solidaritate.

În acest sens românii din cele două comitate după încheierea adunării de la Blaj din 3/15 mai, conștientizează proclamarea autonomiei Transilvaniei și câștigarea de drepturi politice pentru națiunea română ca un avantaj ce se poate realiza și printr-o solidarizare națională. Ca urmare, cerându-li-se satelor să depună jurământ de credință față de guvernul ungar, unele sate românești refuză. Pentru acest lucru, preotul greco-catolic din Someș-Uileac¹⁴ este întemnițat, iar localitățile Domnin, Bârsa și Șoimuș, cu toată insistența vicariatului greco-catolic de Șimleu îl respinge. Cei nominalizați pentru semnarea acestuia din localitățile Sălăgeni, Siciu, Sărmășag, Derșida, Moiad, Corund, Chieșd, Mesteacăn, Ser, Sighet, Giorocuța au refuzat depunerea jurământului spunând că ei “*nu cred în autoritățile comitatense*”¹⁵.

Solidaritateă națională reiese și din îndemnările armatei maghiare staționate cu trupe, la Cehu-Silvaniei, care spun “*în satele românești este problematic a merge după mâncare*”, iar cei din satul Bulgari le-au spus că lor “*li s-a făcut dreptate la Năsăud și altcineva nu le mai comandă nimeni*”¹⁶. Locitorii din Jibou, Stâna, Ciumărna, Tresnea, Agrij, Romita, Brusturi, Românași, Bazna, Buciumi, Păușa, Sângeorgiu de Meseș, toți români s-au adunat la Jibou pentru a lupta cu maghiarii¹⁷. O serie de localități, nu au participat la adunarea cu autoritățile din Doba Mică pentru că au fost la Mesteacăn, unde au venit reprezentanții Regimentului grăniceresc român din Năsăud, aceștia îndemnându-i să nu creadă în autorități pentru a-și câștiga drepturi naționale. Iobagii din localitățile Inău și Someș-Odorhei, declară că ei ascultă numai de un guvern crăiesc, iar juzii din localitățile Bocșa, Deleni, Domnin, Șoimuși, Mânău, Coșeu, Poptelec și Firminiș au fost liniștiți de autorități pentru că “*ungurii nu-i vor ataca*”. De asemenea, după împrăștierea românilor de la Jibou se solicită noi trupe de armată motivând că “*trebuie să supravegheze cu atenție cele peste 100 de sate românești care se pot răscula din nou, oricând*”¹⁸, iar ca represalii “*să adune provizii de la satele românești care avuseră legături cu Năsăudul*”¹⁹, aceste acțiuni fortificând și mai mult solidaritatea etnică a românilor.

În opoziție cu iobagii români, ungurii se declară solidari cu guvernul de la Budapesta în privința drepturilor politice. Acest lucru este amplificat și prin faptul că doar ei au dreptul să intre în armată sub forma gărzilor naționale. Acestea se vor forma din persoanele mai înstărite și în localitățile maghiare mai mari, cum ar fi Șimleul, Suplacul, Tășnadul, Cehu-Silvaniei, Zalăul, Acâșul ș.a., întărind solidaritatea națională a maghiarilor.

Puținii sași existenți pe teritoriul celor două comitate, se declară solidari cu monarhia, ei numidu-i pe unguri “*dușmani*” și “*stricători de țară*”, așa cum este cazul celor din Hodod.

Concluzionând, din cele arătate de noi, solidaritățile țărănești pe teritoriul celor două comitate s-ar cuveni împărțite în două. În prima parte, solidaritatea socială a iobagilor – indiferent de etnie – primează în scopul eliberării lor din iobăgie. În a doua parte, după evenimentele care cristalizează drepturile politice ale fiecărei națiuni, solidaritățile naționale trec în prim-plan pentru a ajuta națiunile în îndeplinirea drepturilor politice.

NOTE:

1. Moroti, Elisabeta, **Revoluția de la 1848 în Sălajul istoric**, în *Acta Musei Porolissensis*, Editura Porolissum, Zalău 1998, p.61.
2. Gorun, Gheorghe, **Reformismul austriac și violențele sociale din Europa Centrală 1750-1800**, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 1998, p.89.
3. Moroti, Elisabeta, *op. cit.*, p.80.
4. *Ibidem*, p.79-80.
5. *Ibidem*, p.80.
6. *Ibidem*, p.80.
7. *Ibidem*, p.80.
8. *Ibidem*, p.81.
9. *Ibidem*, p.81.
10. *Ibidem*, p.83.
11. *Ibidem*, p.86.
12. *Ibidem*, p.84.
13. *Ibidem*, p.84.
14. *Ibidem*, p.104.
15. *Ibidem*, p.95.
16. *Ibidem*, p.107.
17. *Ibidem*, p.107.
18. *Ibidem*, p.106.
19. *Ibidem*, p.106.
20. *Ibidem*, p.109.

Antonio FAUR

CONSIDERAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU ORDINELE ULTIMATIVE (DIN 28 FEBRUARIE 1945) ALE COMISIEI ALIATE (SOVIETICE) DE CONTROL

Dr. Antonio FAUR,

Conferențiar la Universitatea din Oradea, cu preocupări de istorie contemporană a României și universală

La începutul anului 1945, ocupația sovietică a României a cunoscut forme agresive de manifestare, ea fiind prezentă în toate domeniile vieții statului, de la cele economice și militare, până la cele politice și culturale. Principalul instrument al acestor acțiuni sovietice convergente, menite să mențină sub control sever instituțiile centrale și locale, a fost Comisia Aliată (Sovietică) de Control (al cărei sediu se afla la București), precum și ramificațiile acesteia în toate județele țării, în care funcționau delegații (secții) ale ei, cu atribuții precise, referitoare la aplicarea stipulațiilor Convenției de Armistițiu (din 12 septembrie 1944), dar care au fost, adesea, depășite. Tratatând România ca pe o țară ocupată, și nu ca pe un aliat în războiul antihitlerist, această Comisie a recurs la toate metodele, inclusiv la presiuni asupra guvernului, cu scopul de a spori dependența României față de Moscova și a determina schimbări radicale în existența țării, ca semne ale începutului unui nefast proces de sovietizare a ei.

Din seria de măsuri impuse autorităților române, de către Comisia Aliată (Sovietică) de Control, se detașează cele *opt*

ordine ultimative ale ei, date în ziua de 28 februarie 1945, într-un moment extrem de critic pentru stabilitatea internă a statului român. Dar să vedem care a fost *contextul* și *motivațiile reale* ale unui asemenea demers sovietic, cu urmări extrem de grave pentru siguranța națională a României.

Înainte cu numai 4 zile, în 24 februarie 1945, s-a desfășurat în Capitală o demonstrație la care au luat parte câteva zeci de mii de oameni. Ea a fost pregătită, organizatoric și propagandistic, de F.N.D. și comuniști, sprijiniți de trupele sovietice, încă din 22 februarie 1944, după cum nota în *Jurnalul* său generalul american C.V.R. Schulyer (delegat în Comisia Aliată de Control), forțele de stânga aduceau în București, cu camioanele, din toate orașele învecinate, viitori „suporteri”. Existau indicii „că mulți comuniști vor veni înarmați”, ceea ce va duce, inevitabil, la conflicte „sângeroase”¹. Într-o întâlnire pe care a avut-o cu Iuliu Maniu, în casa lui Rică Georgescu din București, acesta l-a informat cu privire la faptul că este „în permanență urmărit de N.K.V.D.” și că este realmente îngrijorat de „demonstrația” care va avea loc sâmbătă, 28 februarie 1945, deoarece este „sigur că se va declanșa un război civil în cazul în care, în acea zi, comuniștii vor veni înarmați”². De aceea, l-a rugat ca să „recomand” generalului Vinogiyadov - în acel moment locțiitor al președintelui Comisiei Aliate (Sovietice) de Control - ca să-i îndemne pe comuniști să „contramandeze întrunirea”³. Cu același prilej, Iuliu Maniu, care avea - după opinia ofițerului american - „minte... extrem de limpede” -, a afirmat că „rușii, *deși afirmă deschis că sunt complet neutri, îi ajută în secret pe comuniști, la fiecare pas. Le furnizează arme, tot felul de avantaje, inclusiv automobile, utilaje pentru tipărit ziare, precum și sfaturi personale și de conducere*”⁴ (subl. ns. -A.F.). În 23 februarie 1945, C.V.R. Schulyer dispunea de „dovezi clare” despre faptul că „rușii sunt la curent cu aceste planuri de a „determina forțele guvernamentale să deschidă focul” și a încerca să dea o „lovitură de stat”⁵ și că ei înșiși vor da, în ultimul moment, comuniștilor instrucțiuni despre cât de departe să meargă *cu planurile lor destabilizatoare*”⁶ (subl. ns. -A.F.).

În după-amiaza zilei de 24 februarie 1945, până la orele 18, a avut loc această demonstrație „comunistă” în fața sediului Ministerului de Interne. A fost atacată clădirea acestuia, „soldații fiind nevoiți să tragă în mulțime”⁷. Au fost victime: câțiva morți și 10-15 răniți. În aceeași zi, pe la orele 21, a avut loc - în Piața Palatului regal - o „manifestație spontană a liberalilor și național-țărăniștilor”, în timpul căreia un camion a „năvălit în mulțime” și din acesta s-a tras cu mitraliera, fiind omorâte trei-patru persoane și alte douăsprezece rănite⁸. Pe parcursul celor două evenimente, patrulă sovietice „au fost văzute în multe părți ale orașului și în apropierea mulțimii de demonstranți”⁹. Presa comunistă a fost, pur și simplu, asmuțită de sovietici împotriva premierului Rădescu, calificat drept călău al propriului popor¹⁰, care trebuie să demisioneze. Violența limbajului unor articole din presa de stânga (*România liberă* și *Scânteia*) a depășit orice limite¹¹, incitând la ură și revoltă împotriva ordinii de stat, considerată a fi „reacționară”. Acest atac furibund al comuniștilor asupra puterii era dirijat, din umbră, de sovietici. El constituia una din cele mai perfide, prin efectele unei

dezinformări agresive, metode sovietice de subminare a rezistenței statului român. Asemenea comentarii deformate despre ceea ce s-a întâmplat în București la 24 februarie 1944 au fost sesizate, cu perfectă rigoare, de generalul C.V.R. Schulyer, care nota că: „De fapt, toate relatările apărute despre ... manifestație sunt eronate. Și în presa moscovită au apărut câteva relatări false referitoare la ceea ce s-a întâmplat. *Noi am avut la fața locului opt sau zece ofițeri, subofițeri și soldați, ceea ce mi-a permis să intru în posesia unei relatări faptice corecte a desfășurării evenimentelor.* Deoarece rușii s-au folosit de acest eveniment *ca pretext pentru cererile lor energice de înlăturare a lui Rădescu, de reducere a efectivelor armatei române* etc. (subl ns. - A.F.), cred că este de dorit să fie făcută publică o relatare reală a ceea ce s-a întâmplat”¹². Rezultă că demonstrația comunistă a fost pusă la cale în colaborare cu sovieticii¹³, cu intenția vădită de a lovi puternic guvernarea Rădescu, neagreată, datorită rezistenței sale la mașinațiunile sovietice.

Nereușind să înlăture guvernul Rădescu prin așa-zisa „scoatere a maselor” nemulțumite în stradă, sovieticii au adoptat un alt plan, care să le asigure atingerea scopurilor urmărite. Ei au preconizat o acțiune în forță, cu mai multe componente, pentru a anihila capacitatea de reacție a autorităților române. Astfel, în ziua de 27 noiembrie 1945 au descins la București Andrei Ianuarevici Vâșinski (prim-loțiitor al comisarului poporului pentru Afacerile Externe ale U.R.S.S.) și mareșalul Rodion Malinovski (președintele Comisiei Aliate (Sovietice) de Control, personaje care trebuiau să controleze desfășurarea evenimentelor, în sensul ca la guvernarea României să fie instalat un prim-ministru pro-sovietic. În „ultimele zile” au fost aduși la București 6.000 de militari sovietici, pe străzile orașului fiind observate un mare număr de „patrule rusești, cu arme și baionete”. Era evident, pentru orice spirit lucid, că Uniunea Sovietică „mizează pe o demonstrație de forță pentru a distruge orice urmă de opoziție ce ar putea apărea față de politica ei”¹⁴ (subl. ns. - A.F.). De asemenea, 12 batalioane N.K.V.D. au fost cazate în diferite locuri din Capitală, la care s-au adăugat două divizii ale Armatei Roșii¹⁵, plasate și acestea în jurul Bucureștilor, pentru ca, la nevoie, să fie utilizate.

Concomitent cu concentrarea acestor forțe în București și în jurul acestuia, cei doi reprezentanți ai Moscovei, împreună cu generalul Vinogradov (loțiitor al președintelui Comisiei Aliate (Sovietice) de Control au conceput un *set de opt ordine*, date în aceeași zi de 28 februarie 1945 și menite să determine „reducerea armatei române din interior”¹⁶, ori altfel spus să facă imposibilă orice formă de autoapărare a statului român, pentru ca sovieticii să aibă „mână liberă” de acțiune și să-și finalizeze, fără rezistențe, proiectele politice cu privire la România.

Comisia Aliată (Sovietică) de Control a trimis - în 28 februarie 1945 - „spre executare, direct Marelui Stat Major și Ministerului de Război”¹⁷ următoarele „dispozițiuni”:

1. Să i se furnizeze 100 de autocamioane, în stare de funcționare, aprovizionate cu carburanți și cu „personalul conductor priceput”¹⁸ ;
2. Să fie ridicat, până la orele 23, armamentul de la unitățile: Corpul Pompierilor (1.382 oameni), Batalionul Ministerului de Război (1.714 oameni), Batalionul Marelui Stat Major (1.905 oameni), Batalionul 2 Administrativ (452 oameni), Detașamentul Ministerului Producției de Război (1.268 oameni), Detașamentul de Construcții Nr. 1. (699 oameni), Detașamentul de Construcții Nr. 3 (358 oameni) și Batalionul 4 Instrucție și Reparații. Cu aceeași adresă se ordona ca și gărzile care păzesc fabricile, uzinele și instituțiile statului să „predea armamentul în același termen fixat”²⁰;
3. Numărul jandarmilor să fie micșorat până la efectivul de 14.500 „de oameni activi și de rezervă”; este stabilită de sovietici și forma de organizare a Jandarmeriei, aceasta fiind o evidentă imixtiune a lor în treburile interne ale statului român; urmează ca să fie ”desființate” un număr de cinci unități iar „oamenii demobilizați”: un regiment de jandarmi pedestri al orașului București, o școală de subofițeri și o alta deofițeri de jandarmi, Legiunea de Jandarmi Mobilă Iași și Legiunea de Jandarmi Lupeni²²; toate unitățile și subunitățile din legiunile de jandarmi din țară (în număr de 59) să-și reducă efectivele cu 50%; armamentul acestora să fie depozitat în Depozitele de Armament și Muniții; după 1 martie 1945, Comisia Aliată (Sovietică) de Control „își va trimite delegații”, pentru a controla modul cum au fost executante aceste dispoziții²³;
4. până la 2 martie 1945, Regimentul 1 Grăniceri din Garnizoana București va fi dislocat în zona Mihai Bravu - Videle - Alexandria, rămânând în capitală numai o companie (cu 250 militari), cu „însărcinarea de a face paza la bănci, instituții financiare etc.”²⁴; se afirmă că în București ar fi fost o „aglomerație de trupe”²⁵;
5. la 1 martie 1945, un regiment de infanterie (cu un efectiv de minimum 2.100 oameni) din Divizia 1 Gardă va fi „trimis pe front, la unitățile operative”²⁶; în București vor rămâne: Regimentul de Gardă călare și Batalionul de Gardă Regală;
6. Comisia Aliată (Sovietică) de Control avea cunoștința de faptul că unitățile române „constituite în orașul București și împrejurimi sunt aduse în stare de a exercita misiuni de luptă (de pildă, ostașilor li s-au distribuit muniții, iar în jurul cazărmii „Regina Maria” au fost fixate poziții de apărare)”²⁷; de asemenea, pe mai multe clădiri din oraș (cea a Ministerului de Război și casele învecinate) este „constatată prezența gurilor de foc”, apoi în fața Palatului Regal sunt amplasate 4 mitraliere și patrulează militari înarmați cu pistoale mitralieră”; pe alte clădiri (ale Palatului Administrativ, Ministerului Economiei Naționale, Prefecturii, Poliției) se află instalate tunuri antiaeriene și mitraliere²⁸; Statul Major „procedează la o grabnică mobilizare a oamenilor, înarmându-i (și)

echipându-i"; datorită necunoașterii scopului pentru care au fost luate aceste măsuri, Comisia Aliată (Sovietică) de Control protestează și cere ca, în 28 februarie 1945 (până la orele 18), să „fie demontate” de pe toate clădirile „gurile de foc”, să fie „îndepărtate patrulele” iar „mobilizarea să fie imediat sistată” (cartușele care au fost distribuite ostașilor să fie ridicate³⁰;

7. efectivele poliției să fie reduse cu 50%, astfel că acestea se vor restrânge la 7.500 de oameni, din care în București numai 1.500, la o populație de aproximativ 1.000.000 de locuitori³¹;
8. vor fi demobilizați din aeronautică 20.000 de ofițeri și trupă, iar 170 de avioane vor fi dezafectate³²; totodată, batalioanele de rezervă ale tuturor regimentelor aflate pe front vor fi desființate, militarii din acestea urmând a fi trimiși în liniile de luptă³³; a fost limitat numărul de cartușe pentru unitățile care „fac gardă” în București (atât militari, cât și jandarmi); excedentul de muniții va fi predat depozitelor Arsenalelor³⁴.

Într-o adresă (din 2 martie 1945) a generalului de Corp de armată adj. C. Sănătescu către generalul de divizie Vinogradov sunt menționate câteva din consecințele unor asemenea măsuri, a căror aplicare a fost supravegheată de ofițeri sovietici. Chiar din dimineața zilei de 1 martie 1945, locuitorii Capitalei și militarii români, care au venit de pe front și cei din interiorul țării, au putut vedea și afla de:

1. „această dezarmare vexatorie, făcută la elementele de pază chiar ale sediului înaltului Comandament al Armatei Române, care - de șase luni - luptă, cu cel puțin 14 divizii, pe front” și a „avut pierderi de peste 100.000 de oameni”;
2. „un local militar de importanță, Marele Stat Major al Armatei, în timp de război, lăsat fără nici o armă de apărare pentru propria lui pază”³⁵;
3. absolut surprinzătoare și inacceptabilă a fost pătrunderea - în sediul Marelui Stat Major - la 1 martie 1945 (orele 21), a 5-6 ofițeri sovietici (însoțiți de circa 20 de soldați înarmați), cerând să li se pună la dispoziție „magaziile trupei”, lăzile și dulapurile cu arhivă; au postat, la toate intrările, santinele și n-au permis înapoierea acasă a ofițerilor și subofițerilor români decât la „ora 10 seara”³⁶; colonelului sovietic care comanda această trupă i s-a atras atenția că ar fi trebuit să se prezinte generalului Mardari, subșeful Marelui Stat Major (care era prezent în clădire), la care acesta a răspuns, „pe un ton agresiv”, că el are ordin de la Fontul II ucrainian (al cărui comandant, mareșalul R. Malinovski, se afla în București) și că „nu înțelege să... arate scopul percheziționării”.

Era absolut firesc ca Marele Stat Major să protesteze „contra acestor măsuri vexatorii”³⁸, care se aflau într-o evidentă contradicție cu prevederile Convenției de Armistițiu și cu mult trâmbițata camaraderie „de luptă” dintre militarii români și sovietici. Este solicitată, „cu insistență, ridicarea neîntârziată” a acestora și „stabilirea vinovaților”³⁹. Marele Stat Major a înaintat Comisiei Aliate (Sovietice) de Control și alte două documente (un *Memoriu*, din 22 decembrie 1944, și o *Dare*

de seamă, din 20 februarie 1945), în care a "arătat că diversele servituți impuse Armatei Române, peste și în contradicție cu Convenția de Armistițiu, prin caracterul lor de vexațiune, dezarmare și desființare a Armatei Române". Toate acestea „cauzează prejudicii morale și materiale trupelor noastre de pe front”⁴⁰. Un asemenea tratament a amplificat starea generală de neliniște a națiunii și a militarilor români, mai ales că - în 1 martie 1945 - li s-a comunicat comandamentelor Armatei I și 4 Române că „li s-a interzis... de a mai face orice comunicare radio” cu Marele Stat Major⁴¹. Trupele române de pe front „au sentimentul izolării” de propriul lor înalt Comandament⁴².

Într-o altă adresă (din 1 martie 1945) a Marelui Stat Major se atrage atenția Comisiei Aliate (Sovietice) de Control că amintitele „cereri” încalcă „atribuțiunile înaltului Comandament Român și însăși suveranității și independenței Țării, care constituiesc scopul „războiului”, după cum se arată în art. I al Conv(enției de) Armistițiu⁴³. Un protest și mai energic împotriva ridicării armamentului de la unitățile de pază este trimis aceleași Comisii, în 5 martie 1945⁴⁴, accentuându-se asupra împrejurării că sovieticii au manifestat față de români un comportament discriminatoriu și duplicitar: *”pe front camarad de luptă, căruia i se cer eforturi continui, iar în propriul ei teritoriu obiect de captură, de dezarmare și vexațiune”*⁴⁵ (subl. ns. - A.F.). Autoritățile militare române au ripostat, fără echivoc, la notele ultimative ale sovieticilor, care vizau diminuarea capacității de ripostă a trupelor române, mai ales a celor din București și împrejurimi, pentru a-și putea concretiza intențiile cu privire la schimbarea guvernului României. Pe de altă parte, este de subliniat și faptul că au existat anumite suspiciuni din partea Comisiei Aliate (Sovietice) de Control cu privire la o posibilă pregătire a unei acțiuni de întoarcere a armelor împotriva Uniunii Sovietice, așa cum au procedat românii cu Germania nazistă. Trupele N.K.V.D., răspândite pe întregul teritoriu al statului român, au cules unele informații cu privire la nemulțumirile românilor față de modul cum au fost tratați de Armata Roșie, ca și față de ordinele date de Comisia Aliată (Sovietică) de Control. Iată ce scria, în jurnalul său, la 28 februarie 1945, cărturarul C.Rădulescu-Motru: *”Rolul pe care armata română l-a avut pentru izgonirea germanilor, după 23 august 1944, preocupă foarte mult Comandamentul rus. El se teme că aceleași elemente ale armatei române se vor întoarce într-o zi contra Sovietelor. De aceea el vorbește încontinuu că dorește să aibă liniște în dosul frontului. Prin liniște, el înțelege o absolută dezarmare a românilor”* (subl. ns. - A.F.). Într-adevăr, acesta a fost obiectivul final al brutalelor imixtiuni sovietice în treburile interne ale României. Prin urmare, la 6 martie 1945, sovieticii au impus în fruntea guvernului țării pe dr. Petru Groza, care a devenit o veritabilă marionetă în mâinile lor.

Am reconstituit un fragment al raporturilor românilor cu sovieticii, prin intermediul căruia am pus în evidență seria de măsuri impuse de Comisia Aliată (Sovietică) de Control, care făceau parte dintr-un scenariu al sovieticilor, de lichidare a oricăror posibile confruntări cu românii, dacă aceștia vor încerca să se

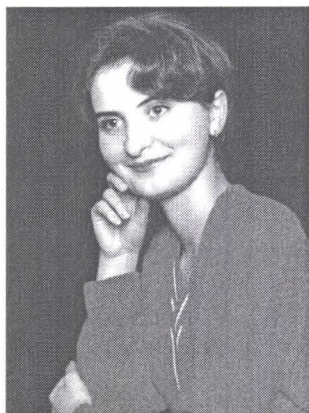
opună ocupației militare a țării lor sau acțiunii de schimbare a premierului N. Rădescu cu o figură politică filo-sovietică.

NOTE:

1. C.V.R. Schuyler, *Misiune dificilă*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 41
2. *Ibidem*
3. *Ibidem*
4. *Ibidem*
5. *Ibidem*, p. 42
6. *Ibidem*, p. 45
7. *Ibidem*
8. *Ibidem*
9. Această afirmație aparține lui Miron Constantinescu și a fost formulată în editorialul pe care l-a publicat în ziarul *Scânteia* (din 26 februarie 1945) (Apud Dinu C. Giurescu, *Gubernarea Nicolae Rădescu*, București, Editura ALL, f.d., p. 249)
10. Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, p. 248
11. C.V.R. Schuyler, *Misiune dificilă...*, p. 55
12. 13. Desigur, se poate formula și ipoteza că la inspirația sovieticilor s-a recurs, de către comuniști, la asemenea formulă de zdruncinare a puterii. Este greu de presupus că, dacă n-ar fi avut în "spatele" lor trupele sovietice, comuniștii ar fi conceput această demonstrație în timp de război.
13. C.V.R. Schuyler, *Misiune oificilă...*, p. 48
14. Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, p. 296
15. Arhivele Militare Române, *fond Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului*, dos. 199, f. 295.
16. *Ibidem*, f. 301
17. *Ibidem*
18. *Ibidem*, f. 372
19. *Ibidem*
20. *Ibidem*, f. 303
21. *Ibidem*
22. *Ibidem*, f. 304
23. *Ibidem*, f. 305
24. *Ibidem*
25. *Ibidem*, f. 342
26. *Ibidem*, f. 344
27. *Ibidem*
28. *Ibidem*
29. *Ibidem*
30. Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 297; Arhivele Militare Române, *fond Comisia pentru Aplicarea Armistițiului*, fos. 199, f. 297
31. *Ibidem*, p. 296
32. *Ibidem*
33. Arhivele Militare Române, *fond Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului*, dos. 199, f. 297
34. *Ibidem*, f. 310
35. *Ibidem*, f. 316
36. *Ibidem*

- 37. *Ibidem*
- 38. *Ibidem*
- 39. *Ibidem*
- 40. *Ibidem*
- 41. *Ibidem*, f. 312
- 42. *Ibidem*
- 43. *Ibidem*, f. 343
- 44. Documentul a fost publicat în volumul *România. Viața politică în documente. 1945*, coordonator Ioan Scurtu, București, Editura Arhivelor Statului din România, 1994, p. 182; originalul în Arhivele Militare Naționale, *fond 1336*, dos. 199, f. 366-367
- 45. *Ibidem*

POEZIE

Gabriela-Ioana PERȚE

PICĂTURI

Citeam în cartea inimii tale
ca într-o Biblie
din care paginile
gălbui-marونیu de vreme
era rupte și smulse
și pângărite de degete murdare.

Literele îmbibate
în sângele de culoarea vinului
cel mai roșu
se umflau și se rostogoleau
de pe pagină ca niște picături.

Picături de litere
Picături de semne, virgule și de
puncte
dar mai ales picături de semne de
întrebare.

Litere ca niște picături
Sânge și semne ca niște picături.

Picăturile cădeau ca niște stele
căzătoare ca un meteorit
zdruncinat și rupt în bucăți.

Picături de stele căzătoare
Picături de meteoriți
Picături de litere se rostogoleau
pe artere și canale ca niște mingi de
foc.

Picături de mingi de foc.

Și s-au luat la dans – litere, semne,
sânge, stele, meteoriți, mingi
Dansau ca niște picături.

CONSTATĂRI

Copacii își plâng frunzele
căzute de roșu și galben
iar vântul se complăce
cu liniștea morților.

Păsările morții se rotesc
deasupra mormintelor
iar negrul pe care-l răspândesc
zgârie poarta non-vieții.

LITERA Ț

În timpul plimbării de seară
Am dat de un ținut
unde țipătul țiua
unde clipa înțepenise demult
unde picătura țințise deja pământul

unde Ț-ul devenise aliterație.

PROZĂ

Mircea PORA

ZILELE „REFLEX”

Octavian Alpin era poet de multă vreme și mă simpatiza intens. Nu știu dacă în viețile noastre ne întâlniserăm de două, trei ori; dar prin aceasta se verifică încă o dată că pentru atracțiile reale, de durată, numărul efectiv al contactelor personale nu joacă un rol chiar atât de important. Tavius, căci așa îi plăcea să i se spună, locuia împreună cu soția sa, literată recunoscută la rândul ei, într-un oraș de munte, ozonat, de factură discret orientală, ce nu se putea mândri cu prea mari performanțe arhitecturale. Pe sub castanii din parcurile răcoroase ale burgului, se preumblau uneori, foarte devreme, alteori la ceasuri târzii, și scriitori, și actori și profesori de o reală valoare, dar ecoul creațiilor, faptelor lor cu totul remarcabile, nu depășea la modul decisiv, zona montană în care se afla plasat dintr-o destul de îndepărtată istorie, orașul R. Din când în când Tavius și grupul de scriitori ai locului trimiteau spre centrele mai civilizate ale țării, o revistă, în jur de 60-70 de pagini, numită "Reflex". Cum ajungea ea precis pe mesele redactorilor lor și în casele diverșilor gânditori din multele noastre județe rămâne până și în ziua de astăzi un mister. Revista conținând proze, poezii, eseuri, studii istorice, portrete de personalități, diverse evocări ale unor situații tensionate, era considerată de către Tavius a fi mesajul, uneori destul de tainic, chiar cifrat, doar la îndemâna inițiaților, pe care munții, păstrători de tradiție și fermitate morală îl trimiteau spre întinsele și risipitoarele șesuri. Mi-am pus nu de puține ori întrebarea unde vor fi locuind, în burg, atât Tavius și soția sa cât și condeierii de talii mai mărunte, care se învredniceau cu realizarea "Reflexului"?.. Sunt însă un om nevrednic deoarece nici până în ziua de azi această problemă, cu exactitate, nu am căutat să mi-o lămuresc. Știu însă despre Tavius că nu o singură dată, în căutarea inspirației, a filonului liric, sau, dimpotrivă, pentru calmarea, potolirea unor șuvoaie poetice prea fierbinți, a luat nu pentru puține zile, calea pădurilor de care domiciliul său pare a fi extrem de aproape. Dacă drumurile, la plecare, ale poetului întemeietor de revistă, erau cât se poate de clare, pe măsura înfundării în codri ele deveneau tot mai întortocheate, misterioase. Soția creatorului, la rândul ei poetesă de factură ușor filozofică, a mărturisit nu doar o singură dată "Atunci... atunci... și atunci l-am considerat cu toții pe soțul meu dispărut definitiv în Marea Natură ce ne înconjoară și într-un fel ne apasă, ne domină"... "Din fericire", a mai spus ea, de fiecare dată după destul de lungi absențe, el revenea, dar pe chipul său, pentru o vreme, erau imprimate în linii vagi, vizibile totuși, fie formele unor frunze, fie trăsăturile unor animale. Să nu mi-o luați în nume de rău, să vă gândiți la cine știe ce tulburări mintale ale mele când afirm că Tavius atât timp cât era pierdut prin

natură n-ar fi putut să aibă într-un mod fără echivoc, "chiar înfățișare de arbore sau de animal propriu-zis." Sunt metamorfoze pe care noi, oamenii obișnuiți oricum nu le pătrundem!... Era o zi de joi pe care nu o traversam tocmai bine. Mă trezisem în zori o dată cu apariția primelor dungi de lumină. Nimic rău în asta dar imediat după dezmeticirea din somn am văzut în cameră, pe peretele din față, un mic desen monstruos ca atunci - e vorba tot de o dimineață, îndepărtată deja - când mama și-a dat ultima suflare... Nu credeam că viziunea aceea să mă mai preseze vreodată, dar ea, pare-se, cu aparițiile ei surprinzătoare, neanunțate, era dispusă să mă urmărească până la sfârșitul vieții. Când, ceva mai târziu, m-am întors cu ziarele cumpărate de la chioșc, mă trezesc că sună telefonul. Era un aparat, recent cumpărat, moden, roșu, lucios. Ridic receptorul, de la celălalt capăt al firului nu răspunde nimeni. Pentru moment mă liniștesc, dar numai pentru moment, căci după vreo trei, patru minute, supărătorul țârlit al aparatului mă pune în alertă din nou. O voce groasă de femeie, posibil o bețivă, o toxicomană, mă ia hotărât la beșteleală ... "Te crezi un mare meșter în ale scrisului. Te-am citit cu atenție. În tot ce predici nu e nimic esențial despre viață, despre destinul bietului om. Spui doar lucruri ușoare, bagatele, la îndemâna celei mai banale profesoare de liceu. Ar trebui pentru spălarea propriului obraz să declari pe unde poți - ziare, radio-televizivune - că ești o nulitate înfumurată, și să promiți, sub jurământ, că pe mai departe o să te retragi în propriul tău buncăr pentru a mucegai onorabil acolo!"... Firește, că după o astfel de spălătură dar și după vedenia din cursul dimineții, n-am mai putut face altceva decât să mă culc pe primul divan întâlnit în cale. Bineînțeles, cu somniferele de rigoare. Dacă în timpul somnului n-aș fi avut nici un vis ar fi fost bine, i-aș fi mulțumit plin de recunoștință Celui de Sus, dar n-a fost să fie așa ... Când m-am trezit mi-am amintit totul până la ultimul detaliu... Camera în care dormeam, cu nici un amănunt schimbat în ea, și-a mărit dimensiunile de vreo 30 de ori. Semăna pur și simplu cu o piață sau cu un teren de sport de talie mijlocie. Eu de la un anumit moment nu mai dormeam ci stăteam în capul oaselor pe divanul pe care vroisem să mă odihnesc. Un aer neobișnuit plutește în imensa încăpere, marea ușă se dă la o parte și avansează înspre centru vreo șase inși cu prapori, trei sau patru preoți, urmați de un coșciug purtat pe umeri de niște bărbați puternici. În spatele lor o droaie de jelitori, toți cu fețele congestionate, cu ochii în lacrimi. Vreau să mă ridic de pe divan dar nu pot, preoții încep o slujbă, doi dintre îndurerați descoperă sicriul. Slujba curge nu știu cum, zeci de lumânări se aprind instantaneu, cădelnițele cu tămâie se îndreaptă înspre mine. Din mulțime o voce aproape că strigă ... "Să-l punem odată în ladă și să terminăm căci ne prinde seara"... Despre mine e vorba, îmi șoptesc, e o chestiune de secunde și mă vor înșfăca... Nu pot să mă mișc de pe divan orice aș face, nu pot să mă mișc dar, iată, că nici nu mai trebuie s-o fac, căci tavanul încăperii se deschide și de sus, un ochi mare, strălucitor, mă ridică înspre el... Dar ziua de joi, lunga zi de joi, pentru mine încă nu se terminase. Voia cu tot dinadinsul să-mi prezinte, în continuare, coada ei lungă ce se înfunda adânc în întunerecul ce urma să facă trecerea înspre ziua următoare. Orele după amiezii începuseră să cadă în abisele din care nu mai era cu

putință să revină vreodată. Zbuciumul ceasurilor matinale și ale amiezii era înlocuit acum de o potolită scurgere a timpului pe canale vag sonore. Prin miile de apartamente ale orașului, se trecuse la banala dar neprețuita siestă, sforăitul ușor, pufăitul cu intermitențe, tramvaiele circulau deja mai goale, prin parcuri era momentul câinilor scoși la plimbare și al celor mici, supravegheați în joaca lor, de adulți, nu arareori, posaci. Cu mine, însă, se întâmplă ceva absolut special ... Văd, scrise cu litere mari, pe zidurile blocului de vis-a-vis, tot felul de informații, privitoare la starea organismului meu. Citesc, spre exemplu, cu stupeoare, următoarele: "Aveți glicemia mărită, domnule scârța pe hârtie, și ar trebui fie să consultați medici buni, fie să vă schimbați radical regimul alimentar. Supe slabe, zarzavaturi, fructe nezaharoase și câtuși de puțin cafele dulci, torturi de ciocolată sau sandvișuri uriașe cu șuncă, ouă, cașcaval"... "Ochiul stâng îți va slăbi, maestre, cât de curând, peste măsură, va fi o piesă defunctă pentru Măria Voastră, un fel de prună semi-putrezită, dreptul, va rămâne, însă, în continuare, puternic, un far chiar, și ai să vezi foarte des cu el Turnul Babel, imagini din Potopul lui Noe, secvențe din războiul de 100 de ani, masacrele de la Cressy și Poitiers, și multe altele de care și tu și cei din jurul tău se vor minuna"... "După vârsta de optzeci de ani, căci o vei prinde, vei deveni pentru oamenii simpli un permanent pretext de râs, să zicem un "caraghios al cartierului", iar pentru savanți, pentru cei ce cugetă asupra destinului ființei umane un subiect de studiu, "un caz", asupra căruia cu o curiozitate amestecată cu panică se vor apleca. O să ajungi atunci, din omul normal care ai fost la dimensiunile unui spray sau ale unei doze de Bergenbier. Te vei mișca, vei vorbi, vei cere de mâncare, vei emite în continuare păreri inteligente, dar nimeni nu te va putea scăpa pentru restul zilelor, de dezonorantul statut de conservă"... Cam agasantă, totuși, această zi de joi... Poate ar fi trebuit pentru a ieși din fumurile ei, să-mi părăsesc apartamentul pentru câteva ore, să mă smulg conștient, prin proprii puteri, din micul iad ce prinsese consistență acolo. Ca variantă de aerisire, de căutare a unei atmosfere normale, ar fi fost o plimbare pe jos până la gară. Traseul lung de circa patru kilometri, mi-ar fi luat, parcurs într-un ritm blând, cam cincizeci de minute, cel mult o oră. Ca puncte "interesante", pentru locuitorul unui oraș aproape fără nici o personalitate, monoton, cenușiu, pe itinerarul evocat, ar fi fost vreo două mici parcuri, un pod de fier arcuit peste un râu tulbure, gălbui, în sfârșit, peisajul gării, ca atare, sărăcăcios, aparținând, parcă, altui secol, cu săli de așteptare mizere, cu o mulțime de călători derutați, cu peroane pe care o figură, cu adevărat nobilă, ar fi fost aproape imposibil să întâlnești. O altă variantă plauzibilă de relaxare, de regăsire cât de cât a unui echilibru sufletesc, ar fi fost grabnica vizitare a grădinii zoologice. Cum s-ar spune, un salt, evident înapoi, printre altele și înspre strămoșii noștri patrupezi. Un troleibus, pe un traseu deloc întortocheat, m-ar fi dus în nici zece minute acolo. Vara, mai ales, grădina era un rai pentru copiii sub zece ani și, curios, pentru bătrânii de ambe sexe, ce păreau a fi trecuți bine de șaptezeci de ani. Maturii, vreau să zic, oamenii aflați în plină putere, măcinați încă de ambiții, cu dorința performanțelor vie în suflete, se arătau mai rar pe aleile "zoo"... Relația mea cu

acest obiectiv turistico-popularo-științific era, aş putea spune, complexă. Primele emoții, primele reglementări în haosul meu interior își făceau simțite prezențele când mă aflam la câțiva metri de poarta de intrare. Un aer rece de istorie defunctă, cu irradiații care totuși te pătrundeau, îmi agita imaginația care alerga de la copacii de câțiva zeci de metri înapoi, spre timpul caretelor, al înaltelor vizite aristocratice, al venirii, aici, în grădină, pentru câteva ore a Împăratului Franz-Iosef însoțit de kronprințul Frederic și de doi distinși oficiali luxemburgezi. Stâlpii de cărămidă protejați de o tencuială multiplu cariată, la baza cărora nu de puține ori se ușurau câinii, fuseseră, fără îndoială, martorii apariției aici a contelui de Moscova, Arkadi Petrovici Stuparov, rămas în memoria timpului pentru darurile făcute amenajamentului dar și pentru relația sa specială, cu sectorul șerpilor cărora le cânta, cu sferturile de ceas, din balalaică. Ori de câte ori mă duceam să vizitez grădina pe care, de altfel, o cunoșteam ca-n palmă, nu mă abăteam de la regula căreia îi dădusem numele "de la mic la mare"... Începeam, deci, cu sectorul șoareci albi și bruni, șobolani autohtoni și scoțieni, aceștia din urmă, cu gâtul și coada puțin țepene, având comportamente bizare când cineva se uita mai mult de un minut la ei. De la șoareci treceam fără grabă la iepuri, veverițe și mai apoi la vulpi. Teama pură, teama amestecată cu agilitatea, și viclenia primară le aveam pentru câteva momente în față. Urechile iepurilor păreau a fi antene mai sensibile decât toate aparatele de ascultare folosite de aliați în cadrul operațiunilor mamut din Normandia, iunie, 1944. Veverițele cu salturile lor explozive, mă trimiteau înspre marii trapeziști ai circurilor ce nu arareori își făceau demonstrațiile fără plasă, cu riscurile de rigoare, în timp ce vulpea cu botul ei ascuțit, cu ochii negri, ușor cețoși, mi-l aducea cel mai frecvent aminte pe un anume unchi al meu, aflat cronic în crize materiale, mereu obligat să inventeze pretexte pentru a îndrăzni din stânga și din dreapta, să ceară bani ... De la patrupedele mici, sperioase, unele dintre ele provocatoare de o oarecare silă, mă îndreptam întotdeauna înspre patrupedele mari, tolerante cu omul, ba mai mult chiar, lăsându-se agresate de el, sacrificate. Caii, prin exemplare de excepție, erau destul de generos reprezentați în grădină existând nu mai puțin de patru areale, îngrădituri care le aparțineau doar lor. În continuare, în numai două "separeuri", pe o suprafață verde, ușor în pantă, se preumblau, printre vreo cinci câpițe mari de fân, boi, vaci autohtone, elvețiene, olandeze și ..., bineînțeles câțiva tauri, aceștia din urmă fiind totuși separați de semenii lor mai pașnici printr-un gard înalt, prevăzut cu câteva porți. De regulă, boii masivi, asediați de muște, rumegau la umbră părând a fi indiferenți la toate mișcările posibile din jur. Îți venea să rostești, privindu-i, fraza arhicunoscută: "Stai ca un bou și de nimic nu-ți pasă"... Nu departe de ei, pentru o netulburată odihnă, adeseori în apropierea propriului bălegar, se lăsau jos, cu toată greutatea corpului, și vacile. În spațiile vecine taurii erau mai agitați. De sub pânțele le ieșeau când și când penisurile ascuțite ca niște săbii. Îi vedeam, urmărindu-i minute în șir, și în posturi de masculi fecundatori și de victime cărora pentru darea ultimei suflări li se aplicau, crud și primitiv, lovituri de topor în cap. Dar una peste alta caii, boii, vacile, taurii mă trimiteau cu gândul prin deșerturile arabe, prin

gospodăriile rurale romane, din vremea lui Vergilius și Horațius, pe drumurile de țară românești având vechimi biblice, prin arenele pline de urlate și excese ale coridelor spaniole. Mă mai gândeam uneori, în grădină fiind, că înjunghiind brusc un bou, ai putea vedea pentru câteva minute țâșnind din el adevărate cascade de sânge, că poftind, aberant, excentric, o vacă într-un salon, fie, în fața decorului neprevăzut, ar mugi nedumerită, fie, fără a emite nici un sunet, s-ar apuca să rumege o perdea sau o față de masă, indiferentă la grandoarea firmelor care le-ar fi produs. Dar dacă unul dintre caii ce-i aveam în față, ar fi fost lăsat o noapte întreagă, în părăsire, pe scena turnantă a lui Balșoi Teatr?... dar dacă taurul cel mai prestant, pentru a nu-l uita nici pe el, ar fi fost impulsionat să circule în singurătate, tot o noapte prin celebra Scala din Milano?... Ce s-ar fi întâmplat atunci?... De unde îmi veneau totuși, aceste gânduri năstrușnice, cu privire la niște patrupeze de la noi comune, de mult domesticite, cu care făceai aproape ce vroiai?... Mai mult ca sigur că o contribuție, nu dintre cele mai neînsemnate, la tulburarea minții mele, a avut-o și societatea socialistă multilateral dezvoltată, cu toate ramificațiile ei, la a cărei edificare a trebuit să pun umărul în jur de 15 ani. Mereu ceva nu se putea, cozi, certuri, beznă, frig, lozinci, defilări, suspiciuni, televiziune două ore, minunata noastră patrie, minunatul nostru popor. Cei Doi peste tot, servii lor pretutindeni, Tovarășe P. vorbiți cam multe, supunere, liniște, culcări cel târziu la ora zece seara"... Posibil să mai fi contribuit la fanteziile de mai sus, și minciunile rostite timp îndelungat în cadrul orelor de istorie ce le predasem prin școli de toate nivelele. Obsedanții Mircea, Ștefan, Iancu, Vlad, Mihai, ridicarea cu obstinție a lor la rangul de factori decizionali în istoria Europei, clatină în cele din urmă mințile celui ce se înhamă la atari operațiuni... Și mă gândesc că perturbator de rațiune nu e exclus să fie și produsul numit "Temasta", pe care de nu știu câtă vreme mi-l administrez pentru a obține un somn nocturn ce nu depășește niciodată patru sau cinci ore. Dar uite că în cadrul "tulburărilor" era să-l uit pe colonelul Ploaie... El, oare, ce efecte o fi avut asupra mea?... Mic de statură, cu pieptul lat și gâtul scurt părea într-o primă instanță un hamal dintr-o gară obscură, gata pentru niscăi bani să te care și pe tine, posesorul geamantanelor... Privit din alt unghi, colonelul Ploaie putea fi apropiat de acei câini lupi cu căutăture candidă când sunt în regim de relaxare, de dat din coadă, dar care devin feroși atunci când se află "în misiune". În dialogul susținut cu mine ipochimenul cu grade mari avea de lucru în sensul că trebuia să mă sperie într-un anume fel pentru a renunța la cererea mea de a pleca în străinătate. Tonul lui era interesant de urmărit, salturile acelui glas, ușor înfundat, de la potolite accente grave până la prelungi stridente (de registru acut...). "Prin urmare insistați, credeți că dincolo veți fi așteptat cu flori, nu cunoașteți deloc femeile, e plecată deja de un an ... și brusc țipete, răcnete ... trebuie să ne scăpăm de trădători, ați mâncat pâine românească, să-ți fie rușine pentru tot ce vrei să faci, o să pleci greu de aici, Ploaie ți-o spune"... Erau anii de agonie ai unui regim infernal. Peste tot, parcă, ploua cu colonelul Ploaie multiplicat de zeci de mii de ori. Mă ținusem tare în fața lui dar o dată ieșit în stradă am simțit dimensiunile pustiului prin care pășeam. Milițieni peste tot, mașini cu perdele la

ferestre, lume puțină pe bulevarde, chipuri posace, biserici ale căror turnuri păreau adevărate gâturi de girafe. Trebuia să ajung cumva acasă în provincia mea, după spălăturile amenințătoare ale colonelului. Am luat înspre partea de vest un accelerat ce pleca din Capitală, din Gara de Nord, la orele 14. Nici nu s-a urnit bine trenul din loc că a și început să plouă. Picături mărunte alunecau pe geamurile vagonului și printre ele, desigur, obosit de ceasurile precedente, îl vedeam pe Ploaie omul, gradatul, "patriotul", gata să-și înfigă colții în spatele meu... Finalul vizitelor la grădina zoologică îl constituia întotdeauna popasul făcut în dreptul "animalelor mari", afro-indiene, cu forță musculară ieșită din comun, cu mușcătura nu arareori fatală... Familia de tigri bengalezi Alfred și Fănica, de lei africani Leopold și Afrodita și de elefanți indieni Rupert și Constantina. Curios, nu aveam niciodată reveriile junglei, privindu-i, nici ale unor vânători pline de riscuri ori ale instalării unor capcane însoțite inevitabil de emoțiile unor pânde prelungite. Mă fascina în primul rând la aceste fiare puternice, ucigașe, faptul că acceptau alimente ce puteau fi găsite în camera aproape a oricărei gospodine. Astfel Alfred, tigrlul, în ciuda colților săi impozanți, mânca cu vădită plăcere tocane de cartofi, varză "a la Cluj", supă de calarabe. Fănica, tigresa, în pofida mârâielilor și a unor parade ce voiau să sugereze ferocitatea, accepta papanășii, orezul cu lapte, plăcintele cu jumere și mărar. La rândul ei perechea de lei, atât de des fotografiati, pictați de feluriți artiști, pretindeau uneori prin urlete de-a dreptul grotești, tainul de carne sângerândă, hălcile de zeci de kilograme dar acceptau, ba s-ar fi putut spune, chiar doreau și o hrană de funcționari de primărie cum ar fi clătitele, diversele supe cu găluște, de perișoare, de legume sau pireurile de cartof cu ochiuri. În ceea ce-i privea pe soții elefanți era un deliciu să-i vezi, mai ales când erau constipați, cum lichidau litri întregi de zeamă de morcovi sau de varză. Dar fiare mari, băutoare de sânge, unele dintre ele, desigur, mai văzusem. Bunicul din partea mamei al cărui chip, din păcate se ștergea treptat din memoria mea, cam o dată la patru luni, la grădina zoologică din Hamburg, mă plimba pe lângă cuștile leilor, tigrilor, leoparzilor, elefanților. Unchiul Armstrong din New-Orleans, făcea la fel când pentru două-trei săptămâni îl vizitam. Ca să nu mai spun de un alt "oncle", Alioșa, stabilit în inima Siberiei, care-mi oferea plăceri și mai mari, urcându-mă într-o sanie trasă de cai, câini și reni și transportându-mă până la marginea taigalei, unde își făceau apariția temuții tigri siberieni. Ceea ce mă determina, însă, să acord prioritate fiarelor de la grădina zoologică din orașul meu era ceva cu totul aparte și anume "nota specifică" a "vânturilor" pe care le trăgeau... Fără îndoială mirosurile nu interesează aici. Paznicul, un caucazian bun vorbitor de limba română, mituit, de altfel, de mine, mă anunța, - era vorba de o zi anume, de o oră precisă în cadrul zilei - când urmau să aibă loc nu "focuri izolate" ci "explozii" concertate. Îmi luam întotdeauna atunci cu mine casetofonul "Keyson", un aparat extrem de fin pentru înregistrări... La momentul potrivit, parcă înțelese, perechile de fiare își abandonau orice fel de îndeletniciri și ieșeau din cuști în țarcul ce-l aveau la dispoziție. Se aranjau într-un anume fel după care la un semn începeau bubuiturile ce durau minute în șir... Fondul lor sonor era același, o

îmbinare de bâm... bâm... bâmuri ... și poc... poc... pocuri ... dar interveneau în partitură pe lângă violențe și note mătăsoase, anumite moliciuni, nuanțe chiar duioase pe care nu știai cum să ți le mai explici. În ciuda tonurilor amestecate forța vânturilor era mare. Rupert, cu bum-bumurile sale a spulberat odată un cuib de berze de pe coșul unei case apropiate de grădină, Fănica, tigroaica, a îndoit până la pământ, cu emanațiile ei, mai mulți puieți de brad. Leopold, leul, cu torpilele sale, reușind să spargă o parte din geamurile clădirii consulatului nord-coreean. L-am interogat pe paznicul caucazian și în legătură cu pozițiile adoptate de fiare în timpul canonadelor... "Vă dezvălui un secret", mi-a spus el... "Tigresa își întoarce fundul spre primărie, elefantul spre prefectură, leul, pe direcția fostei case a prieteniei româno-sovietice, leoaica preferă să ia în țintă hotelul "Metropol", rezervat președintelui țării când vizitează orașul, perechea elefantului Rupert, Constantina, își trimite favorurile gazoase pe direcția Tribunalului Național Anticorupție"... "Dar uneori țințele se mai schimbă", mi-a spus în încheiere, paznicul caucazian... Și, în sfârșit, după animale, după spectacolul oferit de ele, un ultim punct de atracție al grădinii zoologice... Pomul. Aflat atunci când vroia să mi se arate lângă mormintele lui Aladar Zoltan, întemeietorul așezământului și al ultimei sale soții Miryam Vesdoh, originară din Gabon și care pisicilor și curcilor lui Aladar, animale de primă donație, le adăugase întâiele maimuțe mici și mijlocii și primii șerpi veninoși. Pomul, când îmi lipeam urechea de scoarța lui, ce uneori avea luciri de abanos, îmi șoptea... "Nici nu e chiar atât de rău pe lumea asta, fii liniștit, ceea ce e de înțeles, ai înțeles"... Alteori când mă apropiam de el din trunchiul lui se ivea o oglindă și mă vedeam în ea plutind pe ape, zbătându-mă să ies din vârtej de aburi, ascultând zvonuri vagi ce răzbăteau din îndepărtate văi. Pomul, pe care-l simțeam ca pe un frate mai mare, mi-a spus în nu știu câte amurguri... "N-am să te las singur pe cărările întortocheate de care te apropii". Mă chinuia într-un anume fel această zi de joi, împingându-mă cu mâinile ei lungi, slăbănoage să ies din casă, să mă angajez măcar într-o plimbare. Grădina zoologică, lumea de acolo, animalele, poate Pomul, păreau a fi ținta cea mai nimerită. Mă hotărâsc să plec, încep să mă îmbrac, într-un anume fel sunt mulțumit că mai pot lua o hotărâre. Dar chiar când să ies pe ușă sună telefonul... "Aici, Tavius, Tavius poetul, mă auzi?.. Da, răspund, te aud chiar foarte bine... Ești invitat la zilele "Reflex", atunci ...atunci... și atunci ... Mă bucur, dar unde se țin? ... La Hercules Baad, Băile Herculane, dacă vrei, în mijlocul unor păduri străvechi dar încă frumoase... Să vii neapărat, te așteptăm... Da, Tavius, o să vin, răspund...

Corneliu CRĂCIUN

CRUCEA ȘI CASCA

Ori de câte ori trenul se apropia de Oradea, venind dinspre Brașov, copilul se apropia de geam și privea afară. Știa că atunci când mai aveau vreo jumătate de oră de parcurs, se apropia de locul pe care-l recunoștea, de mult timp deja, de fiecare dată, trezit după somnul chircit, cu întreruperi, din timpul nopții de călătorie. Seara se urcau în tren, în gara veche, aducând a clădire în ruină, din care ferestrele ca niște ochi mari, holbați nefiresc și ridicol spre ceva știut numai de ele, păreau să aibă viață. În rest, intrarea, scările, casierele, mișcarea călătorilor erau inexpresive, fără formă și mai ales, moarte de secole. Era ca și cum cineva ar fi risipit un praf cenușiu, care cuprinsese totul și nimic nu mai putea ieși din strânsoarea lui. De fiecare dată când intra în gară, își aducea aminte de basmul cu vrăjitoarea care-i împietrise, rând pe rând, pe toți care încercau să ajungă la Lacul de Cristal: prinți, servitori, cai, laolaltă oameni serioși ori puși pe ghidușii, îndrăzneți ori fricoși și de umbra lor. De aceea, când intrau în semiîntunecimea trenului nu era deloc speriat; dimpotrivă, luminile slabe, răsărind din loc în loc, îi păreau mai vii și chiar mai colorate decât becurile sinistre din gară. De obicei, se cuibărea într-un colț al compartimentului, dacă așa ceva era liber, sau rămânea la locul lui, într-o poziție rigidă, aproape drept, nefiresc de verticală, și adormea repede, mișcat de tremurăturile trenului și încălzit de amintirea cărții cu poze lăsate acasă, la Beiuș, unde aveau să ajungă abia a doua zi, pe la amiază, după ce schimbau trenul la Oradea, și lua un altul, nu așa de zvăpăiat, care, văzut la cotituri, dădea impresia unei omide pornite într-o acțiune fără rost și cu o destinație la care nu va ajunge niciodată. Știa de ce e casca acolo: fusese a unui soldat care murise, un soldat dușman, le-a spus la școală și tovarășul învățător. Un soldat german. Se uita la ele, la cruce și la cască, și nu înțelegea ce se întâmplase de erau acolo.

Într-o dimineață – era pe vremea când nu apucase să învețe cititul – cum s-a trezit, a mârâit ceva, firește, neinteligibil, s-a dat jos de pe bancheta unde se încovrigase în timpul nopții și s-a uitat pe geam. Se anunța o zi frumoasă, lumina părea că năvălește de peste tot: din înalt, din stâlpii de telegraf, din salcâmi de la marginea drumului de țară, din iarba pleoștită sub puterea soarelui din zilele de dinainte. N-avea ceas, dar nici nu-l interesa ce oră e, de altfel nici n-ar fi știut să socotească orele; destul că era lumină, că putea să se uite și să se joace cu stâlpii care dispăreau în urmă, fără să aibă timp să-i rețină, să-i numere până la patru (patru picioare are masa, tot patru are vaca), să le vadă trunchiurile noduroase uneori, alteori zvelte ca niște lujeri de crin. Se treziseră, poate de mai multă vreme, rândunicile și acum se așezaseră încântate și gălăgioase pe firele de telegraf și-i părea că se uitau la el, amuzate de părul lui ciufulit, care nu se cumințea nici sub mașina de

tuns a frizerului, decât dacă-l tăia aproape de rădăcină, ceea ce lui nu-i plăcea și de aceea făcea scandal când trebuia să meargă la frizerie, de unde ieșea – era sigur de asta – deformat, el își spunea urât și nesuferit, cu o față de parcă nu mai îndrăznea s-o scoată în public, adică între cei patru-cinci copii care formau cercul lui de prieteni, decât după câteva zile. Trenul trecuse acum un pod, nu prea mare, dar atât cât să facă un zgomot de parcă s-ar fi prăvălit tone de fier peste alte tone de fier și s-ar fi luat la harță, ca niște câpcăuni metalici, nervoși și hotărâți să lupte până când dușmanul va cădea. În fața ochilor încă somnoroși se întindea acum o suprafață domoală, cu ridicături mici din loc în loc, ca niște mușuroaie de cârțițe mai crescute. În dreapta, destul de aproape de linia ferată, trebuie că era o vale, fiindcă apăreau două linii paralele de sălcii, dar o vale contorsionată, zăpăcită, o lua când mai la stânga, când mai la dreapta, la un moment dat dădea impresia că se răzgândește să meargă mai departe și atunci sălciile formau un cerc în jurul apei, pentru ca imediat să se desfacă, îndepărtându-se brusc de linia ferată, dar, câțiva metri mai încolo, să-i pară rău de ceea ce făcuse și să se reîntoarcă. A descoperit locul de departe. Valea se îndepărta ușor de linie, cât să lase liberă o suprafață ca o curte, iar în mijloc era o cruce. Deasupra unei movili acoperite cu iarbă joasă, mătăsoasă, fluturând ușor ca pletele unei femei. Ca părul femeii pe care o văzuse înainte de a ajunge la gară, care zâmbea unui tânăr și-i zâmbise poate și lui, atunci când mama îl trăsese de mână ca să se miște mai repede, că, altfel, vor pierde trenul. Bucla pe care-o făcea aici valea aproape că închisese locul ca un gard, așa că, probabil, nici nu putea fi văzut din altă parte decât dinspre tren, pentru câteva secunde. Cândva, văzuse mai multe cruci într-un singur loc. Îi spusese că e un cimitir, adică un fel de casă pentru cei care au fost și nu mai sunt. Nu prea înțelegea lucrurile acestea, de aceea n-a mai întrebat, pentru că cei mari se supără dacă-i întrebi prea multe. Iar în ziua aceea avea de câștigat o înghețată, așa că a renunțat la orice întrebări în schimbul globurilor reci, colorate și gustoase după care tânjea. Dar aici era o singură cruce, parcă rătăcită din locul acela unde sunt mai multe și unde e tăcere, și iarbă multă, mare și unduioasă. Unde de poți juca de-a v-ați ascunselea, dacă ți se dă voie. Dar cum nu era nimeni căruia să-i ceară voie, nu s-a jucat. Și nici nu avea cu cine. Pe cruce era o cască, mai văzuse așa ceva în spatele grădinii în care se zbenguia cu ceilalți. Fuseseră ale unor soldați care le pierduseră, așa gândeau toți, până și Răducu, despre care știa că la toamnă va merge în clasa I. I-ar fi plăcut să așeze una pe cap, dar când le-a spus celorlalți ce vrea să facă, aceia s-au speriat și l-au pârât. A venit mama care a luat casca, a pus-o undeva, unde numai ea știa, pentru că de atunci nu a mai văzut-o. El a recunoscut-o acum și nu-și dădea seama cum reușise mama să ajungă până aici, să pună casca pe crucea aceea și să vină înapoi.

Noaptea trecuse cu greu; acum mai rămăseseră câteva stele, suspendate din loc în loc, dispărând treptat ca într-un joc lent de-a v-ați ascunselea. Adineauri, deasupra copacului din dreapta, pâlpâiau câteva stele, aveau o lumină nefiresc de clară, uneori păreau că se sting, dar, când să fie absorbite de alburii care se apropia de dincolo de deal, reveneau, la fel de tăcute și de luminoase.

Zâmbi greoi, dureros, când își aminti că de demult, într-o altă lume și într-o altă viață, văzuse în tufișurile din apropierea casei sclipind ciudat niște lumini, minuscule, parcă pornite în joacă. „Așa sunt și stelele, ca niște licurici. Sunt semne de viață, chiar și atunci când pretutindeni e întuneric”. Stătea cu spatele rezemat de trunchiul copacului, cu coaja zgrunțuroasă, crăpată, ca un obraz bătrân, stăpânit complet de riduri. Sângele încetase să-i mai curgă, se încheiase; se gândea că nici nu mai era roșu, poate acum devenise negru, iar vederea lui l-ar fi neliniștit, ori poate l-ar fi îngrozit, așa cum te înspăimânți când vezi ceva străin și neașteptat, față de care trăiești oroarea și teama. Câtă vreme fusese noapte nu avea cum să-l vadă, nu-și vedea sângele să știe dacă roșu sau negru. Iar la dimineață va fi altceva, cu totul altceva. Întinse mâna jos, mai trebuia să mai aibă ceva în ploscă, nu mai băuse nimic de când căzuse. Dădu peste iarba mătăsoasă; începu s-o mângâie, ușor surprins, duios, cum ar fi mângâiat părul unei femei blânde. Ilse avea așa păr, blond, ușor; își încurca degetele prin părul ei și ea nu zicea nimic, doar murmură cu un glas pierdut, de cântare monotonă, cu accente tragice nelămurite, cutreierate uneori de încântare reținută. Din când în când se întorcea spre el și-l chema, ca și când ar fi fost undeva departe, chiar foarte departe. „Horst!” Ori de câte ori îl chema, îi pronunța numele o singură dată, apoi tăcea, ca și când ar fi așteptat ca el să răspundă la chemarea ei, dar el nu făcea nici o mișcare și nu scotea nici un cuvânt, ca nu cumva ea să se sperie de mișcare ori de cuvinte și s-o piardă. Dădu de ploscă și o duse cu greu la gură. Apa îi făcu bine, stelele păreau să-și fi încetat joaca – ori poate nici nu fusese joacă, doar ochii lui înfierbântați nu mai erau în stare să înregistreze stabilitatea lor. Într-adevăr, acum, când dispăreau, dispăreau pentru a nu reveni în alt loc sau tot acolo, și cerul întreg se coloră într-o culoare păstoasă, alburie. Își dădu seama că, dacă se uita în sus, nemișcat, cu privirea agățată insistent de vreo lumină, durerea se difuza în întreg corpul, atenuată, în picior, în piept, în mâini. Aluneca din locul în care intrase glonțul dintr-o dată, în direcții nenumărate, întâlnea în calea ei obstacole de care se lovea cu violență, să le împrăstie ori să le perforzeze și, când le depășea, se desfășura în lungul și în latul corpului, scăzută ca intensitate, dar continuă, așa cum apele unui râu inundă luncile din apropiere, tenace, implacabil și fără să-ți dai seama dacă le urmărești cu ochii. Îl durea spatele de timpul îndelungat în care stătuse rezemat de coaja tare, ridată, noduroasă a copacului. Ar fi vrut să se desprindă de el, dar atunci simțea cum se rupe de stele, cum durerea devine atroce în tot corpul, cum e invadat de milioane de furnici, masive, negre, care-i rup din carne cu mandibule metalice, grosolane, ieșite din mâna unui meșter care nu-și finisase lucrarea. Lăsa mâna dreaptă jos, așa, fără nici o intenție și dădu peste un smoc de iarbă, țepăn, cu firele încheiate de sângele curs din rană. Se scutură plin de oroare și-i păru rău pentru sângele lui, dar într-un fel detașat, ca și cum ar fi fost al altcuiva și era obligat, omenește, să se intereseze și să regrete pentru ceea ce se întâmplă rău celuilalt, îi păru rău pentru smocul de iarbă, pentru noaptea care se duce, pentru stelele care sunt atât de departe și pieritoare, și nu mai avea cum să le atingă cu mâna, pentru Ilse, pentru iarna care va veni și de care va fi atât de departe.

Îi plăcea iarna mai mult decât orice pe lume. O aștepta cu înfrigurare, căutând

apropierea ei în semnele toamnei, exultând în fața zăpezii, căutând frigul și lăsându-se copleșit de el ca de o imensă bucurie generală. Când era supărat pentru ceva, când eșua lamentabil și inexplicabil într-o încercare, o iarnă anume îi venea, adesea, în memorie. Cea mai formidabilă iarnă a copilăriei lui! Iarna de care nu avea să se despartă nicicând și care acum, aici, îi apărea în toată splendoarea desfășurării ei, așa cum nu-i apăruse niciodată. Plecase de-acasă spre lăsarea serii. În amestecul de lumină și întunecime, când totul era acoperit de zăpadă: pământ, trotuare, copaci, case, peisajul părea din altă lume, o lume metalică, elegantă, impunătoare, absorbantă; avea o răsuflare a lui, ritmică, înceată, ușor melodioasă, care-l pătrunse de îndată și se opri din cauza ei, s-o primească adânc, să-i simtă puterea în obraji, în picioare, în mișcări și în ochi. Puținii trecători grăbiți să ajungă la ale lor sau nu-i dădeau nici o atenție, sau îl priveau fugar și ușor surprinși, dar nicicum interesați de zăpadă stăpânitoare și imensă. Nu i-a văzut și când a făcut primul pas în întinderea albă a rămas înmărmurit. Era un platou bine cunoscut, din atâtea dați ale plimbărilor și rătăcirilor lui, acolo unde râul ce traversa orașelul făcea o buclă; acum arăta cu totul altul, necunoscut, un alb cotropitor și nici o urmă nu arăta să fi trecut cineva. La marginea dinspre stânga a platoului era drumul, și alături trotuarul. Acestea se lăsaseră călcate în picioarele oamenilor și ale animalelor de peste zi, dar locul acela, atât de aproape de ele, rămăsese neatins. Sau dacă fusese cumva, întâmplător, zăpadă proaspătă restituisese albul și puritatea. Curat și nesfârșit, ca și când ar fi pornit din cer și s-ar fi terminat urcând în cer! Brusc, orașul își opri orice zgomot și mișcare. Trecătorii nu mai apăreau sau nu-i mai vedea el; zgomotele vieții încetaseră sau nu mai exista viață. Intră în zăpada întinsă, ca un însetat într-o apă răcoritoare. Simți chemarea zăpezii și începu să alerge încolo și înapoi, ca într-un dans frenetic al unor posedați, nu mai existau în tot acest univers decât el și zăpada, prin care alerga, deasupra căreia zbura, poate nici n-o atinsese niciodată cu adevărat, poate el însuși nu mai era cine era, devenise zăpadă. N-a știut niciodată cât au durat căutarea, joaca și zborul, dar noaptea, când s-a trezit, fermecat încă de ceea ce se întâmplase în timpul serii, s-a gândit pentru prima dată în viața lui, la moarte. Auzise vorbindu-se până atunci despre ea, văzuse moartea chiar de aproape, dar nu se oprise niciodată asupra ei, nu se întrebese de ce mor oamenii și când mor. În noaptea aceea s-a gândit prima dată că dacă el va muri, va muri și zăpada deodată cu el, va muri și orașul alb. Nimeni nu va mai ști cum arăta platoul sub zăpadă. Nimeni nu va ști că el singur a zburat, sus de tot, aproape că atingea cerul cu mâna.

Și cerul acela, și orașul, și zăpada au rămas undeva în urmă de tot. Câtă vreme a zburat din nou deasupra zăpezii sau a renăscut din zăpadă n-a mai simți nici coaja aspră a copacului, nici durerea dispersată perfid în întregul corp, nici zvâcniturile rare ale rănii. Se simțea ca și cum intrase în starea în care se află un corp pregătit pentru operație și supus unei anestezii generale. Acum, durerile reveniseră cu tot mai multă forță, se înapoiau din corp ca să se localizeze în jurul rănii.

Se făcuse lumină de-a binelea; era o lumină grea, ca și când ziua începea, devreme, să-și lepede poverile. O lumină albă cuprindea totul: linia ferată dinspre care venise, copacul, iarba, casca. Era casca lui, o aruncase din cap la puțină vreme

după ce-l lovise glonțul. Nu era prea departe de el, dacă ar fi întins mâna ar fi putut-o ajunge. Ce rost avea? Și trunchiul, și coroana copacului i-ar fi ținut umbră, dacă soarele – ca de vară târzie – devenea prea puternic. Deși renunțase s-o aducă mai aproape, rămase cu privirea ațintită asupra ei, o privire caldă, prietenoasă, în același timp disperată, o disperare reținută, camuflată, așa cum se uita întotdeauna la Ilse. Ca femeia să-i fie alături, însemnase în interiorul căștii numele ei. Acum nu vedea semnele numelui, dar știa unde sunt și le citea din nou pentru sine, pentru copac, pentru sălcii, pentru lumina aceasta albă, ca o zăpadă nesfârșită: Ilse, Ilse... Rana nu-l mai durea și corpul se destinse ca după o îndelungă și obositoare încordare. Copacul se îndepărtă de el și, rămas fără sprijin, trupul căzu încet până când degetele ajunseră aproape de cască. Se strădui să le împingă spre ea, murmurând: Ilse...

Când cerul prinse să se coloreze într-un alb murdar, bărbatul a deschis ochii. Seara, după ce și-a ocupat locul în tren, nu vorbise nimic cu tovarășii de compartiment și, după câteva încercări zadarnice ale acestora de a-l provoca, îl lăsaseră în pace. Acum, vedea bine cum se apropie dimineața, cum negrul pământului se transforma în gri, apoi într-un verde obosit, din care părea să fi dispărut orice urmă de viață. Când regiunea îi deveni cunoscută, ieși pe culoar și-și apropie fața de geam. Mai era vreo jumătate de oră, dar nu se dezlipi de la loc. Din mișcările lui puteai ghici că nu s-ar fi mișcat nicicum de acolo, ca și când ar fi fost un loc cucerit cu greu și pe care nu era dispus să-l cedeze. Aștepta. Se făcuse acum lumină deplin, recunoștea drumul și râul, casele văzute de atâtea ori, vedea oameni grăbindu-se în dimineață, cu treburile lor obișnuite. Îi vedea, dar nici nu știa că sunt acolo, în apropierea lui. Zâmbi amar când văzu șirul de sălcii, impasibile, grave. Acum urma bucla râului. Apoi movila, cu o cruce și o cască deasupra. Pământul avea o netezime ciudată, cu toate că nu trecuse nici un plug pentru că nu avea ce face pe porțiunea aceea. Cioturi se zăreau ici și acolo, verdele alterna cu un galben murdar. Trenul se grăbea, nu-i venea să-și creadă ochilor, se prinse cu putere de bară, și-și fixă privirea într-o direcție anume, aceea pe care o știa de atâția ani. Mult timp după ce trenul trecuse, el rămase tot acolo, cu privirea în afară, nedesprinsă de ceva ce vedea doar el. Când o femeie tânără îi ceru voie să treacă, se desprinsă mașinal de la geam, nici n-o văzu, deși ea se uita insistent și molatic la el, n-o văzu că întârzie pe culoarul pustiu și nici când dispăru.

Câteva zile mai târziu, foarte de dimineață, un bărbat aprindea o lumânare undeva, de-a lungul liniei ferate, câțiva kilometri înainte de Oradea, unde râul face o buclă.

Movila cu crucea și cu o cască deasupra n-a mai rămas decât în amintirea lui. N-a povestit niciodată nimănui, nici când a ajuns matur, nici când a fost bătrân. Se va duce o dată cu el: și crucea, și casca și cel ce adormise acolo pentru totdeauna, și nimeni nu va mai ști ce a fost cândva acolo, acolo unde râul, în apropierea liniei ferate, face o buclă.

SOCIOLOGIE

Florica ȘTEFĂNESCU

STATUTUL SOCIOLOGIEI CA ȘTIINȚĂ ÎN CONCEPȚIA LUI A. D. XENOPOL

Cunoscut mai ales ca istoric, Alexandru Dimitrie Xenopol s-a manifestat la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea ca o personalitate complexă a culturii române. Spirit enciclopedic, a fost preocupat, alături de istorie, pentru care a manifestat înclinații evidente încă de pe băncile școlii, și de teorie-filozofie, economie, dar și de sociologie, literatură, pedagogie.

Pornind de la distincția făcută de Auguste Comte între sociologia statică, ce studiază starea societății la un moment dat, și sociologia dinamică, ce studiază evoluția societăților și acțiunea reciprocă a fenomene-elor în dezvoltarea lor succesivă¹, Xenopol consideră că marea greșeală a acestora din urmă este că, în virtutea faptului că esența științei ar consta în posibilitatea de a formula legi, tinde să stabilească legile de dezvoltare ale umanității. Dacă formularea de legi sociologice este posibilă în domeniul sociologiei statice, în care avem de-a face cu fapte de repetiție, în schimb, acest lucru nu mai este aplicabil pe segmentul sociologiei dinamice, unde avem de-a

Dr. Florica ȘTEFĂNESCU

Lector universitar, cu preocupări de sociologie și istorie economică a României

face cu fapte de succesiune, mereu diferite.

Xenopol consideră că singurul lucru posibil în domeniul sociologiei dinamice ar fi stabilirea succesiunii și transformării particulare a fenomenelor sociale care urmează o anumită direcție, trebuind să ajungă în viitor la un rezultat ce ar putea fi intuit. Astfel de reguli nu sunt însă legi, ci serii istorice. În locul unor asemenea abordări, ce presupun generalizări longitudinale, sociologii secolului al XIX-lea au recurs la generalizări transversale, care sunt specifice faptelor de repetiție, încercând să descopere în dezvoltare, factorul generalizator, legea. Au rezultat, în acest fel, așa zise "legi" ale fenomenelor sociale cu caracter succesiv, care nu sunt nici legi de repetiție, nici serii de succesiune, ci un amestec din amândouă. Ei au căutat să descopere același mod de succesiune a anumitor fenomene la diferite popoare, rase, triburi, căutare având drept rezultat preținse legi sociologice precum:

- **legea evoluției politice**, conform căreia, la toate popoarele, evoluția politică trece prin: anarhie, clan, trib republican, trib aristocratic, monarhie electivă, monarhie ereditară, republică (Letourneau);

- **legea evoluției picturii**, conform căreia, în toate țările unde se manifestă, această artă trece succesiv prin: pictura religioasă, pictura mitologică, istorică, portret, pictura de gen, peisaj și natură moartă (Brunetiere);

- **legea evoluției religioase**, conform căreia, toate religiile au trecut prin trei stări succesive: fetișismul, politeismul, monoteismul (Herbert Spencer, Bresson);

- **legea circulației economice**, care "s-ar produce întotdeauna în sensul substituirii unei mărfi speciale, ca monedă pentru toate mărfurile: de la moneda metalică la moneda marfă; de la o monedă din metal cu o amprentă convențională, la moneda din metal cântărită; de la biletul de bancă la moneda metalică; de la plata prin simplu virament (clearing - houses) la biletul de bancă" (De Greef - Les lois sociologiques). Referitor la această formulare, Xenopol nu o consideră o lege, fiind vorba în conținutul ei doar de perfecționarea treptată a instrumentului de circulație, de imitarea exemplelor profitabile, de progres, imitat de la un popor la altul.

- **legea evoluției proprietății**: "o fărâmițare treptată a domeniului la început comun, apoi o mișcare inversă, de concentrare a parcelelor în mâinile unui număr redus de mari proprietari" (Letourneau - *L'Evolution de la propriete*). Sfârșitul secolului al XIX-lea arată că această "lege", aplicabilă în Anglia, a fost infirmată de Franța, Germania, Italia, unde proprietatea a fost din nou fărâmițată².

De fapt, toate aceste "preținse legi sociologice"³ sunt, în opinia lui Xenopol, generalizări pripite, pe care le infirmă prin exemple concludente, susținând că nu e posibil a stabili generalizări ale succesiunilor.

Faptul că există anumite similitudini între manifestări ale spiritului de aceeași natură, la toate popoarele, se poate explica, susține Xenopol, prin existența unui fond comun al ființei umane, fapt recunoscut și de Gabriel Tarde, care vorbește despre "identitatea organismului și a spiritului uman, de unde rezultă coincidența anumitor invenții majore, create independent unele de altele..." și continuă, "nevoile înnăscute și ereditare ale naturii umane determină forma generală a dezvoltării, care rămâne aceeași la diversele rase și generații"⁴.

Xenopol consideră că, la începuturi, dezvoltarea umană intelectuală, determinată de marile curente populare este, în linii mari, aceeași: în plan economic, se face trecerea de la starea de vânători, la cea de pescari, apoi la cea de agricultori; în plan politic, guvernarea este exercitată în baza unor cutume generale; în plan religios, fetișismul și politeismul sunt produse ale spiritului general al poporului; la fel se întâmplă cu viața socială sau artistică; la origine, nici caracterele speciale ale raselor nu - și pun încă amprenta asupra manifestărilor spirituale.

Prin urmare, primii pași făcuți de diferite popoare în istorie sunt destul de asemănători, fapt ce i-a determinat pe sociologi să acrediteze ideea, considerată falsă de către Xenopol, a unei dezvoltări identice la toate popoarele și în toate timpurile. Acest lucru s-ar putea explica, în opinia lui Xenopol, poate și prin faptul că sociologia a studiat, la un moment dat, cu predilecție, popoarele sălbatice și barbare. Concluziile desprinse din cercetarea popoarelor cu civilizație rudimentară nu pot fi însă aplicate asupra popoarelor civilizate, unde individualitatea, fie că este vorba despre legislatori, șefi politici sau fondatori de religii, capătă un rol important, rezultând diferențieri evidente, diferențieri datorate și hazardului. Aceste diferențe se dezvoltă consecutiv sau paralel și ele ar trebui să constituie obiectul de studiu al sociologiei dinamice, întrucât evoluții paralele asemănătoare nu există, susține Xenopol. "Evoluția aceleași forme nu se repetă niciodată în timp, într-un mod identic. Fiecare evoluție este o formă unică și caracteristică"⁵.

Generalizarea modului de dezvoltare a aceleași forme de gândire eludează diferențele și face ca generalizarea să fie mai puțin aplicabilă fiecărui caz în parte și mai îndepărtată de adevăr, deci și de știință.

Eroarea fundamentală a sociologilor constă în aceea că ei nu țin cont de distincția netă care trebuie făcută între faptele de repetiție, care se repetă mereu în același fel și a căror manifestare sau cauzalitate pot fi exprimate cu ajutorul legilor, și faptele de succesiune, care se înlănțuie unele cu altele, fiind întotdeauna diferite, atât de-a lungul timpului, cât și în seriile lor paralele, și care pot fi exprimate numai prin intermediul seriilor istorice.

De altfel, din existența legilor ar trebui să rezulte posibilitatea de prevedere și precizie a faptelor ce le sunt supuse, conform aserțiunii lui Auguste Comte: "A ști pentru a prevedea, cu scopul de a putea"⁶. Ori, faptele de succesiune, fiind întotdeauna specifice unui anumit timp și unui anume spațiu, deci mereu diferite, nu se vor reproduce niciodată într-o manieră identică, iar elementul lor caracteristic va fi mereu ceea ce le diferențiază. Ca urmare, faptul previzibil nu se produce niciodată, iar pentru a verifica previziunea ar trebui să așteptăm ca faptul să se producă. De unde, Xenopol deduce că sociologia, raportată la facultatea de precizie a faptelor viitoare cu caracter succesiv, n - ar fi decât o știință ulterioară faptelor.

Acesta este motivul pentru care previziunile unor sociologi se reduc la supoziții, la tatonări, fiind lipsite de certitudine, de clarviziune. Faptele de succesiune, obiect de studiu pentru sociologia dinamică, privesc în perspectivă, depind de evenimente, de acțiunea individuală, de hazard. De exemplu, Auguste Comte prevedea că tipul industrial se va substitui tipului militar, pornind de la un pretins antagonism

descoperit între industrie și război; ori, sfârșitul secolului al XIX-lea (și, mai apoi, prima jumătate a secolului al XX-lea), a dus la recrudescența spiritului militar, iar măcelurile războiului devin tot mai cumplite odată cu dezvoltarea industrială⁷.

Prin urmare, conchide Xenopol, doar sociologia statică poate să prevadă, să prezică evenimentele, în timp ce sociologia dinamică pătrunde viitorul într-un mod diferit, prezicând nu faptele, ci direcția în care se vor mișca aceste fapte, cu alte cuvinte, tendințele, liniile pe care faptele le vor urma în viitor. Dar chiar și liniile principale ale dezvoltării umane pot fi întrerupte sau deviate de intervenția factorului individual sau al hazardului.

Istoria, sociologia dinamică nu trebuie să procedeze într-o manieră teleologică; ele nu-și pot propune să dovedească o teză cu ajutorul faptelor trecutului, singurul lucru spre care ele trebuie să tindă este acela de a găsi și reproduce adevărul. În caz contrar, aprecierea faptelor trecute se va face prin prisma scopului propus spre a fi demonstrat, a interesului ce îndeamnă la demonstrarea aceluși scop. De exemplu, explicarea efectelor oscilației taxelor vamale asupra dezvoltării industriei, s-a făcut diferit de către diferite partide politice interesate de atingerea anumitor scopuri⁸.

Așadar, nu este posibil a se porni de la scop pentru a justifica mijloacele. Și atunci, care este rolul sociologiei dinamice dacă ea nu poate lumina decât foarte vag viitorul ? Acela de a permite înțelegerea prezentului, concluzionează Xenopol, cu alte cuvinte de a se apropia în finalitatea sa de istorie, anticipând asupra apropiierilor din deceniile următoare dintre sociologie și istorie.

NOTE:

1. Auguste Conte, *Cours de philosophie positive*, apud A.D. Xenopol, *Teoria istoriei*, București, 1997, p. 257
2. A.D. Xenopol, *Teoria istoriei*, p.258-287
3. *Ibidem*, p. 280
4. Gabriel Tarde, *Transformations du droit*, 1903, p. 3-67, apud A.D. Xenopol, *Teoria istoriei*, p. 261
5. A.D. Xenopol, *Teoria istoriei*, p.282
6. *Ibidem*, p. 266
7. *Ibidem*, p. 268
8. *Ibidem*, p. 283

FILOSOFIE

Ionel CIOARĂ

EXPERIMENTUM MUNDI

Dacă „tot ceea ce este are o rațiune de a fi”¹ suntem îndreptățiți să ne întrebăm care este rațiunea de a fi, presupunând că există vreuna, a ceea ce se anunță a nu avea loc în lumea noastră. Ne întrebăm deci dacă există raționalitate în instituirea lumilor experimentale, sau dacă există vreun înțeles în raționalitatea utopiei, dacă se ascunde ceva dincolo de „sentimentul utopicului”, de acea dispozițiile de grație care face sufletul omenesc să tresară la ivirea himericului, de conștiința utopică a revoltei față de ofensiva inechității și iraționalului.

Raționalitatea utopiei transpare în arta de a edifica sistemul lumii perfecte. Rațiunea însăși – știm acest lucru deja de la Kant – este prin natura ei „arhitectonică”, ea edifică și ordonează în funcție și pe baza anumitor principii. Atunci când obiectul ei îl reprezintă viața și sufletul omului, rațiunea, prin această extindere, devine utopică. Rațiunea utopiei nu este nimic altceva decât extrapolarea raționalității la viața și sufletul omului. Însă raționalismul și modernitatea se înșeală, împreună cu Hegel, atunci când declară că „tot ceea ce este rațional este și real”. Mai degrabă putem accepta ideea că „societățile nu sunt niciodată raționale, în sensul în care tehnica dedusă din știință, este rațională”².

Ordinea lumii nu coincide cu ordinea rațiunii decât ca deziderat, pe care și-l asumă și utopia. Însă pentru că altfel nu-și poate apropia realul în sensul dorit, utopia îl reduce, prin raționalizare, la o subspecie a sa. Raționalitatea utopicului este distinctă de raționalizarea din viața reală, fiind o subspecie a rațiunii.

Creatorul societății alternative pretinde că edifică ținând seama de exigențele logicii deductive, singura pe care - lasă să se înțeleagă – se sprijină cu fermitate. Procedeu utopic se identifică cu metoda ipotetic-deductivă. Pentru a conferi veridicitate ansamblului utopic, punctul de plecare și fundamentul edificiului trebuie să fie o *ipoteză* bine ancorată în realitate, dar dezavuată. Prin înlănțuirea judecăților în raționament ipoteza va dobândi consistența unui adevăr posibil și rezonabil. Pentru a permite însă continuarea construcției, acestei ipoteze trebuie să i se confere statutul de adevăr deplin, exigență care face posibilă o nouă deducție. Strategia utopiei, care este mai degrabă simulare a deducției decât rigoare logică, este în fapt un procedeu literar, oricât de mult s-ar strădui utopiștii să ne convingă, precum Campanella (*Probleme politice*), că doresc să înfățișeze o republică „așa cum am putea să o făurim prin silogisme bazate doar pe rațiunea

¹ Eminescu, Mss 2267, pag. 30.

² R. Aron, *L'opium des intellectuels*, Calman-Levy, Paris, 1955, pag. 160.

umană, pentru a evidenția faptul că adevărul Evangheliei este conform cu legea naturală”.

Baza silogismului utopic este de fapt un *paralogism*. Astfel, utopistul dă explicații că lucrul A este prost făcut; propune ca exemplu lucrul B, care nu este perfect dar se integrează mai bine într-un ansamblu, care apare ca fiind mai logic și mai coerent decât B. Dar comparându-l pe B (lucrul bun) cu A (lucrul prost) utopistul admite, sfidând orice principiu logic, că B este un lucru bun în afara oricărui fel de comparație³.

Trebuie să adăugăm și faptul că „rațional” devine, din punct de vedere al celor ce dețin puterea în utopie, tot ceea ce menține stabilitatea și coeziunea societății vizate, astfel încât suntem nevoiți să acredităm ideea că utopiștii nu se folosesc în mod dezinteresat de rațiune, aceasta însă, pentru că ei sunt scriitori iar rațiunea lor este *imaginația*”.

Ce mai rămâne atunci din rațiunea utopiei?

În gândirea utopică *verva constructivistă*, alimentată de imaginație, pune în umbră dimensiunea critică. Imaginativul pare a scăpa de sub controlul instanțelor logicii; cum altfel am putea înțelege abundența și diversitatea celor aproape o sută de producții care propun fiecare „cea mai bună formă de organizare a societății”, legitimate toate prin exigențele rațiunii și ale legii naturale.

Printr-un compromis subînțeles, se suspendă legăturile cu rezonabilitatea realităților ce ar putea ieși la iveală, viclenia raționalității speculative lasă imaginativul să se joace cu diferitele presupuneri asupra a ceea ce ar putea fi *posibil* sau *dezirabil*. Mai apoi, realitatea himerică va face uitată însă punerea sa în suspensie, instituind-se ca realitate primă, absolută, a lumii care a făcut-o posibilă.

Pentru a se institui, utopicul uzează de la început de o strategie antinomică, astfel încât nimic nu mai pare de înțeles atunci când raționalizarea își alege drept suport una dintre cele mai neraționale esențe: *imaginația neîngrădită*.

Unde putem căuta drumul spre natura utopiei, dacă rațiunii îi rămâne doar rolul de a dovedi că „adevărul se dizolvă în fals în aceeași măsură în care falsul se dizolvă în adevăr”.

Dacă primul semn al prezenței utopiei este contradicția și nu coerența logică, nu trebuie să uităm că utopia a fost gândită ca *ficțiune*, încât este inutil să-i reproșăm că este altceva și altcumva decât credem noi că ar trebui să fie.

Realitatea experimentală

Idealul „cetății desăvârșit întemeiate ... pe cuvinte” (Republica – 543a) este calea regală spre utopie, termenul cheie al utopiei, fundamentul și încununarea ei. Aceasta este starea intangibilă, cea mai pură a utopiei.

³ Al. Ciorănescu, *Viitorul trecutului. Utopie și literatură*, Cartea Românească, București, 1996, pag. 128.

Însă nici un ideal, nici măcar cel *utopic*, nu se poate rupe de realitate, pentru că în chiar formularea unui ideal este implicată tendința de realizare a acestuia prin mijloace sociale. Se evidențiază astfel foarte clar sensul reciproc al relației real-ideal, idealul ia ca punct de plecare și destinatar realul.

Faptul utopic își pierde substanțialitatea, natura sa fiind imaginară, ideală. Realitatea utopică se instituie printr-o reducere ontologică, plasarea în dimensiunea lui „*ca și cum*”. Presupoziția fundamentală care întemeiază realitatea imaginărilor este punerea în paranteză a realului actual, dar indezirabil și transpunerea într-un spațiu și timp nealterate. Consistența ontică a utopiei atâră de posibilitatea omului de a face abstracții de locul și momentul prezente, de „*aici*” și „*acum*”, transpunându-se într-un „*altundeva*” și „*altcândva*”, în fapt în „*nicicând*” și „*nicăieri*”.

Utilizarea unui obiect, a unei mese de exemplu, nu-i schimbă acesteia statutul ontologic, răsfoirea și citirea unei cărți însă, o face să se insereze în ființa celui care a deschis-o și citit-o.

Prin lectura textului, *logosul* utopiei se înserează în conștiința și experiența existențială a lectorului, de acum înainte neputând să nu mai țină seama de ea. Dar nici măcar ca ficțiune, deci atemporal, *toposul* utopic nu este destinat să rămână încremenit în spații ireale. Numai sprijinindu-se pe realități tangibile, utopistul poate să construiască un drum spre lumea imaginară. El își construiește o scară ale cărei trepte, odată ajuns în cetatea absolut bună le va arunca.

Condiționarea istorică a utopiei

„Imaginea” este condiția oricărei construcții mentale, a oricărei lumi posibile, iar utopia apare ca imagine *răsturnată* a lumii reale. Utopia preia și transfigurează prin imaginație elementele preluate din realitatea originară, la a cărei „răsturnare” și înlocuire utopia lucrează. Utopia nu este și nici n-a fost doar simplă reverie, ci este întotdeauna ancorată în real.

Idealizarea utopică se inspiră de fiecare dată din aspecte ale unor societăți existente. Platon avea cunoștință, când scria *Republica*, despre practicile comunităților pitagoreice din Sicilia (secolele VI-V î.Hr.), despre care s-a scris că ar fi fost „cele mai faimoase experimente utopice din lumea antică”⁴, el s-a inspirat, de asemenea, din sobrietatea și autoritarismul Spartei, care se vor regăsi în rânduielile *Republicii*. Putem doar să presupunem că Platon ar fi văzut în experiențele pitagoreicilor, dovada posibilității realizării în practică a unei societăți guvernate de filosofia rațională.

Gândirea alternativă a utopiștilor este influențată de realitatea contemporană lor, orice utopie se explică doar dacă ținem seama de „localizarea” sa istorică. Dacă utopia poate anticipa (și nu prezice cu certitudine) realitatea, ea nu se poate totuși desprinde de condiționările sale istorice (de structura, tradițiile intelectuale și

⁴ Fr. & Fr. Manuel, *Utopian Thought in the Western World*, Cambridge, Massachusetts, The Belknap Press of Harvard University, 1979, pag. 94.

contextele culturale și sociale) care au pregătit viziunea anticipatoare. Fiecare utopie are astfel virtuți, dar și limite de netrecut și de neevitat, trasate de cadrele temporale ale epocii în care apare.

Condiționarea istorică nu epuizează tipurile de relații dintre utopii și epocile în care apar. Pentru a da credibilitate și a sugera realizabilitatea proiectelor pe care le propun, autorii de utopii îmbină în laboratorul imaginar al societății perfecte, imagini mitice cu evocări ale unor epoci istorice sau cu evenimente date și descrieri luate din propria lor realitate.

Este mult mai credibil să afirmi că „nicăieri” nu doar că va exista în viitor, dar a și existat deja. Descrierea capătă consistență și putere de persuasiune dacă nu este pură fantezie, ci evocă și se sprijină pe realități existente deja. Multe utopii se aseamănă cu orașele sau cu țările (*Utopia* lui Morus are exact atâtea orașe, câte avea Anglia la vremea respectivă) celor ce le-au scris. Însă utopiile nu doar că se apropie de realitățile istorice determinate, ci într-o măsură poate chiar mai mare, se îndepărtează de acestea. Nu există în toată epoca renesanțistă „ceva” care să semene cu *Civitas Solis* a lui Campanella; realitatea multor antiutopii (*Noi, 1984*) este mult mai brutală decât în orice societate totalitară cunoscută.

Utopia pe scena lumii

Deși modalitățile de structurare și receptare a faptelor utopice sunt contradictorii, ca și realitatea percepută, există un *sens* cât se poate de ferm al demersurilor și tendințelor utopice (de la dezordine la organizare, de la indezirabil la optim, de la irațional la controlul rațiunii ...), orientarea tuturor energiilor spre desăvârșirea dezirabilului social: fericirea generală.

A devenit aproape un loc comun recunoașterea caracterului realizabil al utopiilor, fapt surprinzător pentru aceste „proiecte himerice”, „irealiste” și „fanteziste”. Această ultimă idee, afirmarea irealizabilității utopiilor, este după Berdiaev marea noastră greșală, pentru că „Utopiile pot fi realizate și chiar, în majoritatea cazurilor, au fost realizate”.⁵

Marele sociolog R. Boudon, constată că deși ambiguă și instabilă gândirea utopică nu este întotdeauna și peste tot ineficace, ea inspirând proiecte care s-au finalizat în organizări durabile. Este greu de argumentat exercitarea unei influențe *directe* a utopiilor asupra evoluțiilor din lumea reală, multe practici sociale utopice pot fi privite ca anticipând la scară redusă dezvoltări ulterioare (o încercare de conceptualizare ar putea chiar numi aceste tentative *utopii practice* ...).

Un caz mult discutat, pentru a ilustra această temă este influența lucrării *Noua Atlantidă* (1627) a lui Fr. Bacon. Deși în 1645 s-a înființat la Londra un *Colegiu filosofic*, strămoșul ilustrei *Societăți Regale* (1622) care e adevărat și-a

⁵ N. Berdiaev, *Împărăția Spiritului și Împărăția Cezarului*, Amarcord, Timișoara, 1994, pag. 220. Cam aceeași idee apare printre alții la Friedmann, Goodwin & Taylor, conf. lui Kr. Kumar, *Utopianismul*, Editura Du Style, București, 1998, pag. 108.

însușit motto-ul de pe frontispiciul *Casei lui Solomon*⁶, influența este considerată mai degrabă indirectă decât nemijlocită. R. Ruyer, de altfel, nici nu-l consideră pe Fr. Bacon utopist, „utopia” lui fiind mai degrabă un *program* de viitor despre care Ruyer spune „că are pretenția să amelioreze soarta omului pe *pământ*, fără a prezice la ce anume trebuie să servească această ameliorare”.⁷

O influență mult mai mare, se consideră că ar fi avut *Oceana* (1656) lui Harrington, care însă nu mai păstrează din utopie decât cadrul unei insule. Inspirată din constituția republicană a Venetiei, a inspirat, la rândul ei, constituirea statelor americane Carolina, Pennsylvania, New Jersey. Datorită contribuției lui J. Adams (discipol al autorului), a influențat structura bicamerală a Congresului S.U.A.. Exemplul nu este însă concludent (nu este o utopie propriu-zisă, ci un proiect de constituție) pentru influența pe care ar putea să o aibă utopiile în practica socială.

În ceea ce privește numeroasele experimente din America sau Europa, bazate pe aplicații practice ale utopiei, toate au eșuat lamentabil.

Asemenea ilustrări nu fac decât să încadreze o viziune prea *simplistă* asupra efectelor utopiei asupra realității; căutarea unor legături directe între expresii ale imaginarelor sociale și viața socială nu poate fi decât hazardată și inutilă.

Fiabilitatea gândirii utopice este de exemplu identificabilă în dorința utopiei de a se sustrage corupției, ceea ce a determinat înflorirea monahismului, fapt cu foarte importante consecințe pentru economia occidentului creștin. Aceeași dorință a călăuzit colonizatorii americani, iar schema tripartită a lui Platon (filosofi, războinici, artizani) a luminat funcționarea societății până înaintea revoluției industriale. Paradigma <<contractului social>> a lui Rousseau a împrăștiat multă lumină asupra problemei legitimității în societățile democratice...

Diferența gândire-practică utopică nu trebuie neglijată, ea se regăsește în distincția dintre „experimentele mentale” (înglobarea de utopii) și „experimentele practice-reale” (aplicarea utopiilor în comunități mici sau la scara unor societăți întregi). Acestea au funcțiuni particularizate care pot fi atât practice, cât și teoretice. Utopiile nu ar trebui judecate doar pentru efectele nemijlocit practice (social-politice, morale ...), ci și în funcție de implicarea și consecințele lor asupra tradițiilor culturale.

Un alt consens, destul de larg, referitor la realizabilitatea utopiilor privește caracterul parțial și forma degradată a produsului utopic finit. Berdiaev vede în deformarea proiectului inițial, chiar una din exigențele hotărâtoare ale realizării utopiei.

De larga răspândire a acestei idei răspunde poate substratul platonizant al viziunii noastre asupra lumii, sau chiar reminiscențe ale mitului căderii, fără ca exigențele logicii să nu rămână fără un cuvânt de spus (perfectiunea, armonia,

⁶ „Scopul nostru final este să cunoaștem cauzele secrete ale fiecărui fenomen și să extindem dominația omului”.

⁷ R. Ruyer, *L'Utopie et les utopies*, Payot, Paris, 1950, pag. 115.

absolutul nu se potrivesc instrumentelor noastre de cuantificare și înțelegere a lumii).

Experiențele istorice și culturale au demonstrat că utopiile pot fi realizate, eventual în spiritul lor și în nici un caz în detaliu sau *in toto*. Unele aspecte ale utopiei pot fi, într-o anumită măsură, materializate în practică, fără a produce ravagii.

Utopia creștină a dus la dizolvarea monahismului; utopia socialistă s-a sublimat în planificarea economică și în sistemele de asistență socială din statele occidentale; aspecte legate de muncă, viața de familie, relațiile interumane, educație, artă au fost adânc influențate de către reflecția utopică.⁸

Este imposibil de dovedit, sau de măsurat, influența gândirii înnoitoare a lui Morus asupra lumii moderne. Se pot aduce în schimb argumente solide pentru susținerea specificității, caracterului distinct al *Utopiei* lui față de toate modalitățile anterioare de societăți alternative.

Mesajul acestei opere viza democratizarea, prin raționalizare, a întregii societăți. De binefacerile noii orânduiri armonioase urmau să se bucure toți oamenii (sau aproape toți, dacă-i excludem pe sclavi, pentru că nici măcar Morus nu poate devansa, atât de mult, limitele propriei societăți), depășindu-se într-o măsură incomparabil mai mare divizarea socială din *Republica*. Marele umanist a intuit corect liniamentele Lumii viitorului: raționalitatea, democratizarea, secularizarea și laicizarea! Și poate și datorită fericitei sale anticipări, Lumea modernă și-a orientat destinul în aceste direcții.

⁸ Cf. Kr. Kumar, op. cit., pag. 115.

ETHNOS

Crăciun PARASCA

FOLCLORIȘTI ȘI ETNOGRAFI BIHORENI

Prof. DUMITRU COLȚEA

(1914 – 1991)

Împlinise 60 de ani, când am avut privilegiul să-l cunosc pe dascălul-apostol, Dumitru Colțea, în satul natal, Cărăsău. De atunci, și până la sfârșitul vieții, din 6 octombrie 1991, am devenit unul din „domnii” de la Oradea, agreați de folcloristul și etnograful, deja cu o carte de vizită impresionantă. Îmi amintesc cu nostalgie, de primirea călduroasă a soților Colțea, de fiecare dată când călcam în bătătura gospodăriei sale. Era desprins parcă din baladă: „Mic de stat/Mare la sfat”. Înțelepciunea și bunul simț le redescopăr, citindu-i câteva din scrisorile ce mi le-a trimis de-a lungul vremii.

Întâiul biograf al lui D. Colțea rămâne, totuși, fiica sa, Maria Colțea-Cuceu, azi cercetător la Arhiva de Folclor a Academiei Române din Cluj-Napoca. Informațiile sale prețioase au stat la baza paginilor afectate etnofolcloristului de regretatul scriitor Stelian Vasilescu, în dicționarul „Oameni din Bihor”, vol. I, Editura Iosif Vulcan, Oradea, 2002, pag. 3003-302. Apelez și eu la această sursă, mai ales pentru perioada de început a carierei sale de pedagog și cercetător al culturii populare tradiționale: „După școala primară din sat (n.n. Cărăsău), urmează cursurile Școlii Normale de învățători „Iosif Vulcan” din Oradea, pe care o absolvă cu rezultate strălucite.

S-a dedicat învățământului rural în satele bihorene Cociuba Mare, Cărăsău și Nimăiești, satul pe care îl va și face cunoscut pentru prima dată din punct de vedere etnografic și folcloric, într-o schiță monografică scrisă înainte de 1940”. Între anii 1944-1948, este student al Facultății de Filosofie și Litere a Universității din Cluj. Licențiat în pedagogie – psihologie – sociologie, cu specialitatea secundară limba română, a devenit profesor la Beiuș, dar sub amenințarea vremurilor, a preferat să se consacre tot apostolatului la țară, ridicând, ca profesor de limba română și istorie, multe generații de tineri la școlile din Căpâlna, Carasău și Petid. Încă din anii studenției a fost atras de problemele modernizării învățământului, publicând, în colaborare, manualul „Geografia județului Hunedoara” (Sibiu, 1945). Scribe articole de metodică a predării istoriei și limbii române, precum și eseuri

referitoare la munca educativă, apărute în „Tribuna școlii” și „Forum”. A obținut gradele didactice II și I, iar în 1969, i se conferă Diploma de profesor evidențiat.

Remarcăm, în formarea sa profesională, o serie de discipline, care-i conferă o anume lejeritate în aborarea științifică a unor domenii socio-culturale ale lumii rurale. Nu întâmplător, un manuscris, trimis în anul 1946 Arhivei de Folclor din Cluj, este premiat cu o sumă frumoasă, din moment ce Dumitru Colțea cumpără terenul unde-și va construi casa, în care și-a exersat talentul în arta povestirilor, rămase în manuscris: Clopul de paie; Din jurnalul unui învățător și institutor; Povești pentru copii ș.a.

Cred că premiul Arhivei de Folclor din Cluj a fost important pentru activitatea sa de folclorist și etnograf. Avea, desigur, și exemplul școlii sociologice a lui Dimitrie Gusti și a altor iluștri cercetători, predecesori sau contemporani, ai lumii satului românesc. Ca urmare, a considerat că orice sat poate oferi ceva pentru imaginea generică a comunității rurale arhaice. Cercetările sale au devenit „monografii cu caracter istoric, statistic, cultural, etnografic și folcloric” (Petid, 1974, și Carasău, 1977).

Din păcate, lucrările respective n-au văzut lumina tiparului, în integralitatea lor. Tentativa publicării celei din Cărsău a eșuat. În schimb, părți consistente și alte studii etnografice sau texte folclorice culese de D. Colțea au apărut în cărți, anuare și reviste din Bihor: Crișul Negru; Cele Trei Crișuri; Biharea; Zilele folclorului bihorean; Folclor literar din Bihor; Antologie de cultură bihoreană, vol.I, Balade; vol.II, Legende, ș.a.

Când scriu aceste rânduri, am în față Anuarul „Crisia”, publicație a Muzeului Țării Crișurilor Oradea, în care Dumitru Colțea se regăsește frecvent în studii precum: „Obiceiuri legate de păstoritul tradițional în satele din jurul Beiușului” (1986, p.441-446); „Termeni populari folosiți în tehnica și arta țesutului în satele de pe cursul superior și mijlociu al Crișului Negru” (1987, p. 417 - 424); „Nume, prenume și porecle tradiționale în câteva sate sud-bihorene” (1988, p.553-586); „Obiceiuri juridice nescrise practicate în satele din zona sud-vestică a județului Bihor” (1990, p. 395-408).

La cinci ani de la trecerea în eternitate a prestigiosului folclorist și etnograf bihorean, în Foaia specială „ȘEZĂTOAREA”, serie nouă, nr.9, decembrie 1996 (generic al suplimentului din anii 1875-1882 al revistei „Familia” - fondator Iosif Vulcan), consacrată monografiilor etnofolclorice sătești, în prima pagină am publicat fragmente din Monografia satului Cărsău.

Azi, în revista „Cele Trei Crișuri”, la care a colaborat atât în seria veche, cât și în cea nouă, în semn de recunoaștere a meritelor sale deosebite întru memorarea valorilor culturii și civilizației rurale românești, vă propunem lectura scenariului de nuntă tradițională din Schița monografică a satului Petid, cum și-a intitulat-o, cu modestie, profesorul DUMITRU COLȚEA.

NUNTA ÎN SATUL PETID

(anul 1974)

(FRAGMENT)

Nunta este un moment de mare importanță în viața tinerilor, căci ea însemnează recunoașterea publică a trecerii lor la un nou statut social, la viața de cetățeni cu îndatoriri civice, familiale și obștești.

De aceea nunta, și la Petid, este un eveniment cu totul deosebit de celelalte.

Festivitatea nunții apare ca un remarcabil spectacol la care participă întregul sat și în care grupuri de vârste și sexe diferite au roluri precise: chemătorii, grăitorii, meseleucele (*bucătărese*), socri, etc. Fiind o manifestare sărbătorească, ca la orice mare praznic, nuntașii apar îmbrăcați cu tot ce au mai bun, mai pitoresc: mirele și mireasa împodobiți după datină, chemătorii cu pene de păun în cloape, sau de fazan la cușmă, încinși cu tricolorul peste piept și cu zazglăul tocmît de fete cu panglici, batiste și zurgălăi, nașii și grăitorii în ținută impozantă.

În trecut, tinerii se cunoșteau bine din șezători, de la horă sau de la clacă, ceea ce ajuta la închegarea de căsătorii trainice, numeroase și viguroase.

Până nu demult, neajunsul căsătoriei era condiționat de zestre, de viță, hărnicie și comportament. Tinerii nu se căsătoreau fără să se cunoască îndeajuns și numai după aceea comunicau părinților dorința lor. Dacă părinții erau de acord, mergeau în pețite, întâi feciorul, apoi ambii părinți. Pețitul era considerat un moment important în perioada premergătoare nunții, căci cu acest prilej se făcea și târguiala asupra zestrei de pământ și de vite. Odată cu pețitul părinților, mergea și băiatul și dacă se învoiau ambele părți, îi întrebau și pe tinerii de față, dacă doresc să se căsătorească. Întrebarea era însă formală, ca și răspunsul pe care îl dădeau aceștia: „*Dacă vrea tata și mama, vreau și eu, dacă nu....*”, căci hotărârea lor era luată dinainte. După răspuns, tinerii își dădeau mâna, consfințind înțelegerea.

Pețitul avea loc sâmbăta sau duminica seara și se încheia cu „aldămaș”. Cu această ocazie, se fixa și data nunții. La Petid nu se trimiteau „căutători de loc”, ca în alte părți. Cu o săptămână înainte de nuntă, doi sau patru chemători, prieteni sau veri cu tinerii, îmbrăcați de sărbătoare, porneau de la o casă la alta și chemau lumea la nuntă: „*la un pahar de băutură/ la un scaun de hodină/și de la un pahar la două/de la două până la nouă/La casa lui N., pe duminică, după ce ies oamenii de la biserică*”. Acceptând chemarea, invitatul răspunde dacă poate participa sau nu, urează noroc celor tineri și închină cu pălincă, adusă de chemători.

În preziua nunții, prietenele vizitează mireasa, căci momentul despărțirii și plecării ei din rândul fetelor se apropie. În ziua nunții, se face mai întâi cununia civilă. Plecarea la primărie se făcea în trecut cu căruța cu țângălăuă la cai, cu batiste și prime pe la hamuri (azi cu mașina).

După cununia civilă se face cununia religioasă. Aici, când mirii înconjoară masa cu nașii după ei, nuntașii aruncă bani și grâu peste tineri, ca să fie cu noroc la copii și în casă. În sân, mireasa avea și boabe de grâu pe care apoi le păstra și le semăna pentru belșugul viitor al pământului, iar când ieșea din biserică, se uita întâi la soare, să aibă prunci frumoși.

De la biserică, nuntașii se împart; unii se duc la casa mirelui, alții la casa miresei. După o scurtă petrecere, toți nuntașii mirelui pornesc după mireasă, după cum arată și strigăturile femeilor:

*„Noi merem după mireasă,
Nu știu lăsa-ne-or în casă.
Noi om face ce-om putea,
Da n-om veni fără ea”.*

În fruntea alaiului se află nașii cu mirele, chemătorii și nuntașii, într-o anumită ordine. La poarta miresei, cântecele încetează. E un moment solemn, căci nuntașii au aflat căputurile închise și se miră. Nemaiputând răbda, o nuntășiță strigă:

*„Deschideți căputurile, (porțile)
Dac-ați fâgădit holdele”.*

Din curtea miresei îi întâmpină grăitorul fetei.

Se încinge o discuție hazlie între cei doi grăitori. Grăitorul mirelui spune că sunt vânători, care au urmărit o căprioară pe care au pierdut-o și presupun că s-a ascuns aici, sunt obosiți de drum, cer voie s-o caute și să se odihnească. Ospitalieri cum sunt, nuntașii miresei deschid căputurile, vânătorii intră și, din nou, se încinge discuția despre căprioara pierdută. De la o vreme li se prezintă o bătrână mascată, apoi alta și alta, dar nuntașii mirelui n-o recunosc, căci a lor *„este o fată fecioară/În păr cu calapăr/În sân cu busuiosc/Nu-i o hădă, nici o șchioapă/Nici babă cu piciorul în groapă”*.

După aceste spuse, este adusă mireasa care, recunoscută de nuntași, se așează lângă mire, în capul mesei.

Alaiul nu poate lua, însă, mireasa până când nu-i cântă hora pe care, dacă nu o vor ști, vor pleca cu mâna goală. Astfel începe cunoscuta horă a miresei:

*- „Nu te supăra mireasă,
Că te-om duce peste munți
La părinți necunoscuți.
De-i vedea pe soacră-ta
Ți-a părea că-i maică-ta,
De-i vedea pe socru-tău
Ți-a părea că-i taică-tău.*

Noi cu-atâta nu om da,
 Până, mire, nu ni-i spune
 Cu ce-i ține mireasa ?
 - Cu vin roșu strecurat,
 Cu colac de grâu curat.
 - Nici cu-atâta nu om da,
 Până mirele ne-a spune
 Ce floare-i mai mândră-n lume ?
 - Gata-s, portari, și voi spune
 Ce floare-i mai mândră-n lume?
 - Mândră-i floarea soarelui
 Pe fața pământului.
 Nici cu-atâta nu om da,
 Până mirele ne-a spune
 Ce umbră-i mai groasă-n lume ?
 - Gata-s, portari, și voi spune
 Ce umbră-i mai groasă-n lume:
 Mare-i umbra stogului
 În postul Sânpetrului.
 - Nici cu-atâta nu om da,
 Până mirele ne-a spune
 Cu ce-a duce mireasa ?
 - Gata-s, portari, și voi spune
 Cu ce-oi duce mireasa:
 Cu-n căluț mândru-nfrânat
 Ce-i la streășină legat.
 - Dacă-i, mire, treaba-așe
 Ia-o și te du cu ea.

Toți:

Care-i maica miresii
 Iasă-n ușa uliții
 Și să uite către soare
 C-are-o fată mergătoare
 În viață călătoare
 Ca pasărea zburătoare
 Taci, mireasă, nu mai plânge
 Că la maică-ta ti-i duce
 Când-a face plopul pere.
 Și răchita vișinele.

Informator: Găvruta Ioan – 70 de ani.

Este un cântec ritual, simbolic, și arată înștiințarea petidanului. Odată ce nuntașii miresei s-au încredințat că mirele-i om de ispravă, mireasa se pregătește de cale lungă spre casă nouă, dar nu înainte de a se cânta și a doua horă a despărțirii de părinți.

Emoționată, cu ochii în lacrimi, fata își ia rămas bun de la părinți și tot alaiul nunții se îndreaptă spre casa socrilor, cântând și chiuind. Strigăturile la nuntă le fac femeile și nu bărbații. Iată câteva dintre ele:

*Tot așa se face-n nuntă,
Tot se joacă și se cântă.
Tot așa-am făcut de ieri
Voie bună la muieri
Și-oi mai face până marți
Voie bună la bărbați.
N-aibă nimeni grija mea
Că-mi petrec cu cine-oi vre,
N-aibă nimeni baiul meu
Că-mi petrec cu cine vreu.*

La casa mirelui, nuntașii sunt așteptați cu mesele întinse.

Dintr-un talger cu busuioc și cu apă sfințită, înainte vreme, nuntașii erau stropiți, când înconjurau mesele, și se arunca peste ei, cu grâu. Masa cu blidul cu busuioc era lovită de mireasă cu piciorul, după obicei. Apoi, intra în casă să i se facă conciu. Cosițele erau desfăcute, legate cu o zmicea de ulm și conciu era gata. Apoi era învelită cu cârpă neagră, care însemna trecerea fetei în rândul nevestelor. După facerea conciuului și învelitul nevestei, mireasa venea, din nou, în mijlocul nuntașilor și se începea jocul și chiuiturile, laudând calitățile tinerilor căsătoriți.

*Mireasa noastră-i o floare
Mirele-i o cototoare (oglindă),
Mireasa noastră-i un bujor
Mirele-i un domnișor.
Bucură-te, soacră mare,
Că ți-o face nora poale
Face-a nora dracului,
Face-a gaci bărbatului.*

Informator: Fincean Ioan și Găvruta Ioan- 70 ani.

Spre miezul nopții, se zice dansul miresei și se fac darurile. În acest moment, în centrul atenției publice este grăitorul. Lumea e atentă la felul cum vorbește, iar acesta, meșter la vorbă, laudă nuntașii ca să le scoată cât mai mult. Odată făcute darurile, nunta începe să se destrame, lumea pleacă spre case, căci începe o nouă zi de lucru.

La Petid, nunta a trecut printr-o curioasă evoluție. Până la primul război mondial, nunta se făcea după ceremonialul tradițional: cu chemători, cu grăitori, etc. Între 1920-1960, nu s-au mai făcut nunți mari. Timp de trei decenii, căsătoriile se făceau de probă, fără nuntă. Era perioada când zestrea era mai de preț decât persoana. Fata cu care feciorul voia să se căsătorească urma să fie dusă, aproape în taină, într-una din serile săptămânii. Îl însoțeau 1- 2 prieteni. Fetele cu zestre bună se măritau la 14-15 ani, căsătoriile nu erau statornice, se desfășeau după câteva săptămâni sau luni și, nu rareori, erau cazuri când fata era alungată de la socri, cu multă zarvă. Dese erau cazurile când fetele înstărite schimbau 4 - 5 bărbați. Tinerele fete îmbătrâneau prea timpuriu, natalitatea scădea și odată cu aceasta și vigoarea familiei.

După 1960, nunțile se reiau cu fasturi nemaiîntâlnite în trecut. Participă nu numai localnicii, ci și satele vecine. În prezent, cei care se duc la nuntă, oferă pentru ospaț: găini, ouă, untură, pentru a ajuta părinții băiatului sau fetei care se căsătoresc. În linii mari, ceremonialul nunții a rămas și astăzi același. S-a schimbat, însă, hora miresei, a dispărut orația de nuntă și natura darurilor. Dacă în trecut darurile constau din obiecte de uz casnic, astăzi se dau bani și nu puține sunt cazurile când se adună zeci de mii. Momentul culminant al nunții vechi îl constituia cântarea horii miresei, în timp ce astăzi momentul culminant al nunții este dansul miresei. La toate acestea, se adaugă încă un fapt: orice tânăr din sat, oriunde s-ar afla dus, se reîntoarce să facă nunta acasă. Dacă în trecut cea mai mare parte a nunții se făcea la fată, astăzi se face la băiat. Nu se mai urmărește zestrea, ci profesiunea, dar nu strică nici astăzi dacă fata este de neam bun.

CRONICI, RECENZII ȘI PUNCTE DE VEDERE

Viorel FAUR

RĂSPUNS UNUI ÎNCEPĂTOR ÎN ALE ISTORIOGRAFIEI

A apărut, în sfârșit (cu o întârziere de aproape trei ani¹), anuarul *Crisia* pe 2001, în care sunt publicate lucrări ale unor cercetători locali. Între acestea figurează și o *Schiță pentru o istoriografie a Bihorului de la iluminism la sfârșitul secolului al XX-lea*, aparținându-i muzeografului Gabriel Moisa. Având, de peste un sfert de secol, preocupări de istoriografie bihoreană, am parcurs acest text cu sporită atenție, căutând să identific în comentariile autorului ceea ce este nou. Din păcate, am constatat existența, în cuprinsul „schiței”, a mai multor deficiențe (în formulări și interpretare), fiind vizibilă graba și superficialitatea cu care a fost elaborată. Prin examinarea critică a „operatului” în discuție, credem că venim în ajutorul autorului său, care se află în curs de formare, astfel că orice observații, făcute cu discernământ, asupra lucrărilor publicate de acesta, pot contribui – dacă sunt receptate cum se cuvine – la o mai temeinică și riguroasă afirmare a sa în domeniul istoriografiei, atât de pretențios sub raportul *calității* și al *probității*.

Chiar titlul lucrării conține două formulări discutabile. Este vorba de începutul acestuia: „Schiță pentru o istoriografie bihoreană” (corect: Schiță a istoriografiei bihorene; aceasta, *pentru că de ea este vorba* și nu de faptul că *ni se propune* o schiță pentru o istoriografie...). De asemenea, de finalul titlului: „sfârșitul secolului al XX-lea”, prin care oricine înțelege anul 2000, *deci și perioada postdecembristă*. În primul aliniat însă, este făcută mențiunea că lucrarea vizează istoriografia locală de până la 1989, existând între titlu și conținut un decalaj de peste un deceniu. Pentru a nu induce cititorul în eroare, G.M. trebuia să precizeze în titlul lucrării, cu exactitate, perioada de care se ocupă, adică cea de la iluminism la anul 1989.

În partea intitulată *Introducere* întâlnim câteva considerații ale autorului, precum și precizarea că n-a dorit să realizeze o lucrare „exhaustivă” (faptul este inutil, deoarece într-o „schiță” nu se putea concretiza un asemenea deziderat), ci să traseze „principalele coordonate, epoci, direcții și personalități” (*Crisia*, 2001, p. 255). Cam greu să *înghesui* toate acestea într-o simplă „schiță”, însă autorul o face cu nonșalanță și cu rezultate pe măsură.

Cum era și firesc, G.M. nu putea să ignore cercetările anterioare. Nu uită să avertizeze cititorul în legătură cu faptul că până în „acest moment” (*adică până în anul 2001*) „există totuși (de ce totuși? Spera să nu fie nimic? – n.n.) câteva

¹ Față de promptitudinea cu care acesta a apărut până în anul 1989, tergiversarea din ultimii ani denotă o condamnată lipsă de stăruință și responsabilitate.

încercări (acest termen îl preocupă și, ca atare, îl utilizează și, în caz personal-n.n.) în acest sens”. După opinia sa, acestea sunt „însă fragmentare și circumscrise unui areal istoriografic bine definit”. El citează numai două nume de precursori în ale istoriografiei locale: istoricii Viorel Faur și Doru Marta. Arătând o exigență științifică potrivită pentru *un mare specialist* în domeniu (deși în anul 2001 avea cel mult o experiență de vreo 5 ani, deci nu era decât un *începător*), G.M. consemnează două lucrări de-ale subsemnatului, dar față de care are nemulțumiri (una dintre ele, cea de-a doua, se pare că l-a revoltat pur și simplu, deoarece o citează, în sens negativ, de mai multe ori; de fapt, este cea mai criticată din tot textul său). Prima – al cărei titlu îl reproduce greșit² (ceea ce atestă *lipsa de rigoare* în tratarea unor chestiuni asupra cărora se pronunță) – este amendată pentru că „nu pomenește nimic despre istoriografia de factură maghiară elaborată în Oradea și Bihor în perioada dualismului austro-ungar”. Este o acuză nedreaptă³, în care identificăm preocuparea de a găsi lacune în lucrările care-l preced pe tărâmul istoriografiei. Probabil că vrea să se înscrie în *moda* momentului, aceea de a depista cusururi unor scrieri istorice care au apărut în anii socialismului, chiar dacă acestea reprezintă reconstituiri corecte și utile ale aspectelor investigate.

Surprinde, totodată, și modul în care a înțeles autorul „schitei” să se refere la lucrările cu conținut istoriografic care au apărut înainte de anul 2001 (când și-a elaborat lucrarea). Mai exact, el consemnează (la notele 1-5) cinci lucrări,

² Neatent, Gabriel Moisa, în nota 1, citează astfel: „V. Faur, *Istoriografia bihoreană între 1849-1918*, în IX, *Crisia*, 1979, p. 197-206.” Trimiterea corectă este următoarea: „Viorel Faur, *Istoriografia românească din Bihor între 1849-1918*”. Este vorba, deci, numai de istoriografia românească, în perioada de la revoluția din 1848-1849 și până la unirea din 1918. Prin urmare, am avut în vedere doar o *secvență* a istoriografiei bihorene, pe un segment de timp precizat și care a fost elaborată de intelectualii români. Se pune întrebarea dacă nu a fost eliminat din titlu, cu rea intenție, cuvântul *românesc*, pentru a mi se imputa faptul că nu m-am ocupat, acum peste un sfert de secol, și de istoriografia maghiară din „perioada dualismului austro-ungar”.

Mărturisesc că nu am făcut-o, pentru că nu am cunoștințe de limba maghiară atât de serioase, încât să pot citi textele istoricilor maghiari. Probabil muzeograful Gabriel Moisa le are, fapt care i-a permis să facă un asemenea demers. Totuși, din textul său nu se face evident acest lucru, fiindcă – în afară de nume și titluri – mai apar numai câteva comentarii, de obicei laudative (în virtutea principiului că: „despre cei morți numai de bine”). Nici o lucrare a istoricilor români și maghiari *nu este evaluată* în termeni corespunzători, ci numai în temeiul informațiilor culese din lucrările anterioare, împăunate cu raportări la curente istoriografice și cu elogii. Pe de altă parte, Gabriel Moisa are o grijă permanentă să-și laude șefii (ceea ce a făcut și într-o altă lucrare), cazul cel mai pregnant fiind cel al doamnei Lucia Cornea, care apare, de obicei, cap de serie în enumerările (de autori) pe care le face cu privire la epoca modernă și contemporană. Când lipsește spiritul de analiză, apar asemenea elemente de subiectivitate, care dăunează științei. Ele trădează și un anume grad de obediență specific celor cu tendințe clare de parvenire, nu unor tineri specialiști cu coloană vertebrală. Formuliez aceste păreri, cu scopul de a-l face atent pe autor asupra unor devieri de la *condiția de om de știință*, care este incompatibilă cu exagerările de această factură.

³ Din punctul de vedere al probității științifice, G.M. ar fi trebuit să prezinte conținutul acestei lucrări, mai ales că *este cea dintâi*, recunoscându-i câștigurile și neîmplinirile, după care să menționeze ceea ce aduce el nou în tratarea chestiunii. Nu îndeplinește însă această cerință științifică elementară.

aparținând lui Viorel Faur, Doru Marta și Liviu Borcea. Oare să se fi scris atât de puține lucrări demne de atenție? A existat o sărăcie istoriografică așa de pronunțată, încât Gabriel Moisa a „venit” pe un teren aproape nefolosit, pe care să-și poată „înălța” opera, care – în acest context – poate deveni singulară? Adevărul este că există multe texte istoriografice bihorene care au apărut înainte de anul 2001, adică până în „momentul” în care și-a finalizat lucrarea autorul de care ne ocupăm. Pentru argumentare, vom reproduce titlurile (și locurile în care au apărut) lucrările noastre (care n-au fost amintite) în această direcție:

1. *Istoriografia problemei, în Societatea de lectură din Oradea, 1852-1875. Studiu monografic*, Oradea, 1978, p. 14-22.
2. *Contribuția publicației orădene „Lucrări științifice” la reconsiderarea istoriei locale, în Crisia, 1980, p. 321-351 (cu o bibliografie analitică).*
3. *Crisia. I-X (1971-1980). Index alphabeticus, în Crisia, 1980, p. 759-784.*
4. *Contribuții istoriografice privind cercetarea unor monumente de arhitectură din Bihor, a manuscriselor și cărților existente în acestea (1903-1911), în Crisia, 1982, p. 423-428.*
5. *Răscoala de la 1784 și Bihorul. Considerații istoriografice, în Crisia, 1985, p. 295-299.*
6. *Realizări istoriografice bihorene, în Familia, 1985, nr. 7, p. 6*
7. *Istoricul cercetării manifestărilor memorandiste din Bihor, în Crisia, 1988, p. 423-425.*
8. *Stadiul cercetării problemei. Metodologia utilizată, în Cultura românilor din Bihor (1849-1918), Editura Fundației Culturale „Cele trei Crișuri”, Oradea, 1992, p. 8-11.*
9. *Istoriografia problemei, în Viața politică a românilor bihoreni (1849-1919), Editura Fundației Culturale „Cele trei Crișuri”, Oradea, 1992, p. 8-11.*
10. *Reconstituirea istoriei trăite, în Roman R. Ciorogariu, Zile trăite. Partea a II-a (Revoluția), Ediție de dr. Viorel Faur, Editura Fundației Culturale „Cele trei Crișuri”, Oradea, 1994, p. 5-32.*
11. *Memorialistica lui Roman R. Ciorogariu, în Cele trei Crișuri, 1994, nr. 3-4, p. 5.*
12. *Avertisment, în Contribuții la istoricul bibliotecilor românești din Crișana (1830-1940), Editura Fundației Culturale „Cele trei Crișuri”, Oradea, 1995, p. 5-9.*
13. *Demersuri istoriografice, în Presa românească din Crișana despre mișcarea memorandistă, Editura Fundației Culturale „Cele trei Crișuri”, Oradea, 1996, p. 5-9.*
14. *Revoluția română de la 1848-1849 în părțile Crișanei. Contribuții istoriografice, în Cele trei Crișuri, 1998, nr. 5-6, p. 1-2.*
15. *Evenimentele revoluționare de la 1848-1849 în Crișana. Demersuri istoriografice (1885-1946), în Cele trei Crișuri, 1999, nr. 7-9, p. 1 și 7.*

În aproape toate cele 15 titluri pe care le-am consemnat apare, cu claritate, ideea că există lucrări de istoriografie bihoreană care conțin informații multiple

despre diverse aspecte ale acesteia (înainte de anul 1989). Nu sunt, desigur, toate lucrările istoriografice. Spre pildă, referiri și prezentări istoriografice au fost publicate și în cărți ale altor autori bihoreni. Iată câteva dintre acestea:

1. *Istoricul cercetărilor*⁴, în Sever Dumitrașcu, *Biharea, I. Săpăturile arheologice din anii 1973-1980*, Editura Universității din Oradea, 1994, p. 34-60.

2. *Cercetări referitoare la modul cum au reacționat românii din părțile Bihorului la proiectul de lege școlară a contelui Apponyi (1907)*, în Flaminia Faur, *Manifestările românilor din Bihor împotriva proiectului de lege școlară din 1907*, Editura Fundației Culturale „Cele trei Crișuri”, Oradea, 1994, p. 8-12.

3. *Preocupări bihorene (până în 1970)*, în Titus L. Roșu, *Însemnări și inscripții bihorene, vol. I-II*, Editura Universității din Oradea, 1999, p. 9-10.

4. Ion Zainea, Aurel Lazăr (1872-1930). *Viața și activitatea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, p. 11-14.

Așadar, „există totuși” mai multe lucrări decât credea autorul „schiței” istoriografice. Ori, poate, că le-a prezentat și pe acestea *sub forma de „schiță”* a lucrărilor care-l preced, limitată la mențiuni sumare și expeditiv. Este o practică neștiințifică și păguboasă pentru cel care o cultivă.

Cea de-a doua lucrare a noastră, intitulată *Istoriografia bihoreană în anii republicii (1948-1972)*, publicată – acum peste trei decenii – în *Crisia* (1973, p. 283-304), l-a intrigat atât de mult pe G.M., încât o supune unor repetate critici⁵. Ne întrebăm dacă n-ar fi apărut această lucrare, cum și-ar fi exercitat G.M. spiritul critic (care, nu-i așa?, stă bine unui tânăr cercetător!), deoarece nici un alt autor nu se bucură de un asemenea tratament. Lucrarea noastră are două componente: câteva comentarii despre cărțile, studiile și articolele care au apărut în Bihor între anii 1961-1972, la care se adaugă o *Bibliografie istorică a Bihorului în anii Republicii (1948-1972)*, de fapt cea mai întinsă (p. 288-301) și care conține 250 de

⁴ Am observa și faptul că atunci când se referă la o lucrare a colegului său de secție, Gabriel Moisa formulează următoarele aprecieri: „Doru Marta a publicat foarte recent (mai exact în 1993, deci nu tocmai „foarte recent” – n.n.) cea mai completă contribuție de istorie a istoriografiei de până în prezent consacrată cetății orădene” (p. 356). Tot atât de „completă” este însă și istoriografia cetății de la Biharea, publicată de Sever Dumitrașcu în cartea sa intitulată *Biharea, I. Săpăturile arheologice din anii 1973-1980*, Editura Universității din Oradea, 1994, p. 34-60. Cele peste 25 de pagini ale acestui text nu i-au reținut atenția noului cercetător din domeniul istoriografiei. De ce oare? Este, iarăși, vorba de *subiectivism*, ori, și mai rău, de *necunoaștere*?

⁵ Reproducem comentariile cu pricina: a „avut însă de suferit de pe urma contextului politic în care” a fost scrisă (p. 255); „face aprecieri nu tocmai potrivite vizavi de evoluția istoriografiei bihorene după 1948, mai ales pe segmentul în care consideră anii de după 1948 ca fiind faști pentru scrierea istoriei; în lumina noilor realități politice inaugurate de proclamarea Republicii Populare Române” (p. 255); „cercetarea istorică bihoreană, departe de a marca un pas înainte, așa cum s-a susținut” (de către subsemnatul în lucrarea amintită) (p. 294), „toate acestea demonstrează concluziile greșite făcute de unii cercetători asupra evoluției istoriografiei bihorene” (p. 296) (din nou face trimitere la aceeași lucrare a noastră).

titluri. Această *bibliografie* are o certă utilitate și astăzi, ea fiind un inventar al lucrărilor apărute până atunci, timp de peste un deceniu. Fără parcurgerea ei nu este posibilă formularea de opinii istoriografice corecte. În partea inițială a lucrării am exprimat și unele critici la adresa lacunelor istoriografiei locale, care – în perioada respectivă – erau inerente: „Ele rezidă în utilizarea, pe alocuri, incorectă a aparatului științifice, compilația de idei și date din lucrări ale înaintașilor, inconsecvențe formale, repetiții obsedante de expresii, necoroborarea unor izvoare de valoare secundară cu cele acceptate de istoriografie, tendința de a cădea în frazeologie demagogică sau de a conferi unor fapte din trecut sensuri pe care nu le au, deci nu o interpretare dialectică, ci una dogmatică..., cercetarea pe suprafețe înguste, fără să se ajungă la cristalizarea unor sinteze și monografii” (p. 287). Este lesne de înțeles pentru cei care au trăit în acele vremuri cât de dificilă a fost includerea unor asemenea observații critice în cuprinsul unor lucrări care urmau să fie tipărite, fiindcă *fiecare pagină a lor era șampilată de cenzori*, în mod frecvent retractili ori rezervați, deoarece se fereau de bruftuluiala sau pedeapsa care îi aștepta din partea șefilor. Oricum, lucrarea noastră (scrisă la tinerețe, în absența libertății de exprimare din ultimii ani) are nu numai defecte (atât de supralicitate de Gabriel Moisa), ci și elemente viabile (*bibliografia* și unele aprecieri cu privire la lucrările apărute), care se cuveneau a fi reținute, dacă ar fi fost examinate cu discernământ critic.

Deși nu ne propunem o analiză a *întregii* „schite”, ci numai a *părții care tratează perioada de la 1849-1918*, ne vom opri și la unele *procedee* ale autorului, pe care le trecem prin filtrul unei necesare și justificate critici. Atunci când nu vrea, ori nu poate, să explice corect determinantele unui context istoric, G.M. recurge la aceste formulări (insinuante): lucrările „*au avut însă de suferit de pe urma contextului politic*” (p. 255); „istoriografia de factură maghiară a dominat de departe câmpul istoriografic. Acest fapt *nu a fost străin de contextul social-politic existent în monarhia Austro-Ungară*” (p. 269); „istoriografia maghiară domină câmpul cercetării istoriei atât sub aspectul cantitativului, cât și al calitativului. Această realitate *nu este străină de contextul social-politic existent în această perioadă în monarhia habsburgică și apoi Austro-Ungară*” (p. 281). Este sesizabilă repetiția, ca o dovadă a sărăciei de limbaj. Ar fi fost normal ca autorul textelor să explice efectele care le-au avut asupra istoriografiei române – ca și a celei maghiare – acest atât de invocat „context social-politic”. Pentru aceasta i-ar fi trebuit cunoștințe temeinice de epocă modernă, precum și curajul spunerii adevărului.

Ni se pare izbitor și faptul că, atunci când are în vedere lucrările unor istorici maghiari, *nu prididește cu laudele*, cu toate că și aceste lucrări trebuiau examinate cu o similară exigență critică ca și cele semnate de autori români, ale căror șanse de exprimare – în anii dualismului – au fost incomparabil mai reduse. Din abundența aprecierilor, ne-am oprit la următoarele: Societatea de Istorie și Arheologie a Comitatului Bihor (înființată în 1872) a „însemnat un *important catalizator* pentru dezvoltarea istoriografiei bihorene” (p. 273); Rómer Flóriș a fost

„un profesionist desăvârșit” (p. 274); un nucleu (din patru specialiști maghiari) din Oradea s-au afirmat ca „arheologi de primă mărime, care au dat opere științifice de valoare” (p. 274); Karácsony János a fost „un bun profesionist și în domeniul științelor auxiliare ale istoriei” (p.275); canonicul Bunytay Vince s-a dovedit „un spirit extrem de cultivat” și autorul unei opere „de căpătâi” (apreciată ca o „contribuție de referință pentru istoria Bihorului”) (p. 277); „istoriografia maghiară domină câmpul cercetării istoriei, atât sub aspectul cantitativului, cât și al calitativului”(p. 281). Mai sunt și alte formulări de acest fel, care epuizează, într-o oarecare măsură, *bagajul de adjective și aprecieri elogioase* ale lui G.M., astfel că ele se răresc considerabil pentru cercetătorii din perioada interbelică și *renasc* (ca pasărea Phoenix) în cazul autorilor contemporani care îi sunt *șefi* sau *colegi apropiați*. Lipsa de măsură conferă „judecăților” sale o notă apropiată de hagiografie, nu de spiritul științific, întemeiat pe echilibru și rigoare. Interesant de remarcat este faptul că G.M. s-a propulsat, prin aceste interpretări (atât de personale!), într-o postură de autor al unei discriminări, de vreme ce nici un autor român de lucrări științifice nu este comparabil (potrivit opiniilor sale) cu istoricii maghiari bihoreni din epoca modernă. Este, neîndoielnic, un mod defectuos de gândire.

O altă discrepanță este și cea a *manierei în care este prezentată istoriografia în perioade diverse*. Dacă autorilor iluminați li se face câte o fișă biografică, pentru cei din anii socialismului este rezervată *enumerarea* (la grămadă), fără a fi menționate contribuțiile lor în domeniile de specializare. Nu se distinge *nici măcar un criteriu al valorii* în aceste liste, fiind amestecați autori recunoscuți cu alții, mai puțin importanți, ceea ce dă senzația că este o „încercare” realmente *formală* de a reconstitui un peisaj istoriografic.

Partea destinată istoriografiei românești bihorene din perioada 1849-1918 nu aduce nimic nou. Este doar o compilație de date din două lucrări ale noastre⁶ și dintr-o lucrare a profesorului Blaga Mihoc (apărută în același număr al *Crisiei*, la p. 101-164). Examinând textul în discuție, am ajuns la concluzia că a utilizat exclusiv cele două lucrări, deoarece nu mai apare nici un nume și nici un titlu nou. Dacă ar fi cercetat, ar mai fi găsit și alte studii și articole, precum:

1. Ioan Vancea, *Biografia sinoptică a episcopului gr. cath. român de Oradea, oarecând Vasile baron de Erdély*, Oradea, 1863.
2. Ioan Ardelean, *Istoria diecezei române greco-catolice a Oradiei Mari*, I, Gherla, 1883; II, Blaj, 1888.
3. Moise Popovici, *Cercetări istorico-critice. Dr. Ardelean și uniația din Seghisce*, în *Biserica și școala*, 1900, nr. 48, p. 423-424; nr. 49, p. 429-430.

⁶ Este vorba de *Istoriografia românească din Bihor între 1849-1918* și *Societatea de lectură din Oradea...*, p. 271 (toate titlurile de la notele 58-62 sunt luate din această lucrare).

4. Idem, *Manuscripte vechi*, în *Biserica și școala*, 1903, nr. 35, p. 293-295.
5. Idem, *O scurtă monografie. Biserica din Băița*, în *Biserica și școala*, 1903, nr. 45, p. 375-377; nr. 46, p. 384-385.
6. Idem, *Material pentru istoria diecezei. Act referitor la zidirea bisericeii din Hârsești, protopresbiteratul Vașcăului*, în *Biserica și școala*, 1904, nr. 47, p. 367-368.
7. Idem, *Pentru istoria Diecezei*, în *Biserica și școala*, 1904, nr. 48, p. 376-377, nr. 49, p. 386-387; nr. 50, p. 397-398.
8. Alexandru Roman, *Corespondinție relative la luptele românilor din Transilvania cu ungurii*, în *Federațiunea*, 1875, nr. 3-4, p. 11-14; *Transilvania*, 1877, nr. 5, p. 53-56; nr. 7, p. 77-79 și nr. 14, p. 159-160.
9. Nestor Porumb, *Bihorul în anii 1848 și '49*, în *Lupta*, 1907, nr. 274, p. 12-13

Datorită faptului că G.M. operează cu informațiile preluate din lucrările menționate, pe care le-a ambalat în câteva expresii personale (menite să trezească entuziasmul), se poate conchide că *n-a citit numai unele din operele istoriografice originale*, ceea ce ni se pare extrem de grav. De altfel, asemenea constatare vizează întreaga „*schită*”, în care au fost utilizate numai date de suprafață. Plasarea într-o serie valorică a unei lucrări pretinde, ca un fapt științific obligatoriu, *lectura atentă a tuturor lucrărilor din aceasta*. De exemplu, atunci când se fac referințe la istoria unor instituții și asociații culturale, acestea trebuie să se întemeieze pe *cunoașterea reală* a conținutului lucrărilor care s-au scris despre acestea. Un asemenea mod de gândire este valabil pentru toate fenomenele istorice studiate. Ori, tocmai acest deziderat nu este realizat în lucrarea lui G.M. Acesta – cu o pripeală inexplicabilă – s-a decis ca să publice un text, care este atât de criticabil, chiar și sub raportul formei și al exprimării. Spre pildă, la p. 270 este menționat P. Pela-Ventariu, când, de fapt, este vorba de Paul Vela – Ventrariu. La p. 269 se afirmă că perioada de „*trecere...*” a fost marcată de mai multe *contribuții* (subl. ns. – V.F.) istoriografice. *Unul* (corect: *una* n.n.) dintre acestea a fost deja foarte cunoscutul...” Se observă că G.M. este obsedat de cuvântul *demers*, care, poate, îi „sună” grav „în ureche”: „*punerii în practică a acestui demers*”; „*Un demers demn de semnalat*”; „*Un alt demers...*” (toate la p. 272). Oricum, repetițiile par a fi „specialitatea casei.”

Ar mai fi de semnalat și alte lucruri discutabile, însă, deocamdată, ne oprim aici. Nu înainte de a reafirma o cerință esențială a domeniului istoriografic, aceea că – pentru a-l reprezenta la nivelul timpului nostru – sunt necesare lecturi temeinice (profesionale și de altă natură), ca fundament al evaluării științifice corecte, care să nu cadă în capcana subiectivismului (determinat de relații cu șefii ori de bârfele insalubre ale unor persoane frustrate). La aceasta se adaugă înțeleptele vocabule „*festina lente*”, ori altfel spus: cercetează, cu moderație și stăruință, după care elaborează un text în care să te regăsești, prin acea *minimă contribuție personală* la evoluția științei istorice.

DESPĂRȚĂMÂNTUL BEIUȘ AL „ASOCIAȚIUNII”.

A IX-a Serată Literară

Duminică în 18 Faur d. p. la 5 oare
în localitatea CASINEI ROMÂNE.

PROGRAM:

1. a) F. Chopin: „Impromptu”-Cis moll | esec. la pian de d-na
b) B. Bartók: „Danse roumaine” | *Cornelia Bușiția*
2. „Probleme religioase” conferință de *Petru E. Papp*.
3. Mozart: „Nunta lui Figaro” terțet de violină executat de
d-nii *I. Bușiția, Fr. Hubic și Al. Chira*. Acompaniament la
pian de d-na *Cornelia Bușiția*.
4. Poezii din George Coșbuc declamate de *Gh. Cosma*.
5. Haendel: „Dans l'oratorio de Judas Machabée” terțet de
violină executat de d-nii *I. Bușiția, Fr. Hubic și Al. Chira*.
Acompaniament la pian de d-na *Cornelia Bușiția*.

PREZIDIUL DESPĂRȚĂMÂNTULUI.

Tipografia „Doina” în Beiuș.